

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Hospodaření na panství Malešov ve druhé polovině 18. století
Economy of Malešov estate during the second half of 18th Century

Bc. Václav Beneš

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy (N7504)

Studijní obor: N D–GEO (7504T216, 7504T194)

2022

Odevzdáním této diplomové práce na téma Hospodaření na panství Malešov v druhé polovině 18. století potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 7. 7. 2022

Podpis:

Na tomto místě bych rád vyjádřil poděkování vedoucímu práce prof. Vítu Vlnasovi za jeho příkladné vedení a metodické rady. Bez nich by tento text vznikl jen s obtížemi. Rovněž bych chtěl poděkovat Mgr. Petře Načeradské za pomoc s paleografií a rovněž za milé poskytnutí archivních rešerší, které mi značně usnadnily práci. Vzhledem k tomu, že německy spíše neumím, musím zde poděkovat i Emmě Jablonické, sestřenici a překladatelce za pomoc s překlady některých německých textů. V poslední řadě chci vyjádřit své díky i prof. Jaroslavu Čechurovi, jehož připomínky při obhajobě mé bakalářské práce byly velmi věcné a v této práci jsem je, doufám, zapracoval.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá všeobecnou analýzou vrchnostenského i poddanského hospodaření na malešovském panství cirká mezi lety 1725 až 1800. Metodicky je stať založena na principech historické statistiky a agrárních dějin, přičemž jsou využívány zejména primární prameny (katastry a pozemkové knihy), které jsou doplněny informacemi zjištěnými studiem odborné literatury nebo z jiných primární zdrojů. Cílem této práce je analyzovat hospodářství malešovského dominia v druhé polovině 18. století a zjištěné poznatky komparovat primárně s panstvím Černý Kostelec, sekundárně s jinými. Hlavní výzkum je soustředěn do dvou oblastí. První oblastí je zjištění celkové rozlohy a využití zemědělské půdy poddanými i vrchností. Druhá část se pak zaměřuje na studium poddanských usedlostí s důrazem na změny v držbě těchto nemovitostí a jejich materiálního vybavení.

KLÍČOVÁ SLOVA

agrární dějiny, pozemkové knihy, využití půdy, panství Malešov, poddanská nemovitost, vrchnostenské hospodaření, poddanské hospodaření

ABSTRACT

General analysis of both landlords and serf economy at the Malešov estate within time period ca 1725–1800. From the point of view of methodology, text descends from principles of historical statistics and standard methods used by the history of agriculture. Primary sources (land registers) should be used as principal, with addition of information from literature and/or other sources. Main task is to analyse the economy of Malešov estate in the 2nd half of the 18th century and to compare main issues with other contemporary estates, e. g. Černý Kostelec. Research should be divided into two branches, generally. First of them is to find out total shares of farmland areas used both by the subjects and landlords. Second part focuses toward study of serf homesteads pointing changes of their tenure as well as material equipment.

KEYWORDS

history of agriculture, books of land registers, land use, Malešov estate, serf homestead, landlords economy, serf economy

Obsah

Úvod.....	10
1 Metodika	13
1.1 Pracovní postup	22
1.2 Úskalí této práce	23
2 Prameny	25
2.1 Primární prameny	26
2.1.1 Pozemkové knihy	26
2.1.2 Katastry	29
2.2 Sekundární prameny	34
3 Přehled současného historického bádání	39
4 Obecně o panství Malešov	45
4.1 Fyzickogeografický exkurz	45
4.2 Stručný přehled majitelů malešovského dominia	48
4.3 Zkáza panství po Třicetileté válce ve světle Berní ruly.....	52
5 Analýza využití půdy	55
6 Analýza hospodaření na panství Malešov.....	64
6.1 Vrchnostenské hospodaření	65
6.2 Poddanské hospodaření	82
Závěr.....	95
Seznam použitých informačních zdrojů	98

Úvod

V úvodu této práce čtenářům představím, o čem má diplomová práce pojednává. Vycházím z a dále rozvíjím svou bakalářskou práci, ve které jsem pracoval se zemskými katastry. V práci diplomové s nimi pracuji také, ale nezabývám se jednotlivými a spolu nesouvisejícími vesnicemi, nýbrž jsem svou pozornost obrátil k většímu celku, k panství. Dominia, velkostatky či panství tvořily základní organizační jednotku před vznikem samosprávných obcí okolo roku 1850. Tím dominia de iure zanikla.

Veden spíše srdcem než rozumem jsem si vybral panství Malešov v blízkosti velmi známého turistického a královského horního města Kutné Hory. Kutnohorská naleziště stříbra byla ve své době nejvýznamnějšími v Evropě a tomu odpovídal i význam tohoto sídla v rámci Čech. Dlouhou dobu byla Kutná Hora druhým největším městem po Praze, což kladlo značné nároky na zemědělské zázemí, k němuž nepochybně patřilo i malešovské panství. Pro obyvatele Kutné Hory je velmi známá procházka „po mlýnech“. Jedná se o cestu vedoucí z centra města podél Vrchlice a zdejších četných mlýnů de facto až k vodnímu dílu Vrchlice, která zatopila značnou část místní krajiny. Kdyby zde nestála, ona cesta po mlýnech by turistu zavedla až do centra zkoumaného panství, do Malešova, kde by se jistě ochladil zlatavým mokem z místního pivovaru, jenž má dlouhou tradici. Vazba na rodný kraj byla tedy jednou z hlavních motivací výběru Malešova, protože jsem chtěl detailněji poznat osudy krajiny mně blízké.

Co tedy budu na malešovském velkostatku zkoumat? Budu se zajímat o dvě oblasti. Tou první je využití půdy. Zajímá mě, jaká byla rozloha dominia a jaký byl podíl (a poměr) dominikální a rustikální půdy. Jaké bylo využití půdy, tzn. byla zemědělská výroba zaměřena spíše na produkty orné půdy, na trvalé travní kultury, nebo malešovským pánům plynuly největší příjmy ze dřeva, které šlo v Kutné Hoře jistě na odbyt? Jaké bylo zaměření zemědělské produkce, respektive jaké plodiny se zde pěstovaly? A vzhledem k tomu, že dějiny nejsou nehybné, budou mě zajímat i změny v čase.

Druhou oblastí je pak vlastní vrchnostenské¹ a poddanské hospodaření.² Ústřední otázkou je, jaké podniky (nebo provozy) se na malešovském panství nacházely. Byly podniky specializované nebo se vrchnost spíše snažila o diverzifikaci svých příjmů? Následně svou pozornost obrátím k poddaným, kteří buďto hospodařili na selských gruntech, které měli v dědičném nájmu, nebo mohli od vrchnosti do nájmu přijmout výnosnější byznys, jakým bylo například provozování mlýna nebo šenku, tedy hospody. Jak vypadala novověká středočeská

¹ Hospodaření přímo v režii vrchnosti, tedy majitele panství.

² Hospodaření poddaných obyvatel.

vesnice? Kolik zde stávalo statků, kolik chalup a které další budovy se zde běžně nacházely? Jednotlivé nemovitosti se lišily výměrou pozemků k nim patřícím. To pak ovlivňovalo i jejich cenu. V těchto souvislostech jsem zkoumal cenu statků a chalup a také to, co mohlo tuto cenu ovlivnit. Měla na cenu větší vliv velikost pozemků, kvalita samotného stavení nebo jeho vybavení „živým inventářem“ tedy nepostradatelnými hospodářskými zvířaty? V samotném závěru stati se pak budu zajímat o konkrétní osudy malešovských sedláků. Jak žili tito lidé? Co se stalo s gruntem, když hospodář zemřel? Dědil automaticky jeho syn? Co když měl hospodář dva syny a oba po něm chtěli převzít statek? Co se pak dělo?

Z čeho jsem tedy čerpal odpovědi na výše položené otázky? Jedná se o archivní materiály, přesněji řečeno katastry a zejména pak pozemkové knihy.³ Bohužel materiály tohoto typu nejsou dochované pro každé panství v úplnosti. Pro malešovské dominium jsou knihy dochovány v souvislé řadě od roku 1727, kdy byly založeny, až zhruba do roku 1800.⁴ Dostupností těchto archiválií bylo tedy předurčeno časové zaměření mé práce, druhá polovina 18. století. Konkrétněji však vycházím již od Berní ruly, prvního katastru, od něž lze sledovat dějiny každé vsi v Čechách de facto až do současnosti.

Než přejdu k vlastní analýze poměrů na malešovském dominiu, považuji za nutné představit alespoň některé hypotézy, které se mi snad podaří potvrdit. Mým hlavním předpokladem je, že většina malešovské půdy byla vzdělávána jako pole. Lesů bylo spíše méně, protože kutnohorské doly měly i v této době ještě vysokou spotřebu. Dále předpokládám, že většina půdy byla poddanská,⁵ dominikální tvořila okolo 30 %. Myslím si, že většina rostlinné výroby byla soustředěna na obilniny, protože obilí bylo doslova „strategickou surovinou“. Těžko říci, jak to bylo s provozy na panství. Nepochybně zde byly nezbytné podniky jako mlýny, pily, hospody, kovárny; zajišťovaly totiž jídlo, stavební materiál, zemědělské nářadí a nepostradatelné občerstvení. Klíčovou úlohu pak jistě hrály panské dvory, které zajišťovaly základní vstupní produkty pro další zpracování (například ječmen pro pivovar). Co se poddanského hospodaření týče, předpokládám, že většina gruntů byla zhruba stejná, příliš se neodlišovaly jak velikostí, tak cenou. Určitě ale nalezneme oba extrémy, tedy selské usedlosti velmi velké nebo naopak velmi malé. Velikost polností u gruntu odhaduji minimálně na 50 strychů.⁶ Nedílnou součástí

³ Někdy též knihy gruntovní (gruntovnice), pozemkové, purkrechtní.

⁴ Některé jdou až do roku 1815, poté byla založena nová řada gruntovnic.

⁵ De iure byla všechna půda dominikální. Část z ní pak pán dědičně pronajímal poddaným. V praxi se tedy hovoří o půdě poddanské (rustikální) a půdě panské (dominikální), kde vrchnost sama hospodařila, respektive práci obstarávali čeledíni nebo robotníci.

⁶ 1 strych (= korec) = 0,285 hektaru.

gruntů budou jistě hospodářská zvířata zejména tažná, tedy voli a koně, a pak také nářadí nutné k zemědělské činnosti.

1 Metodika

Nedílnou součástí každé akademické práce musí být část, v níž diplomant předloží „strategii bádání“.⁷ A nejinak tomu bude zde. V širším kontextu bych svou práci zařadil do oboru agrárních nebo sociálně–hospodářských dějin. Agrární dějiny jsou poměrně starým oborem. Velmi důležitým autorem, ačkoli to nebyl průkopník,⁸ byl Josef Kalousek.⁹ Dle něj bylo hlavním úkolem agrárních dějin zjistit, „jaký byl právní poměr lidu vesnického k půdě ... jaké bylo zřízení v obcích a jaké byly povinnosti lidu poddaného“.¹⁰ Lehce odlišné chápání spatřuji u prof. Josefa Pekaře, který chápe dějiny agrární jako podřízené všeobecnějšímu termínu „hospodářské dějiny“. Kladl přitom důraz na to, aby byly více zkoumány „technické souvislosti selského života – ves, lán, korec...“;¹¹ dnes bychom řekli, že považoval za nutné věnovat se také metrologii, tj. historickým měrám a vahám. Zvláště pro mou práci je pak důležitá formulace Miloše Vystyda, jenž vidí hlavní úkol agrárního historika ve zjištění poměru mezi rustikálem a dominikálem.¹² Jednou z částí této práce bude právě zjištění tohoto podílu a také podrobnější analýza využití půdy na malešovském panství, a proto si myslím, že tato práce může být částečně považována za agrárně–historickou.

Sociálně–hospodářské dějiny jsou, jak jsem měl možnost poznat při studiu literatury, mezi historiky v současnosti mnohem populárnější než ty agrární. Tento přístup zkoumá sociální stránku, tj. „proměnu společenských institucí a struktur“,¹³ přičemž v centru badatelského zájmu stojí rodina, příbuzenské vazby a člověk jako jedinec všeobecně. V současné historické produkci je kladen důraz právě na člověka jako aktivního činitele dějin.¹⁴ Hospodářské dějiny pak sledují „hospodářské procesy v minulosti“.¹⁵ Vzhledem k takto volnému vymezení oboru

⁷ Formulace vypůjčena od prof. Čechury: ČECHURA, J. (2021): *Neklidné století. Třeboňsko v proměnách válečného věku (1590–1710)*. Karolinum, Praha, 413 s. (Dále pouze: ČECHURA, *Neklidné století*)

⁸ RYANTOVÁ, M. (1998): *Josef Kalousek a počátky českého agrárního dějepisectví*. In: Kolektiv autorů: *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti*. Z Českého ráje a Podkrkonoší–Supplementum 4, Semily, s. 16.

⁹ HORSKÝ, J. (1999): *Myšlenkový svět agrárního dějepisectví*. In HORSKÝ, J.: *Kulturní a sociální skutečnost v dějepisném myšlení, příspěvky k dějinám českého dějepisectví Gollovy školy*. Albis International, Ústí nad Labem, s. 390.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž, s. 391 a 392.

¹² Tamtéž, s. 393.

¹³ Kolektiv autorů (2014): *Úvod do studia dějepisu, 1. díl*. Masarykova univerzita, Brno, s. 54. (Dále pouze: Kolektiv autorů, *Úvod do studia, díl 1*)

¹⁴ ČECHURA, *Neklidné století*, s. 19.

¹⁵ Kolektiv autorů, *Úvod do studia, díl 1*, s. 54.

nepřekvapí, že obor hospodářských dějin je nesmírně široký jak časovým, tak tematickým zaměřením. Zároveň hranice mezi sociálními a hospodářskými dějinami je velmi neostrá a zejména v české historiografické škole se většinou pracuje s oběma pojmy společně. Jen těžko lze studovat jedno bez druhého, protože lidé de facto tvoří ono hospodářství.

Jak jsem se již pokusil nastínit výše, svou práci jsem si dovolil rozdělit do dvou hlavních částí. V té první se budu pohybovat spíše na poli agrárního dějepisu, v té druhé se zaměřím na sociálně–hospodářské dějiny. Obecným cílem této práce je všeobecně analyzovat hospodaření na panství Malešov ve druhé polovině 18. století, přičemž volba období je dána disponibilní pramennou základnou vztahující se k tomuto období. V první části jsou kostrou práce prameny normativní povahy, zemské katastry (Berní rula, Tereziánský a Josefínský), v druhé části pak pracuji takřka výhradně s gruntovnicemi neboli pozemkovými knihami, nicméně o pramenné základně pohovořím důkladněji níže. Ačkoliv analytické zpracování panství není nijak inovativním přístupem, ztotožňuji se s názorem prof. Pekaře, že právě takovéto analýzy mají „připravovat půdu celkovému řešení monografiemi“.¹⁶

Kromě analýzy jsem při volbě tématu práce uvažoval i o mikrohistorickém přístupu, avšak na základě konzultací s profesorem Vlnasem jsem od tohoto přístupu upustil. Aby práce nebyla příliš archivářská a abych mohl zjištěné skutečnosti lépe interpretovat, budu je komparovat s jiným panstvím. Primárně jsem se rozhodl pro panství Kostelec nad Černými lesy. Jsou zde dva hlavní důvody. Prvním je prostá geografická blízkost. Z Malešova je to do Kostelce necelých 30 kilometrů vzdušnou čarou. Druhým důvodem je pak poměrně rozsáhlé zpracování tohoto panství¹⁷ – je tedy s čím porovnávat. Sekundárně pak budu porovnávat s jinými panstvími, většinou s Třeboní a Hlubokou, které zpracovával a stále se jim věnuje prof. Čechura, nebo s bližším panstvím Chlumec nad Cidlinou.

Hlavní metodou práce budiž tedy prostá analýza poměru na panství Malešov a jejich následná komparace s jinými panstvími v Čechách. První částí bude výzkum půdního fondu a pramenů se budu ptát na tyto otázky: Jaká byla rozloha panství, případně vesnic? Jaké bylo využití půdy? Jaký byl poměr dominikální a rustikální půdy? Na jaké plodiny se soustředila zemědělská výroba? Existují rozdíly v zaměření rustikální a dominikální půdy? Existují zásadnější změny

¹⁶ LHOTÁK, J. (2018): *Město Sušice a jeho poddaní: k úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku*. Scriptorium, Praha, s. 13.

¹⁷ Např. MRVÍK, V. J. (2016): *Zahrada květná a melounice: Obraz českého venkova v raném novověku na příkladu středočeských lichtenštejnských panství*. Documenta Liechtensteiniana Series Nova, Ostrava, 156 s.

nebo NACHTMANNOVÁ, A. (2008): *Hospodářské budovy provozu barokního velkostatku na panství Kostelec nad Černými lesy*. Průzkumy památek, r. 15, č. 1, s. 3–38.

v čase? Ve druhé části práce obrátím svou pozornost na vrchnostenské a poddanské hospodaření. Budu hledat odpovědi na tyto otázky: Jaké provozy (podniky) se nacházely na panství? Kolik gruntů stálo v průměrné vesnici? Jaká další stavení se zde běžně nacházela? Kolik stál grunt a kolik chalupa? Jaké bylo vybavení gruntů? Jaká výměra polností náležela k průměrnému gruntu? Jak často se měnili hospodáři a proč? Dělili se grunty? Zejména u druhé části jsem byl významně ovlivněn četbou literatury z pera prof. Čechury, který mi shodou okolností oponoval bakalářskou práci, a právě při obhajobě se začalo rýsovat zaměření práce diplomové. Nechtěl jsem zkoumat výhradně katastry, které jsou sice zásadní zejména pro dějiny hospodářské, ale změř čísel a tabulek mi nic neřekne o obyčejných lidech o jejich životech a osudech.

Abych byl schopen odpovědět na výše uvedené otázky, respektive cíle, považuji za nutné zde zmínit ať už přímo v práci využitě, nebo potenciálně užitečné metody historické práce, případně přístupy k výzkumu jako takovému.

Zcela zásadní pro mě byla historická statistika, která „obrací pozornost především k jednotlivým oborům hospodářského a sociálního života“.¹⁸ Užití této metody je nezbytné ke zjištění základních skutečností zejména o stavu a využití zemědělské půdy. V praxi jsem excerpoval údaje z příslušného archivního materiálu a zpracovával je formou tabulek nebo grafů. Historická statistika však v sobě nese nejedno úskalí. Za to hlavní považuji, že zjištění počtu gruntů je sice důležité, ale není to cílem samo o sobě.¹⁹ Tyto údaje je nutné dále interpretovat, porovnávat a snažit se o hlubší vysvětlení kvantitativního ukazatele. Druhým problémem je pak neúplnost dat. Statisticky jsem zpracovával zejména berní katastry (tereziánský a josefínský), přičemž katastry obecně patří k nejvíce statisticky zpracovávaným archiváliím.²⁰ Účelem této práce není zjišťovat, na kolik se katastry mýlí, ale je třeba mít na paměti, že zejména ty starší jsou často nepřesné, a proto i hodnoty uváděné v tabulkách nelze brát jako 100% rekonstrukci minulého stavu.

Druhou metodou nebo spíše přístupem k historické práci jsou tzv. dějiny zdola. Za zakladatele tohoto oboru bývá považován George Rudé.²¹ Tento přístup nabízí „jakousi alternativní cestu,

¹⁸ ROUBÍK, F. (1941): *Příručka vlastivědné práce*. Tiskárna protektorátu Čechy a Morava, Praha, s. 31.

¹⁹ HAVRÁNEK, J. et. al. (1967): *Úvod do studia dějepisu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, s. 74.

²⁰ HAVRÁNEK, J., PETRÁŇ, J. (1963): *Základy statistické metody pro historiky*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, s. 151.

²¹ ČECHURA, J. (2021): *Mikrosvěta jihočeského venkova: Bošilec 1600–1750*. Historický ústav AV ČR, Praha, s. 10. (Dále pouze: ČECHURA, *Bošilec*)

poskytují bázi pro bohatší syntézu minulosti“.²² Principem je obrat pozornosti k jedinci, ke konkrétnímu sedlákově, který byl nepochybně aktivním činitelem „malých dějin“.²³ Ve své práci, zejména v její druhé části, se budu snažit uplatnit tuto velmi aktuální metodu výzkumu a budu se zaměřovat na jednání obyčejných lidí, poddaných, kteří sami rozhodovali o tom, komu např. svěří grunt. Nezbytným předpokladem je zmenšení měřítka výzkumu²⁴ a to nejen na úroveň panství nebo několika vesnic, ba pouze na jednu konkrétní vesnici. Je třeba podotknout, že já sám se zde zabývám celým panstvím, a tedy nesplňuji druhý předpoklad, nicméně se budu v průběhu práce vracet ke konceptu „dějin zdola“ a zjištěné skutečnosti dokládat konkrétními osudy malešovských sedláků.

Výše zmíněné metody nebo přístupy tvoří kostru této práce. Avšak rád bych se zde ještě zmínil o dalších přístupech, které sice přímo nevyužívám, ale považuji za vhodné se o nich alespoň zmínit. První z nich je prosopografie, která si klade za cíl výzkum konkrétně definovaný okruh lidí.²⁵ Tento soubor jedinců může představovat úřednictvo velkostatku stejně jako poddaní vybrané lokality, respektive vesnice. Pro prosopografickou analýzu je nezbytné větší množství dochovaného materiálu (zejména matriky), kterým panství Malešov spíše nedisponuje. Ponechávám tuto metodu tedy stranou, avšak dovedu si dost dobře představit její využití v praxi, i když spíše na lépe zvoleném panství s rozsáhlejší pramennou základnou.

Dalším takovým přístupem, v současnosti velmi moderním, je rozhodně mikrohistorie. Je založena na „zmenšení měřítka výzkumu ... a jde jí o postižení každodenní skutečnosti“.²⁶ Jako první se o možnostech mikrohistorie zmiňuje prof. Pekař, který v jednom ze svých příspěvků krásně vystihuje hlavní úskalí tohoto přístupu: „jeden takový případ probrati až do znavujících podrobností vydá více než zhlnutí teorie celých knih“.²⁷ Pekař sledoval jednu malou jihočeskou vísku jménem Kojakovice, přičemž využíval zejména normativních pramenů jako jsou urbáře

²² MRVÍK, V. J. (2016): *Zahrada květná a melounice: Obraz českého venkova v raném novověku na příkladu středočeských lichtenštejnských panství*. Documenta Liechtensteiniana Series Nova, Ostrava, s. 9. (Dále pouze: MRVÍK, *Zahrada květná*)

²³ ČECHURA, J. (2014): *Staré a nové v agraristice raného novověku – česká reflexe*. Východočeské listy historické, r. 32, s. 9.

²⁴ Tamtéž, s. 10.

²⁵ STOČES, J. (2012): *Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět*. Český časopis historický, r. 110, č. 3–4, s. 765–775.

²⁶ ČECHURA, J. (1994): *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí*. Dějiny a současnost, r. 16, č. 1, s. 3. Srovnej: PETRÁŇ, J. (2003): *Mikrohistorie aneb o nedějích*. In: KLÁPŠTĚ, J. et. al.: *Dějiny ve věku nejistot, sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, NLN, Praha, s. 201–208

²⁷ Tamtéž, s. 5.

nebo katastrofy.²⁸ Právě to je hlavní rozdíl oproti prof. Čechurovi, který považuje za zásadní využití pozemkových knih, poddanských soupisů nebo matrik.²⁹ Mikrohistorické zpracování vesnice je tedy časově extrémně náročným podnikem, který vyžaduje značné teoretické znalosti stejně jako rozsáhlé povědomí o dostupných archivních materiálech. Dochovaná pramenná základna je klíčovým předpokladem pro úspěšné sepsání mikrohistorie.

Historicky významným východiskem jsou pak regionální dějiny. Za skvělý příklad považuji Pekařovu Knihu o Kosti,³⁰ kde autor zevrubně zpracoval celkové dějiny tohoto panství. Dějiny vybraného regionu mohou sloužit jako „laboratoř metod a přirozeného prostoru ke studiu široce vymezených obecných témat“.³¹ Ve své podstatě v této práci píšou tak trochu i dějiny malešovského regionu, ale dle mého názoru by taková práce vyžadovala větší začlenění „velkých“ neboli politických dějin, kterým se zde právě snažím vyhnout i z toho důvodu, že tato část historie byla již odborně zpracována.³² Největší slabinou tohoto přístupu je „popisný a především ilustrativní charakter“.³³ Za výhodu naopak považuji, že i historií dosud nepolíbený laik by si mohl rád přečíst dějiny svého rodného regionu potažmo obce. Regionální dějiny mohou tedy podpořit vztah mezi obyvatelem a územím, v němž žije.

Poslední metodou, kterou jsem vlastně okrajově využil, je historická geografie. Jedná se o „samostatnou mezioborovou hraniční disciplínu, které se dotýká Země i člověka, spojuje prostor s časem“.³⁴ Stojí na pomezí historie a geografie, přičemž současný pokrok v informačních technologiích umožnil dynamický rozvoj této vědní disciplíny. Do své práce jsem se zařadil několik map, které jsem vytvářel pomocí programu ArcGIS. Hlavním cílem bylo vizualizovat data excerpovaná z archivního materiálu. Tento přístup umožňuje „nový rozměr“, který považuji za přehlednější než pouze tabulky a grafy. Zde si dovoluji jednu praktickou poznámku. Pokud se badatel rozhodne zpracovat mapu panství, pracuje se shapefiley s názvem „část obce“. Mým cílem bylo zpracovat mapu vesnic pro rok 1727, což jsem také

²⁸ PEKAŘ, J., ANTL, T. (1901): *Kojakovice: materiály k dějinám české vesnice*. Praha, Český časopis historický, r. 2, s. 163–187. (Dále pouze: PEKAŘ, *Kojakovice*)

²⁹ ČECHURA, *Bošilec*, s. 16 a 17.

³⁰ PEKAŘ, J. (1910): *Knihy o Kosti*. Melantrich, Praha, 433 s. (Dále pouze: PEKAŘ, *O Kosti*)

³¹ BŮŽEK, V. (1999): *Regionální dějiny v České republice. Stav a perspektivy bádání s důrazem na raný novověk*. In: PEŠEK, J. et. al.: *VIII. sjezd českých historiků Hradec Králové 10.–12. září 1999*. Praha, s. 47. (Dále pouze: BŮŽEK, *Regionální dějiny*)

³² BISOVÁ, J. (2019): *Panství Malešov pod správou Osteinů, Dalbergů a Salmů*. Dačický vlastivědný sborník, sv. 10, s. 87–105. (Dále pouze: BISOVÁ, *Panství Malešov*)

³³ BŮŽEK, *Regionální dějiny*, s. 34.

³⁴ SEMOTÁNOVÁ, E. (2006): *Historická geografie českých zemí*. Historický ústav, Praha, s. 11.

udělal, ale uprostřed mapy jsem měl „bílé místo“, konkrétně šlo o vesnici Maxovna (další takovou je Karlov též Doubrava). Tato obec byla „založena 1798 na emfyteutické pastvině od hraběte J. B. K. z Osteinu“.³⁵ Od Profouse se dozvídám pouze to, že vznikla na dominikální půdě, a proto jsem se ji v mapě rozhodl přiřadit k obci Malešov. V mapách zároveň předpokládám to, že vesnice měly mezi sebou stejné administrativní hranice jako mají dnes. Tento předpoklad jistě není zcela správný, ale jsem toho názoru, že takováto generalizace nijak nepoškozuje celkový výsledek. Koneckonců přesná mapová zpracování nejsou cílem této práce.

Než přistoupím k samotnému pracovnímu postupu, musím se zde ještě zmínit alespoň o dvou pomocných vědách historických, které byly nezbytné k úspěšnému sepsání této práce. První z nich je paleografie a označuje „vědu, která studuje stará písma“.³⁶ V pramenech jsem se setkal s několika druhy. Tím jednodušším ke čtení je písmo tištěné, konkrétněji fraktura. Výhodou je, že písmo je stále „stejně“, netřeba uvažovat rozdíly mezi jednotlivými písaři. Vyskytuje se zejména v Josefském katastru, kde jsou předtištěné „kolonky“, do nichž jednotliví písaři zapisovali příslušné hodnoty nebo jiné informace. Podstatně složitějším typem písma je pak česká novogotická kurzíva, ručně psaná. Zde se zásadně projevuje osobitý styl každého jednotlivce, který měl za úkol zapisovat dané skutečnosti. S tímto písmem se setkávám zejména v pozemkových knihách a poté i v Josefském katastru, kde by bylo vhodnější mluvit o německém novogotickém písmu, cirká od roku 1775.³⁷ Ručně psané písmo je podstatně náročnější na četbu, místy je třeba přistoupit přímo k „luštění“ dobových zápisů.³⁸ V tomto textu většinou využívám metody transkripce. Transliterace je také možná a místy bylo nutné k ní přistoupit, abych přesněji odhalil obsah konkrétního zápisu.

Druhou nezbytnou pomocnou vědou historickou je historická metrologie. Ta má za úkol shromáždit, uspořádat a porovnávat staré míry a váhy a následně je převést do dnes užívané metrické soustavy.³⁹ V rámci sledovaného období došlo ke změnám v užívání jednotek, protože

³⁵ PROFOUS, A. (1951): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl III, M–Ř. Česká akademie věd a umění, Praha, s. 40. (Dále pouze: PROFOUS, *Místní jména díl III*)

³⁶ HLAVÁČEK, I., KAŠPAR, J., NOVÝ, R. (1988): *Vademecum pomocných věd historických*. Rudé Právo, Praha, s. 25. (Dále pouze: HLAVÁČEK, *Vademecum*)

³⁷ Tamtéž, s. 95.

³⁸ Zde bych rád vyjádřil poděkování Mgr. Petře Načeradské, která mi výběrově přepsala několik typologicky shodných zápisů z pozemkových knih i Josefského katastru. Tyto přepisy jsem následně využíval jako „abecedy“ a na jejich základě jsem byl schopen porozumět většině textů.

³⁹ HLAVÁČEK, *Vademecum*, s. 149.

roku 1765 byla zavedena tzv. Dolnorakouská soustava měr a vah.⁴⁰ Nutno říci, že jednotky se velmi lišily nejen v rámci Habsburské monarchie, ale i mezi geograficky nepříliš vzdálenými lokalitami.⁴¹ Není tedy možné vše přesně převést na dnešní jednotky a vždy bude existovat jistá míra nepřesnosti. Dalším problémem je, že v Berní rule, Tereziánském katastru a zřejmě i v pozemkových knihách se pracuje s výsevkovými mírami, nikoli s mírami plošnými, jak by bylo logické z dnešního úhlu pohledu. Pokud budu v této práci hovořit o korcích nebo strychách, uvažuji, že jeden výsevkový korec (strych) vydá na osetí plochy o výměře jednoho korce (strychu). Pokud užiji slova jitro, mám vždy na mysli rakouské jitro. Různé vztahy plošných měr uvádím v pro přehlednost následující tabulce:

Soustava měr dle Šimona Podolského⁴²	Dolnorakouská soustava
1 lán = 64 korců (českých jiter) ⁴³	1 rakouské jitro = 2 korce
1 korec = 3 provazce	1 rakouské jitro = 1600 sáhů čtverečních
1 korec = 0,285 hektarů	1 rakouské jitro = 0,575 hektarů

Pokud hovoříme o výsevkových jednotkách, zde je přepočít jednodušší: 1 korec (strych) = 4 věrtele, přičemž jeden korec představuje cirká 93,5 litrů. V Tereziánském katastru je navíc ta komplikace, že rozloha luk je uváděna ve vozech – 1 vůz považují za 1 korec.⁴⁴

Další problematickou oblastí jsou pak peněžní jednotky. Ve většině případů pracují pozemkové knihy s kopami grošů míšeňských (kgm). V novějších zápisech došlo ke změně, přičemž se nadále počítalo se zlatými a s krejcarý. Vztahy mezi jednotkami se opět pokusím přehledně vyjádřit následující tabulkou.⁴⁵

1 kopa grošů míšeňských (kgm)	1 zlatý a 10 krejcarů
1 groš	1,16 krejcaru (= 7 denárů)
1 zlatý	60 krejcarů
1 krejcar	6 denárů

⁴⁰ HOFMANN, G. (1984): *Metrologická příručka*. Státní oblastní archiv v Plzni a Muzeum Šumavy v Sušici, Praha, s. 27. (Dále pouze: HOFMANN, *Metrologická příručka*)

⁴¹ Například pražský loket a mělnický loket.

⁴² HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 18.

⁴³ Na Černokostecku se lán rovnal 60 korcům. Viz. ČECHURA, J. (2019): *Marie Terezie Savojská, rozená z Liechtensteina, a její poddaní (Kostelec nad Černými lesy v letech 1712–1772)*. In: OULÍKOVÁ, P.: *Marie Terezie vévodkyně Savojská a české země*. KTF UK, Praha, s. 39. (Dále pouze: ČECHURA, *Marie Terezie Savojská*)

⁴⁴ HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 97.

⁴⁵ Vycházím z: PEKAŘ, *Kojakovice*, s. 172.

Poslední částí metodiky je nutná zastávka u tvorby tabulek a grafů. Pokusím se vše shrnout na tomto místě, abych se k jejich tvorbě nemusel příliš vracet. Tabulky a grafy přiložím na konec práce a v průběhu textu na ně budu odkazovat (např. viz Tabulka č. 1). Touto formou jsem zpracovával data z tereziánského a josefinského katastru, přičemž v případě josefského jsou tabulky podrobnější. Grafické znázornění dat odpovídá výzkumným otázkám postulovaným výše, tj. rozloha panství a obcí,⁴⁶ typy využití půdy (a podíly jednotlivých typů), rozloha dominikální a rustikální půdy (a jejich podíl na celkové rozloze obcí nebo panství), a konečně výnosy hospodaření (pouze pro josefský katastr).

Statistické zpracování tereziánského katastru vychází z edicí pro rustikál i dominikál. Tyto dvě položky je nutné sečíst, abych získal celkový obraz panství. Vesnice jsem sloučil do katastrálních obcí jak později vystupují v katastru josefském, aby bylo snadnější porovnání. Zároveň jsem převedl strychy a věrtele na rakouská jitra.⁴⁷ Podíly jednotlivých kultur na celkové ploše obce lehce nesedí, protože jsem nezapočítal dominikální lada. Také jsem neobsáhl lesy, protože všechny byly panské a vychýlily by počítané podíly. Do dominikálu (stejně jako v josefském katastru) jsem započítal i zádušní pozemky, jichž bylo nejvíce u far v Bykání a Vysoké. Tabulky a grafy jsou tematicky zpracovány dle oblastí uvedených výše.

U josefského katastru je situace poněkud složitější. Některé tabulky jsou podrobnější (tzn. rozlišují více typů využití půdy), jiné jsou stručnější. Důvodem je různorodost archivních materiálů a také můj metodický postup, kdy jsem vše kontroloval, zdali si údaje vzájemně odpovídají. Předně je třeba říci, že jsem vycházel z rozdělovacích sumářů plodin, konkrétně z tzv. Hauptsumářů (jak jsem si je pracovníčně nazval). Tyto Hauptsumáře (nebo hlavní sumáře) vycházejí z původních fasí jednotlivých vesnic a odpovídají i sumářům patrimonií (odchylka dat je zhruba 4%). Sumář malešovského panství byl zpracován 30. listopadu 1787, jedná se tedy o nejstarší sumář, a to je také jeden z důvodů, proč jsem se rozhodl statistiku postavit na tomto prameni.⁴⁸ Z těchto sumářů jsem čerpal zhruba 90 % všech informací – rozlohy půdy a výnosy hospodaření. Pokud jde o výnosy, obilí je uvedeno jako výnos za tři roky a tyto údaje jsem se rozhodl ponechat. Dále jsem vypočítal podíly jednotlivých druhů obilovin na celkové

⁴⁶ Pokud hovořím o obcích, mám tím na mysli katastrální obce, které se skládají z více vesnic.

⁴⁷ Jsem si vědom toho, že tereziánský katastr pracuje s jednotkami výsevkovými, tj. nelze přesně zjistit rozlohu. Přistoupil jsem tedy k jisté generalizaci údajů, kdy výsevkový korec považuji za korec plošný (= 0,5 rakouského jitra). Dále louky jsou uvedeny ve vozech a uvažuji, že z korce louky se sklídil vůz sena.

⁴⁸ Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 246, karton 71, sumář „N1“. (Dále pouze: NA, *Josefský katastr*)

obilní produkci a také jsem zpracoval tabulku, graf a mapu jiterních výnosů⁴⁹ katastrálních obcí jako celku a rovněž výnosy dominikálního a rustikálního hospodaření zvlášť. Znovu upozorňuji, že se jedná o výnosy za tři roky. Katastr rozlišuje dva druhy rybníků, jedny počítá jako pole a druhé jako louky; já jsem „polní“ rybníky přičetl k polím a „luční“ rybníky k lukám. Všechny rybníky byly panské, stejně jako drtivá většina lesů. Pro výpočet podílů jsem údaje opět lehce generalizoval a počítal pouze s jitry (se sáhy jsem nepracoval), a to je důvodem, proč výpočty místy lehce nesedí.⁵⁰ Pro rozlohy panských dvorů jsem využil rozdělovací sumář patrimonií pocházející z 22. ledna 1794.⁵¹ V tomto dokumentu je dominikální půda ještě podrobněji členěna a jako v jediném dokumentu se zde nachází údaje přímo pro panské dvory na území panství. Pro úplnost dodávám, že jsem ponechal původní jednotky, tj. jitra a sáhy (výnosy uvedeny v měřicích),⁵² a také jsem uvažoval černým inkoustem psaná data, respektive ta původní.⁵³ Celkem jsem vytvořil 10 tabulek a 20 grafů, nicméně do práce jsem vložil jen některé.

Také jsem sestavil tři mapová díla, kde byly využity podkladové vrstvy formátu shapefile z databáze ArcČR 500. V mapě č. 1 a č. 2 jsou bodové prvky (zobrazující vybrané historické objekty) a polygonové vrstvy vodních ploch využity z databáze Open Street Map. Nejprve byly z databáze ArcČR 500 vyselektovány administrativní celky v podobě části obcí, obcí a hranic SO ORP. Následně byly uloženy do geodatabáze jako nové vrstvy formátu shapefile. Všechny mapy jsou doplněny o základní mapové prvky jako jsou název, grafické a číselné měřítko, legenda, severka, tiráž a také datové zdroje.

V mapě č. 1 byly části obcí, které lépe odpovídají historickým částem panství Malešov, kategorizovány podle přítomnosti v pramenech. Pokladovou vrstvou se pak staly vybrané obce SO ORP Kutná Hora a Kolín. Pro orientaci v mapě a zasazení mapy č. 1 do prostorového kontextu byla vložena silniční a železniční síť z databáze Open Street Map a pomocí funkce clip oříznuta na parametry sledovaného území. Z důvodu přehlednosti jsou v mapě zobrazeny pouze silnice I. a II. třídy. Dále pro potřeby historického kontextu byla mapa doplněna

⁴⁹ Jiterní výnosy obilovin. Provedl jsem součet všech obilovin, tj. pšenice, žito, oves, ječmen a následně jsem tento údaj vydělil příslušnou plochou polí (celková plocha pro celkový výnos nebo výměra dominikálních / rustikálních polí pro příslušné výnosy).

⁵⁰ Např. podíly dominikální a rustikální půdy v obci Chroustkov dávají dohromady 99,5 % výměry obce. Onoho půl procentního bodu nepřesnosti připadá na neuvažované sáhy.

⁵¹ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1194, fascikl 151, sumář „N1“.

⁵² 1 měrice = 61,5 litru neboli jeden větší pytel.

⁵³ Na některých místech jsou data opravena červeným inkoustem, tyto změny neuvažuji.

o historické objekty, které jsou v diplomové práci zmiňovány. Na základě kategorizace a názvu jednotlivých mapových prvků byla vytvořena legenda. Názvy nevhodně zasahující do mapových prvků byly nahrazeny číslem a jejich výčet se nachází na levé straně mapového pole. Druhá mapa znázorňuje fyzickogeografické podmínky sledovaného území: nadmořskou výšku, kótované vrcholy a hlavní toky říční sítě. Pro znázornění nadmořské výšky byla z důvodu přítomnosti říční sítě využita barevná hypsometrie, vzniklá převedením liniových vrstevnic to rastrového formátu pomocí funkce `topo to raster`. Rozdělení intervalů po 25 metrech zůstalo stejné jako u vrstevnic pro zachování prostorového vjemu. Dále byly vloženy kótované vrcholy bodového charakteru opatřeny údaji o nadmořské výšce z databáze ArcČR a pomocí funkce `clip` oříznuty na parametry sledovaného území. Stejný postup proběhl i u polygonových vrstev vodních toků a vodních ploch z databáze Open Street Map, kde jsem zobrazil pouze regionálně významné prvky. Administrativní členění je zde narozdíl od první mapy zobrazené pouze liniově. Názvy obcí panství Malešov jsou plně nahrazeny číslicemi a jejich výčet se nachází v levé části mapového pole společně s legendou.

Pro třetí mapu zobrazující jaterní výnosy byly použity stejné podkladové vrstvy administrativního členění jako pro mapy 1 a 2. Následně byly části obcí propojeny s excelovou tabulkou hodnot celkových jaterních výnosů na základě názvu obce pomocí funkce `join`. Výsledky jsou v mapě zaneseny nejprve tabulkou s konkrétními hodnotami. Dále pak kartogramem znázorňujícím intervaly stanovené na základě četnosti jednotlivých hodnot.

1.1 Pracovní postup

V této části stručně popíši, jakým způsobem jsem při sestavování práce postupoval. Předně bylo nutno zvolit vhodnou lokalitu. Autoři mikrohistorie usilují o výběr takové oblasti, která je „naprosto bezvýznamná“⁵⁴ a která má širokou a pestrou základnu dochovaných pramenů.⁵⁵ Pro mě byla však hlavním kritériem velikost panství. Malešov čítal cirká 25 vesnic (tento počet se v průběhu času měnil), což je „tak akorát“ pro rozsah diplomové práce. Při první návštěvě v archivu jsem se soustředil na to, jaké prameny jsou k tomuto velkostatku k dispozici a našel jsem kompletní soubor pozemkových knih od roku 1727 cirká do roku 1800 (některé končí dříve, jiné jdou až do roku 1815). Samozřejmostí bylo postupné studium monografií (zejména práce prof. Čechury) a drobnějších příspěvků, jejichž výběr jsem směřoval k tomu, co je v pramenech dostupné. Podle výpovědní hodnoty pramenů jsem také následně volil vhodné

⁵⁴ ČECHURA, *Bošilec*, s. 13.

⁵⁵ Tamtéž.

výzkumné otázky. Považuji za nešťastné si nejdříve zvolit otázky a pak v archivu hledat takové panství, které má náhodou dochovaný mnou požadovaný typ archiválií.

Když jsem měl zvolené panství a zhruba i přístup, respektive cíl práce, pustil jsem se do soustavného studia archivního materiálu. Jestliže jsem v rámci své bakalářské práce pořídil 300 fotografií archiválií, pro potřeby diplomové práce jsem udělal hrubým odhadem přes 3000 fotografií. V tomto ohledu jsem tedy rozsah práce zdesetinásobil. Každou jednotlivou fotografií bylo nutné alespoň v hrubých obrysech pročíst abych zjistil, co se vlastně z pramene mohu dozvědět. Když byla tato fáze hotová, spojil jsem se s profesorem Vlnasem a společně jsme určili okruh výzkumných otázek, jak jsem je sepsal výše. Konání poctivého historického „řemesla“ tedy předcházelo přesnému určení zaměření a směřování tohoto textu. Po zběžném prohlédnutí materiálů jsem přistoupil k pečlivému vypisování důležitých údajů, ať už se jednalo o číselné hodnoty z katastrů, nebo o vlastníky jednotlivých gruntů. Soustředil jsem se hlavně na frekvenci změn hospodářů, na vybavení jednotlivých gruntů (skrze zapsané šacuňky) apod. Tato fáze byla spolu s pořizováním fotografií časově nejnáročnější.

Následovala další rešerše literatury, kde jsem se již zaměřoval přímo na vybrané oblasti výzkumu. Poté jsem se pustil do tvorby tabulek a map. Mým cílem bylo nejprve si uspořádat všechny získané informace, abych mohl přistoupit k jejich interpretaci a následné komparaci s jiným panstvím. Posledním krokem je ten, který právě činím, tj. sepsání práce samotné.

1.2 Úskalí této práce

Největším problémem byla jednoznačně paleografie. Ačkoliv jsem své schopnosti v tomto oboru oproti bakalářské práci rapidně zvýšil, stále jsem nebyl schopen přečíst vše. Zejména pozdější zápisy z doby okolo roku 1790 a dále jsou nesmírně náročné. To je dáno změnou písma, kdy se rozšířilo psaní kurentem. Tento styl sice umožňoval psát rychleji, ale mnoho písmen si je velmi podobných a pouze velmi podrobnou, pracnou a časově nesmírně náročnou prací bych docílil transkripce těchto textů. Byl jsem rád, když se mi podařilo přepsat jméno majitele gruntu a některé dílčí podrobnosti. Rád bych zde podotkl, že pokud bych měl vybrat jednu věc, za kterou historiky bezmezně obdivuji, tak je to právě schopnost číst stará písma. Zároveň bez této dovednosti jsou možnosti využití pramenné základny značně limitované.

Druhým úskalím pak byla dobová logika zápisů v pozemkových knihách. Záleželo hodně na osobě písaře, jaký měl „smysl pro pořádek“. Velmi často jsem se setkával s tím, že jeden grunt se nacházel na více různých místech v knize. Současnou optikou je to nepochopitelné, ale dospěl jsem k názoru, že písaři byli pragmatici, kteří zkrátka pracovali s tím, co měli. Tím mám na mysli, že pokud v pozemkové knize byl někde volný list, písař se nezdráhal a využil ho.

Někdy odkazoval na folio, ke kterému se daný zápis vztahoval, ale někdy to neudělal a mnohdy jsem musel pracně dohledávat, zdali se náhodou o daném gruntu již nemluvílo na jiném místě knihy. Problém to činilo zejména u popisu „baráků“ z poslední čtvrtiny 18. století. Pointa je v tom, že někdy jsem nebyl schopen zjistit, jestli daný zápis popisuje nově postavený dům, anebo zda se jedná pouze o nového majitele gruntu, který již v obci stál. Vůbec nejsložitější situace panovala v centru panství, v Malešově. Zápisy pro tuto ves prostupují více méně celou knihou, přičemž vpisy mladšího data (např. 1790) předcházejí zápisům starším. V rámci Malešova jsem našel i zápisy pro ves Miskovice a podobné to bylo i u jiných vsí, např. Rozkoš. S poznámkou výše souvisí i neúplnost záznamu zejména v pozemkových knihách. Knihy obsahují roční splátky tzv. vejruňků, přičemž v některých letech zápis nebyl proveden. Tak je tomu např. u výsadní hospody Jiřího Wernera ze vsi Bykáně.⁵⁶ Situaci nadále komplikuje fakt, že pokud hospodář splatil svůj grunt, obvykle zápis končí lapidárním „rest 0“.

Považuji za nutné zde také uvést, že v případě rešerše Josefského katastru jsem se dopustil poměrně hrubé chyby. Nepořizoval jsem totiž kompletní fotografie všech listů odpovědních fasí tohoto elaborátu, nýbrž jsem fotografoval pouze „místní plac“ neboli náves, přičemž jsem mylně předpokládal, že v této části obce budou uvedeny všechny budovy ve vsi, tj. i ty, které třeba nestojí přímo na návsi. Opět, z dnešního pohledu by bylo logické, kdyby písař nejprve sepsal všechny budovy ať se nacházejí kdekoli a pak teprve přistoupil k podrobnému popisu všech parcel v katastru obce. Nicméně tak tomu nebylo a já si to uvědomil až zpětně, když jsem doma prohlížel pořízené fotografie. Tak se stalo, že např. v obci Malenovice mi uniklo celkem pět čísel popisných, což je celá pětina budov v obci.

Posledním bodem je pak časová náročnost celé práce. Ačkoliv jsem dostal varování od prof. Vlnase, že to bude doslova „mravenčí“ práce, doufal jsem, že si s tím poradím přeci jen o něco rychleji. Mnoho hodin jsem strávil v archivech a mnoho dalších při podrobném zkoumání jednotlivých fotografií. Případné další badatele tedy předem varuji, že tento typ práce je skutečně velmi časově náročný.

⁵⁶ Státní oblastní archiv Praha, *fond Velkostatek Malešov 1359–1945*, pozemková kniha i. č. 428. (Dále pouze: SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. XY)

2 Prameny

V této části práce stručně pohovořím o primárních a sekundárních pramenech, na kterých je postavena tato práce. Ačkoliv přijímám tezi postulovanou francouzskou školou Annales, tj. že „pramenem může být vše“, pracoval jsem takřka výhradně s prameny písemnými, přičemž dva klíčové zdroje jsou pozemkové⁵⁷ knihy (gruntovnice, chcete-li) a elaborát josefského katastru. Zmíním se také o pramenech, které jsem využíval pouze doplňkově (např. Berní rula) nebo o pramenech, které jsou součástí fondu velkostatek Malešov, avšak já osobně jsem je z různých důvodů v práci nevyužil. Druhým typem pramene, kterého jsem místy užil, jsou mapy, konkrétně I. vojenské mapování.

Ačkoliv úvod k fondu předkládá názor, že využitelnost fondu je takřka minimální, nesouhlasím s ním. Samozřejmě, pokud bych malešovský fond porovnal například s archiváliemi třeboňského archivu, dospěji jistě k názoru, že rozsah dochovaných dokumentů je minimální, nicméně pro potřeby diplomové práce je malešovský fond velmi bohatý a lze ho dobře využít. Fond obsahuje takřka kompletní knihy pro lesní hospodaření mezi lety 1824 až 1936, dále různé krajské oběžníky a patenty, stavební plány sladovny malešovského pivovaru nebo zařízení elektrické pily. Dále jsem objevil různé listiny a rovněž je k dispozici mnoho archiválií účetního charakteru, např. knihy aktiv a pasiv (tj. příjmy a výdaje), knihy dlužních úpisů, peněžní účty nebo protokoly náhrad lesních škod. Drtivá většina výše uvedeného se vztahuje k 19. a počátku 20. století. Pro potřeby sociálně–ekonomických dějin jsou zcela klíčové soubory pozemkových knih dochovaných v úplnosti. Purkrechtní registra z let 1564 až 1694 poskytují příležitosti pro výzkum dopadů 30leté války na malešovské panství.⁵⁸ Dále se dochoval soubor 48⁵⁹ různých pozemkových knih, přičemž ty založené roku 1727 tvoří kostru této práce. Další (nové) pozemkové knihy byly založeny na začátku 19. století, které jsou zároveň mnohem podrobněji členěny, např. na knihu pro emfiteuty, pro mlýny nebo pro rustikální domkáře.

Jedním z důvodů menšího rozsahu archiválií může být také pozemková reforma z období první republiky. Nejvíce jí byly postiženy osoby šlechtického stavu, respektive majitelé velkostatků. Panovala zde obecná nedůvěra vůči státním archivářům, přičemž zběžné prohlídky a kontroly archivů „přinesly šokující zjištění, že ztráty historicky cenného materiálu činí až 50 %“.⁶⁰ Vágní definice pojmu „písemnosti rodinné“ dávala bývalým vrchnostem značnou volnost při

⁵⁷ V mém případě označovány jako „knihy purkrechtní“.

⁵⁸ SoA Praha, *VS Malešov*, i. č. 425 a 426. Kniha s i. č. 426 byla založena roku 1624.

⁵⁹ SoA Praha, *VS Malešov*, úvod k fondu, s. 4.

⁶⁰ KAUCKÁ, K. (2020): *Osudy velkostatkářských archivů a historických kolekcí při první pozemkové reformě (1918–1938)*. *Paginae historiae* (sborník Národního archivu), sv. 28, č. 1, s. 98.

nakládání s archivy, protože tento typ archiválií si mohly vrchnosti ponechat.⁶¹ Kromě toho, že se značná část archiválií nedochovala, bylo úspěchem, že se archiválie alespoň „podařilo udržet v podobě ucelených jednotek vzniklých organickou činností původců“.⁶² Výsledkem jsou tedy velkostatkářské fondy, jak je známe dnes.

2.1 Primární prameny

Pro své vlastní potřeby si pod pojmem primární prameny představuji takové prameny, které jsou pro tuto práci stěžejní.⁶³ Jedná se o soubor pěti pozemkových knih založených roku 1727 jdoucích místy až do roku 1815; zápisy však častěji končí před rokem 1800. Podrobněji viz níže. Druhým základním pramenem je pak elaborát josefského katastru z 80. let 18. století, přičemž využívám zejména odpovědní fase jednotlivých katastrálních obcí a sumář plodin z roku 1787. Okrajově také využiji katastr tereziánský, u něhož jsem se však spokojil s edicí. Sledované časové období této práce bylo předurčeno disponibilní pramennou základnou.⁶⁴

2.1.1 Pozemkové knihy

Již jsem se zmínil, že má diplomové práce je ve velké míře postavena právě na studiu pozemkových knih založených k roku 1727. Jedná se celkem o pět rozměrově velkých knih.⁶⁵ Tento typ pramene představuje významný zdroj informací o rustikálním (tj. poddanském) hospodaření na panství. Snadno lze zjistit jméno majitele gruntu, typ gruntu (statek, chalupa, barák, dům apod.), cenu gruntu, dlužný podíl neboli vejruňk (nebo vejrunek, vejrunek), který majitel splácel (většinou vrchnosti, ale také svým příbuzným), výměru polností patřící k nemovitosti (pole, louky, zahrady apod.), poddanské povinnosti (platy) a v neposlední řadě také záznamy o splátkách vejruňku nebo počty hospodářských zvířat.⁶⁶ Je namístě se také zmínit, že výpovědní hodnota⁶⁷ toho pramene do značné míry závisí na písáři, jelikož někteří

⁶¹ Tamtéž, s. 99.

⁶² Tamtéž, s. 103.

⁶³ Primární pramen v odborné literatuře má odlišný význam.

⁶⁴ Stejně prameny ve své práci doporučuje také GRULICH, J. (2006): *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*. In: BŮŽEK, V., KRÁL, P.: *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. Opera historica, r. 11, s. 555.

⁶⁵ SoA Praha, VS Malešov, PK i. č. 427, 428, 429, 430 a 475.

⁶⁶ MYŠKA, M., ZÁŘICKÝ, A. et. al. (2008): *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 1*. Ostravská univerzita, Ostrava, s. 9–11. (Dále pouze: MYŠKA, *Prameny 1*)

⁶⁷ Srovnej s výpovědní hodnotou pozemkových knih na panství Točnick. MAUR, E. (1964): *Poddání točnického panství v druhé polovině 17. století*. Sborník archivních prací, r. 14, č. 1, s. 59. (Dále pouze: MAUR, *Poddání točnického panství*)

gruntů popisovali značně lapidárně, zatímco jiní podali kompletní šacuňk,⁶⁸ kde jsou nejzajímavější části o počtu hospodářských zvířat a o vybavení gruntu nářadím a dalšími potřebami.⁶⁹

Vnější kritika nebo „odhad pravosti pramene“⁷⁰ knih je následující. Všechny knihy sledovaného souboru jsou rozměrné a to tak, že samotná manipulace s knihami v archivu byla značně obtížná, a jelikož každý badatel by měl mít na paměti také zachování tohoto dědictví pro další generace, musí být při manipulaci velmi opatrný. Knihy jsou opatřeny pevnou koženou vazbou a mosazným kováním. Celkově jsou v relativně dobrém stavu, ale vazba listů odpovídá jejich stáří a proto jsou často uvolněná některá folia. Papír je na omak velmi pevný. Písmo samotné je dobře zachované, psáno černým inkoustem. Problém se čtením zápisů jsem nastínil již výše v metodice. Zpravidla v úvodu a v závěru se nachází pečeť; jedná se o pečeť malešovského panství. Některé jsou dochovány lépe, jiné velmi rozpraskané a nekompletní. Orientaci v knize usnadňuje číslování folií (stran) v pravém horním rohu, přičemž každé folio má rubovou a lícovou stranu. Největší knihy mají přes pět set folií. Místy se vyskytují volná folia, která poskytovala rezervu pro další zápisy. Pokud v knize nezbyval prostor, tato folia jsou zaplněna zápisy k jiným gruntům, než pro která byla vyčleněna. To značně ztěžuje identifikaci některých zápisů, nicméně písař většinou odkazuje na daný grunt lapidárním „vide folio XY“.

Pod pojmem vnitřní kritika si představuji „zhodnocení pramenů z hlediska jejich relevance a kontextu vzniku“.⁷¹ Bezprostředním důvodem vzniku těchto pozemkových knih byla iniciativa majitele panství, Karla Joachima hraběte z Bredy, který „nalezl při vyšetřování panství Malešov takový zmatek...že nikdo nemůže vědět, co a kde má z dědictví zaplatit nebo už zaplatil, pročež jsem nařídil, aby všichni podle svých možností tuto pozemkovou knihu opravili...Sig. Malešov, 30. listopadu 1728, Karl hrabě z Bredy“.⁷² Snaha vrchnosti byla zrealizovaná malešovskými úředníky velmi rychle, jelikož první zápisy pochází z roku 1727, dekret byl tedy do knihy vepsán až později. Účelem pozemkové knihy byla evidence

⁶⁸ Tzn. výčet veškerého vybavení gruntu, jehož účelem bylo správné ocenění nemovitosti při prodeji. Dělo se zpravidla po smrti hospodáře.

⁶⁹ Srovnej s: KOUMAR, J. (2011): *Má doplaceno, žádnému nic nedluží – finanční aspekty majetkového transferu poddanské nemovitosti na mělnickém panství v 17. století*. Ústecký sborník historický, č. 1, s. 14. (Dále pouze: KOUMAR, *Má doplaceno*) Autor zde uvádí, že šacuňk se prováděl pouze po smrti hospodáře. To jistě vysvětluje mnoho zápisů, jejichž součástí šacuňk není.

⁷⁰ Kolektiv autorů, *Úvod do studia, díl 1*, s. 45.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428. Za překlad z německého originálu děkuji své sestřenici a překladatelce Emmě Jablonické.

rustikálního, tj. poddanského majetku, přičemž v drtivé většině případů se jedná o zemědělské usedlosti, nicméně badatel se setká i s hospodami, kovárnami, mlýny apod., které měli poddaní dědičně pronajaté od vrchnosti. Kniha sloužila pro potřeby vrchnosti a to zejména jako evidence pravidelných splátek (vejruňků), avšak pokud se potvrzovala nová skutečnost (typicky koupě nebo prodej gruntu), tak jsou zde i podpisy dotčených osob, v té době negramotných, čili svůj souhlas stvrzovali většinou třemi křížky. Z toho usuzuji, že knihy nebyly zcela tajné, ale poddaní měli možnost do nich nahlédnout. Již jsem se zmínil, že písařů bylo více a bohužel jsem nebyl schopen zjistit jejich jména. Zjistil jsem však, že aktualizaci zápisů v pozemkových knihách měl na starost hospodářský direktor⁷³ malešovského velkostatku. S písaři souvisí i výpovědní hodnota zápisů. Lze říci, že čím novější zápis, tím je podrobnější. Například nejstarší zápisy z let 1727 nehovoří o hospodářských zvířatech, nicméně ty z druhého konce sledovaného období (80. a 90. léta 18. století) uvádějí zvířectvo poměrně běžně, ale ne vždy. Z toho vyvozují, že neexistovala jasná instrukce, které informace mají být obsaženy a které nikoli, záleželo tedy pouze na písaři. Zároveň nebylo stanoveno, kdy mají být změny v držbách nemovitosti zaneseny do knih. Tak například barák Vojtěcha Olivy ve vsi Vidice byl do knihy zapsán roku 1791, ačkoliv v zápise je doslova uvedeno „který on sobě snad před 35 lety na obecním místě vystavil“.⁷⁴ Trvalo celých 35 let (!) než byl tento objekt úředně zapsán. Krásně to vypovídá o dobové logice zápisů, které byly často prováděny až zpětně.⁷⁵ Ještě bych zde rád uvedl skutečnost, že z tohoto pramene nelze přesně určit, kolik domů leželo ve větších vesnicích. Často se objevují zápisy na „baráky“, u kterých není jasné, zdali se jedná o nově postavený dům, či o nový zápis na již stávající stavení. Počty stavení, které budu uvádět, mohou být lehce nepřesné.⁷⁶ Druhým problémem je nejednotnost názvů usedlostí. Grunt nebo grunt sedlský označuje plnohodnotné selské stavení, zpravidla s 45 až 60 korci půdy. Dále se objevují chalupy, domy a baráky, přičemž není jasný rozdíl mezi nimi. Z archiválií jsem však vydedukoval, že k chalupám zpravidla patří větší výměra polností, zatímco obyvatelé baráků můžeme označit za domkaře neboli bezzemky, protože k jejich stavení patřila zpravidla jen malá zahrádka a zcela výjimečně pole.

⁷³ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 205.

⁷⁴ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 487.

⁷⁵ MAUR, *Poddaní točnického panství*, s. 61.

⁷⁶ Snažil jsem se co nejlépe zrekonstruovat, kdy byl který dům postaven, nicméně ne vždy se mi to povedlo. Nejhorší je situace u městyse Malešov, kde bylo takovýchto problémových případů nejvíce.

Struktura zápisů pozemkových knih je většinou přehledná, jsou „uspořádány podle usedlostí tak, že každé z nich je vymezen určitý počet folií“.⁷⁷ Pro zajímavost a také, aby si čtenář udělal lepší představu, jsem se rozhodl zařadit přepis reprezentativního⁷⁸ zápisu in extenso, konkrétně se jedná o grunt Václava Vlčka:⁷⁹ *Léta Páně 1727 dne 16. května tj. na den památky svatého Jana Nepomuckého, mučedníka a patrona českého. S jistým vědomím Jeho Excellence vysoce rozeného pana Karla Joachima Svaté Římské říše hraběte z Bredy /: titulo plenissimo :/ jakožto dědičného pána panství malešovského. Ujal nad jmenovaný Václav Vlček tento grunt selský sobě, manželce své, dětem i budoucím svým, se vším k němu patřícím příslušenstvím, v šacuňku za sumu trhovou 160 kop grošů míšeňských (kgm). Z té pak sumy ale, se jemu nadřečenému hospodáři za zlepšení stavení 35 kgm sráží však z té příčiny, že on sobě jej na svůj vlastní náklad vystavěl, a tak na pozůstávající peníze každoročně po 2 kgm vejruňku doplácti povinen bude – id est 125 kgm – které všechny milostivé vrchnosti patří. K tomuž gruntu patří následující případnosti, totiž Role orný (pole)⁸⁰ a Loučného.*

Držitel té živnosti je a bude povinen Jeho Milosti císařské kontribuci, též všeliké jím obecní opera náležitě vybejvati, neméně milostivé vrchnosti úroku neb stálého platu, každoročně při svatém Havlu 2 zlaté a 20 krejcarů do důchodu odváděti. Item robotu, tak jak napřed v začátku té knize obšírně obmezeno jest, pilně vykonati, ostatně ve všem jak na jednoho každého věrného poddaného patří, poslušně se zachovati. Actum obnovení zápisu toho na kanceláři malešovském Anno et die ut supra.

Na tu z předu psanou sumu platil.⁸¹

2.1.2 Katastry

Představují druhý základní stavební kámen této práce. Katastr byl a je „správním nástroj vyznačující stručně a přehledně souvislý soupis a popis“,⁸² v mém případě se jedná o soupis a popis všech vesnic v Čechách. Existují čtyři základní katastry: Berní rula, Tereziánský,

⁷⁷ MYŠKA, *Prameny I*, s. 9.

⁷⁸ Všechny zápisy z roku 1727 mají stejnou podobu, liší se pouze nepatrně. Novější zápisy pak mají již velmi různou strukturu a jsou zpravidla podstatně obsáhlejší.

⁷⁹ SoA Praha, VS Malešov, PK i. č. 427, folio 215 a 216.

⁸⁰ Následuje výčet „parcel“ přináležejících k danému gruntu. Tato část je velmi bohatá na pomístní jména. Ke gruntu patřilo celkem 52 strychů polí a 30 provazců „loučeného“, tj. louky, pastviny a zahrady.

⁸¹ Zde uvedeny každoroční splátky z celkové sumy, kterou byl Václav Vlček dlužen vrchnosti. Není bez zajímavosti, že některé roky (1729 nebo 1761 a 1762) nic nesplatil. V prvním případě kvůli tomu, že „při této vesnici obilí všechno potlouklo, tehdy nic nesložili“, v druhém pak lapidárněji „skrže vojnu“.

⁸² BUMBA, J. (2007): *České katastry od 11. do 21. století*. Grada, Praha, s. 11.

Josefský a Stabilní. Katastry představují jeden ze základní pramenů pro poznání hospodářství v minulých dobách, nicméně mají své slabiny, a proto je dobré doplnit tento normativní pramen jiným typem pramene, v mém případě pozemkovými knihami. Prvním zcela zásadním historikem, který na využitelnost katastrů upozornil, byl bezpochyby prof. Josef Pekař, který je využil ve své *Knize o Kosti*, a také podal doslova vyčerpávající analýzu Berní ruly a Tereziánského katastru ve své monografii *České katastry*.⁸³ V diplomové práci pracuji zejména s katastrem josefským, ale okrajově využívám i katastr tereziánský, případně Berní rulu.

Josefský katastr

Tento elaborát měl poměrně neslavný osud, jelikož velmi záhy byla jeho platnost zrušena. Vznikal mezi lety 1785 až 1789.⁸⁴ Zaváděl několik podstatných novinek. Předně je to vznik katastrálních obcí, které v sobě sdružovaly zpravidla více vesnic. Celkem jde o 6066 obcí.⁸⁵ Dále nerozlišoval mezi vrchnostenskou a poddanskou půdou, což pochopitelně naráželo na razantní odpor šlechtického stavu. Také se poprvé přistoupilo k odbornému vyměřování pozemků, které s sebou však neslo mnohé nevýhody, např. nedostatek kvalifikovaných zeměměřičů. Výsledkem bylo, že sedláci si sami měřili svá pole,⁸⁶ často nepřesně, což výrazně snižuje výpovědní hodnotu katastru. Na druhou stranu je to poprvé, co se pozemky neměří metodou „á la vue“. Ještě je třeba zdůraznit, že tento elaborát obsahuje pouze plodnou půdu, tj. takovou, ze které byl reálný užitek. Proto nebyly zaměřovány např. cesty, skalnaté oblasti, doly apod.

Vnitřní a vnější kritiku tohoto pramene provedu stručněji než v případě pozemkových knih, jelikož o josefském katastru již bylo napsáno mnohé a pouze bych zde opakoval nálezy ze sekundární literatury. V této práci jsem využil zejména odpovědních fasí jednotlivých katastrálních obcí a také tzv. sumáře plodin z roku 1787.

Sumáře jsou pro popis jednodušší a proto jimi začnu. Jedná se o volné listy, přičemž každý se zabývá jednou katastrální obcí. Konkrétně se jedná o list A (Geld Rechnung – velmi stručný), list B (Geld Berechnung – rozdělení půdy na dominikál a rustikál, zemědělské výnosy) a další

⁸³ PEKAŘ, J. (1915): *České katastry 1654–1789*. Historický klub, Praha, 363 s. (Dále pouze: PEKAŘ, *Katastry*)

⁸⁴ MAŠEK, F. (1948): *Pozemkový katastr. Soupis, popis a geografické zobrazení pozemků ČSR*. Ministerstvo financí ČSR, Praha, s. 13.

⁸⁵ PAZDEROVÁ, A. et. al. (2000): *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Archivní správa ministerstva vnitra ČR, Praha, s. 104. (Dále pouze PAZDEROVÁ, *Průvodce*)

⁸⁶ ROUBÍK, F. (1954): *Ke vzniku Josefského katastru v Čechách v letech 1785–1789*. Sborník historický, sv. 2, s. 150. (Dále pouze: ROUBÍK, *Ke vzniku Josefského katastru*)

doplňkové listy. Sumáře jsou dobře zachované, dobře čitelné (kolonky jsou předtištěné), jelikož písař vpisoval de facto pouze číselné údaje. Papír je velmi kvalitní a listy jsou poměrně velké, což opět stěžuje manipulaci s nimi. Tyto dokumenty jsou na rozdíl od fasí pouze v němčině a na první pohled působí poměrně zmateně (kvůli velkému množství informací) a je třeba se v nich zprvu zorientovat. Časté jsou červené přípisky nebo opravy původní černých dat. Obsah sumářů plodin je následující: výměry katastrálních obcí a vesnic, pěstované kultury, tržní ceny čtyř druhů obilovin (pšenice, žito, oves, ječmen), výměra dominikální a rustikální půdy v každé vesnici, jaterní výnosy, celkový finanční výnos obce a mnoho dalšího. Součástí sumářů plodin je také závěrečné „Hauptsumarium“ neboli hlavní shrnutí pro celé malešovské panství.⁸⁷

Pokud jde o odpovědní fase, ty jsou přehlednější než sumáře. Jedná se menší knihy rozměru cirká A4. Dle velikosti katastrální obce se liší i tloušťka fase. Knihy mají pouze papírové desky bez zvláštního zdobení. Papír je kvalitní, na pohmat hrubý a tenký, ale zároveň pevný a odolný. Pokud došlo k porušení listu, byl úhledně opraven. Nevýhodou je, že se místy černý inkoust propíjí na druhou stranu listu, což může znesnadnit či dokonce znemožnit přečtení některých informací. Lze říci, že všechny fase vypadají stejně a jsou velmi dobře zachovány, zřejmě kvůli tomu, že katastr byl zrušen takřka okamžitě po tom, co vstoupil v platnost. Knihy se tedy staly nepotřebnými a byly uloženy do archivu. Tyto fase nejsou profoliované, čili nelze odkazovat na přesné strany. Na listech jsou místy červené opravy nebo „fajfky“ značící, že někdo vše kontroloval a případně opravoval. Samotné listy jsou úhledně předtištěné a v drtivé většině je vše psáno česky, narozdíl od sumářů. Každá parcela je uvedena číslem topografického pořádku, je zapsán držitel parcely a typ parcely (stavení, pole, louka atd.), následuje rozloha parcel (plošné jednotky – rakouské jítro a sáh) a jejich výnos (v měřicích). Celou katastrální obec měl vždy na starost jeden písař, přičemž já osobně jsem pracoval s knihami, které sepisovali tři různí písaři. Skutečnost, že jedno panství zpracovávalo více písařů je nešťastná v tom, že každý písař zapisoval trochu jinak, a tedy i výpovědní hodnota fasí je různá. Zároveň je překvapující, že zjevně neexistovala žádná instrukce, která by formálně sjednocovala obsah zápisů. Pro úplnost doplňuji, že fase pochází z roku 1785 a u konečných sumářů (na konci každé knihy) jsou podpisy úředníků s daty 1787 nebo 1788. Zřejmě se jedná o rok, v němž byla kontrolována správnost údajů.

⁸⁷ Více k sumářům plodin např. MAUR, E. In: MYŠKA, M., ZÁŘICKÝ, A. et. al. (2012): *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 2*. Ostravská univerzita, Ostrava, s. 52. nebo BENEŠ, F. (1963): *Josefský katastr: rozdělovací katastrální sumáře*. Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu, Praha, s. I a II.

V porovnání s pozemkovými knihami zjišťuji, že josefský katastr se příliš nehodí pro zjišťování poddanských podniků, zejména hospod, kováren, pekáren apod. Tak například domek Jana Slámy v Suchdole je v pozemkové knize označen jako „panský domek s pekárnou“,⁸⁸ zatímco v josefském katastru není o pekárně žádná zmínka.⁸⁹ Rovněž v katastru nejsou uvedeny všechny hospody (v pozemkových knihách jsem napočítal o 5 hospod více) ani kovárny. Naopak v pozemkových knihách zcela chybí zápisy o panských provozech (typicky dvory). Krásný příklad vzájemného doplňování obou pramenů spatřuji na příkladu panského dvora v Rozkoši. Zatímco v josefském elaborátu je tento dvůr uveden bez dalších podrobností,⁹⁰ na základě studia pozemkové knihy dané obce jsem schopen s jistotou říci, že velmi krátce po vzniku katastru byl tento dvůr emfiteutizován a rozprodán na familie,⁹¹ přičemž katastr tuto informaci postrádá. Závěrem lze říci, že poddanské hospodaření se mnohem lépe sleduje v pozemkových knihách, zatímco panské provozy v pozemkových knihách vůbec nejsou a vycházel jsem tedy z katastru. Hlavní nevýhodou katastru je pak jeho nepřesnost, respektive nedostatečná přesnost, kterou HONC⁹² ve své studii vyjádřil cirká na 87 %, čili josefskému katastru „uniklo“ asi 13 % veškeré produktivní půdy.

Tereziánský katastr

V případě tohoto elaborátu jsem se spokojil s edicí, která obsahuje podstatně méně informací než originální příznávací fáse.⁹³ Tereziánské katastry jsou celkem 3. První rustikální tereziánský katastr vstoupil „r. 1748 v život“.⁹⁴ Druhý (lehce upravený) tereziánský rustikální katastr pak o několik let později, konkrétně 1757.⁹⁵ Zpracovaná edice pracuje s daty druhého tereziánského katastru, tj. s daty z roku 1757.⁹⁶ Vedle těchto dvou rustikálních existuje ještě Panský katastr (*Exaequatorium dominicale*).⁹⁷ Tento elaborát měl na rozdíl od josefského velmi

⁸⁸ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folio 101.

⁸⁹ Je také možné, že pekárna mezitím zanikla.

⁹⁰ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1961, karton 842.

⁹¹ Celkem uvedeno 10 zápisů na 12 familií, vše rok 1785. SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428.

⁹² HONC, J. (1981): *Míra nepřesnosti josefského katastru z r. 1785 a plochy velkostatku v čáslavském a kouřimském kraji před rokem 1848*. Zpravodaj České heraldicko–genealogické společnosti, r. 8, č. 1–2, s. 107.

⁹³ CHALUPA, A. (1970): *Tereziánský katastr český. Sv. 3, Dominikál*. Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, edice berních katastrů českých, moravských a slezských, Praha, s. 15. (Dále pouze: CHALUPA, *Katastr sv. 3*)

⁹⁴ PEKAŘ, *Katastry*, s. 101.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ MYŠKA, M., ZÁŘICKÝ A. et. al. (2012): *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 2*. Ostravská univerzita, Ostrava, s. 43. (Dále pouze: MYŠKA, *Prameny 2*)

⁹⁷ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 97.

dlouhého trvání, s různými úpravami a přípisy platil v některých ohledech bezmála celé století.⁹⁸ Ani tento katastr není dokonalý. Má několik chyb, přičemž hlavní spatřuji v tom, že vrchnostenská přiznání k panskému katastru zpracovávala sama vrchnost, která měla pochopitelně snahu vykázat co možná nejnížší údaje, aby dle nich platila nižší daň.⁹⁹ Další nevýhodou je užití výsevkových jednotek, čili různé přepočty lze činit pouze s určitou mírou nepřesnosti. Na tyto nesrovnalosti poprvé upozornil právě Pekař.¹⁰⁰ I přesto se jedná o pramen nevyčíslitelné hodnoty a i proto bylo rozhodnuto ho zpracovat formou edice.

Historická hodnota tohoto katastru je zcela zásadní, nicméně vzhledem k jeho obsáhlosti (odhadnuto až na 1 000 000 milion různých folií),¹⁰¹ bylo nutné rozsah edice (na rozdíl od Berní ruly) značně omezit. Edice je členěna logicky podle krajů, poté podle panství a nejnížší sledovanou jednotkou jsou jednotlivé vesnice. U každé vesnice je uveden počet hospodářů, přičemž jsou rozděleni do celkem 6 skupin dle výměry pozemků, které náležely k jejich gruntu. Pokud bych chtěl zjistit majitele gruntů, bylo by třeba nahlédnout do originálů odpovědních fasí (jedna z hlavních nevýhod edice). Dále je uvedena bonita (úrodnost) půdy celkem v osmi třídách. Vlastní pozemky se dělí na pole, lada a porostliny, pastviny, louky a lesy. Specifikem a také nevýhodou je to, že rozloha luk je vyjádřena počtem vozů. Velmi důležitou součástí edice jsou pak tzv. adminikula.¹⁰² Je uveden i svedený rustikál, tj. poddanská půda, kterou si vrchnost přivlastnila (např. formou odúmrti),¹⁰³ což bylo ekonomicky výhodné, protože z takové půdy vrchnost neplatila daň. Poslední skupinou informací jsou údaje o robotách.¹⁰⁴

Ačkoliv jsem si vědom skutečnosti, že originální přiznací fáze tereziánského katastru jsou informačně mnohem bohatší,¹⁰⁵ rozhodl jsem se je do této práce nezařadit, protože jsem toho názoru, že už mám velmi mnoho archivního materiálu. Dále bych na tomto místě rád zmínil tzv. repartiční záznamy, které poskytují přehledné doklady o „platební morálce“ jednotlivých

⁹⁸ HRADECKÝ, E. (1956): *Tereziánský katastr*. Sborník archivních prací, r. 6, č. 1, s. 135.

⁹⁹ Roubík označil tyto fáse přímo za „falešné“. Viz ROUBÍK, *Ke vzniku Josefského katastru*, s. 142.

¹⁰⁰ CHALUPA, A. (1964): *Tereziánský katastr český. Sv. 1, Rustikál (kraje A–CH)*. Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, edice berních katastrů českých, moravských a slezských, Praha, s. 10. (Dále pouze: CHALUPA, *Katastr sv. 1*)

¹⁰¹ Tamtéž, s. 10.

¹⁰² Místní ekonomické přilepšení formou řemesel nebo vhodností místa pro pěstování některých plodin (len, chmel, vorařství apod.).

¹⁰³ Pokud hospodář zemřel a neměl žádných potomků, pozemky připadly vrchnosti.

¹⁰⁴ CHALUPA, *Katastr sv. 1*, s. 13 a 14.

¹⁰⁵ Usuzuji dle MAUR, *Poddání točnického panství*, s. 57–87.

panství. Tyto knihy jsem chtěl využít, nicméně exempláře jsou pro každý rok (1757 až 1789)¹⁰⁶ zvlášť čili pokud badatele zajímá jedno panství, musí si v archivu vyžádat všechny knihy a ve všech knihách své panství dohledat. Poslední zajímavou archiválií jsou tzv. rukopisné mapy tereziánského katastru, které však vznikaly pouze někde, zpravidla tam, kde existovaly spory o průběh hranice panství. Bohužel, po rešerši v archivu musím konstatovat, že pro malešovské dominium se žádná takováto mapa nedochovala.

2.2 Sekundární prameny

Pod prameny sekundárními si pro účely této práce představuji takové zdroje, které jsem využil okrajově pro doplnění informací nebo takové, jež by bylo možné využít pro práci podobného typu, ale já osobně jsem jich z různých důvodů nevyužil. Převážně se jedná o různé archiválie, ale také o literaturu vzniklou ve zkoumané době.

Předně bych se ještě vrátil ke katastrům, konkrétně k josefskému a Berní rule. Součástí josefského elaborátu jsou kromě výše zmíněných fasí a sumářů plodin také sumáře obcí a patrimonií. Sumáře patrimonií „vznikly po rozhodnutí vlády roku 1792“.¹⁰⁷ Jedná se o dva rozměrově velké listy (N 1 a N 2) a podobně jako sumáře plodin uvádí výměru půdy pro celé panství spolu s výnosy. Okrajově jsem využil zejména sumář N. 1,¹⁰⁸ který poskytuje seznam panských dvorů, výměru jejich polností a jednoroční obilní výnosy. Druhým sumářem je pak rozdělovací katastrální sumář obcí (RKSO), který vznikl v letech 1813 až 1814.¹⁰⁹ Tyto sumáře jsem nevyužil, protože časem svého vzniku již neodpovídají době zkoumané v této práci. Nejenže je obtížnější je přečíst, ale také data v nich neodpovídala datům v ostatních sumářích a odpovědných fasích. To přičítám na vrub pozdější době vzniku a možným pozemkovým změnám, které se mohly v mezidobě odehrát.

Doplňkově využiji Berní rulu, která byla kompletně zpracována formou edice.¹¹⁰ Nepokládám za nutné se zde o rule podrobněji rozepisovat, případné zájemce bych odkázal na Pekařovy Katastry. Jen bych zde zdůraznil, že právě od Berní ruly lze kontinuálně sledovat prakticky každou obec v Čechách (samozřejmě, pokud neuvažujeme ty, které vznikly až později).

¹⁰⁶ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 100.

¹⁰⁷ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 105.

¹⁰⁸ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1194, fascikl 151.

¹⁰⁹ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 105.

¹¹⁰ BENEŠ, F. (1953): *Berní rula. [Sv.] 10, Kraj čáslavský*. Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, 454 s. a BENEŠ, F. (1955): *Berní rula. [Sv.] 11, Kraj čáslavský*. Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, s. 463–1066.

Výhodou je i to, že rula „pochtivě udává i zbořeníště“¹¹¹ a lze tedy získat poměrně přesný obraz o zpusťování českého venkova po 30leté válce.

Dále bych se rád zastavil u dalších archiválií, které poskytuje malešovský fond. Prvním z nich je dobytčí účet¹¹² z roku 1789 poskytující informace o hospodářských zvířatech chovaných na panských dvorech v celém panství. Nutno podotknout, že vzhledem k úpravě dokumentu usuzují, že se jedná o „pracovní“ verzi dokumentu. Již výše jsem se také zmínil o rozsáhlém souboru účetních knih k lesnictví zachycující období cirká od roku 1840 a dále. Součástí jsou také rukopisné mapy lesních revírů panství. Dobře využitelné by mohly být také různé účetní knihy, problémem je jejich minimální dochování. Nejvíce souvislý soubor peněžních účtů zpracovává roky 1789 až 1797.¹¹³ Každého badatele hospodářských dějin jistě potěší kompletně dochovaný soubor gruntovníc počínaje zhruba rokem 1800. Jedná se tedy o novější verzi knih, které nezpracovávám v této práci. Problémem je doba vzniku, respektive písmo, kterým se v té době již běžně psalo, tj. kurent, který lze velmi těžce přečíst. Existují jak pro jednotlivé vesnice panství, tak např. pro mlýny,¹¹⁴ pro emfyteuty nebo pro dominikál.

Důležitým zdrojem je pak Soupis poddaných dle víry z roku 1651, tj. z doby těsně po 30leté válce. Ačkoliv je to časově již mimo zkoumané období, tento pramen poskytuje nesmírně cenné informace o obyvatelstvu v Čechách. Čechura upozorňuje před neopatrným použitím pramene, jelikož „nebyla nijak významně ani důkladně sledována výpovědní schopnost tohoto pramene“.¹¹⁵ Zmíněný autor ve stejné publikaci prokázal, že tento pramen nezachycuje zhruba jednu třetinu až jednu polovinu (!) celkového počtu obyvatel.¹¹⁶ Lze tedy vyslovit předpoklad, že pokud počet obyvatel malešovského panství, uvedený v soupisu poddaných, zvětšíme o tento rozdíl (tj. minimálně o třetinu), lze se tak alespoň přiblížit skutečnému počtu obyvatel. Ve všech případech se však jedná pouze o čirý odhad, spekulaci, kterou by bylo nutné potvrdit studiem dalších pramenů, které však většinou pro toto období neexistují.

Nenahraditelným zdrojem pro poznání majetkových přesunů jsou pak Zemské desky. Zde bych rád upozornil na skutečnost, že velmi podrobnou archivní rešerši pro obec Malešov zpracovala Mgr. Petra Načeradská, která laskavě souhlasila s tím, abych její rešerše užil ve své práci.

¹¹¹ DOSKOČIL, K. (1953): *Berní rula: Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k Berní rule*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, s. 8.

¹¹² SoA Praha, *VS Malešov*, i. č. 392.

¹¹³ SoA Praha, *VS Malešov*, i. č. 371–375.

¹¹⁴ SoA Praha, *VS Malešov*, i. č. 442.

¹¹⁵ ČECHURA, *Bošilec*, s. 127.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 130 a 131.

S tímto pramenem jsem nepracoval v originále, protože zmiňovaná kolegyně provedla výběrový přepis obsahu desek, se kterým se spokojím.¹¹⁷ Není bez zajímavosti, že v zemských deskách se místy vyskytuje také popis obce Malešov, respektive jejího hospodářského zázemí a budov.

Pozoruhodným pramenem jsou urbáře, tj. „soupisy poddanských povinností vůči vrchnosti“.¹¹⁸ Svou hodnotou nejvýznamnější jsou především urbáře vzniklé před polovinou 17. století,¹¹⁹ protože pro toto období často neexistuje jiný pramen sociálně–hospodářské povahy. Bohužel musím konstatovat, že pro malešovské panství se žádný urbář nedochoval.

Zajímavým literárním zdrojem je rozsáhlá topografie od Jaroslava Schallera. Zakladatel české vědecké topografie se přátelil s předními českými osobnostmi své doby (Pelcl, Dobrovský). Jelikož byl členem piaristického řádu, věnoval se vychovatelské činnosti a též psaní své topografie.¹²⁰ O samotné topografii se toho moc neví, ale věnoval se ji např. Roubík.¹²¹ Schaller do svého díla pravděpodobně pojímal informace z různých zdrojů a vzhledem k rozsahu práce a časové náročnosti lze pochopit, že ne vždy k nim zaujímal kritické stanovisko.¹²² I tak je jeho dílo velmi zajímavým doplňkovým zdrojem, jehož největší výhodou je to, že stejnou metodikou zpracovává tisíce českých vesnic. Podobným počinem je pak topografie J. G. Sommera,¹²³ která však vycházela až na počátku 19. století a navíc užívala data josefského katastru, s nimiž rovněž pracuji, tudíž její rozsáhlejší využití ve své práci považuji za nadbytečné.

Lokálně významný přínos má kutnohorské nakladatelství Kuttna. Zabývá se, jak název vypovídá, Kutnohorskem a kromě toho, že vydává Kutnohorský vlastivědný sborník, vydává rovněž starší knihy. Takovým příkladem jsou Paměti Vojtěcha Keglera zpracovávající historii

¹¹⁷ Dostupné online: <https://www.tvrzmalesov.cz/historie-tvrze/detailni-archivni-reserse> (citováno 6. 6. 2022)

¹¹⁸ MYŠKA, *Prameny* 2, s. 58.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Pro čáslavský kraj dostupné online zde: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihs&view=1up&seq=1> (citováno 6. 6. 2022)

¹²¹ ROUBÍK, F. (1940): *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*. Nákladem Společnosti přátel starožitností, s. 26–29.

¹²² ŠPÉT, J. (1956): *Příspěvky k životopisu Jaroslava Schallera*. Časopis společnosti přátel starožitností, r. 64, č. 4, s. 217.

¹²³ Pro čáslavský kraj (1843) dostupné online zde: <https://books.google.it/books?id=2p8JAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (citováno 6. 6. 2022)

Kutné Hory systematicky v období 1741 až 1753.¹²⁴ Obsah je velmi různorodý, od politických dějin, přes fungování kutnohorského magistrátu, až po lékařské návody. Významný je popis válek o rakouské dědictví, které se přímo dotkly Kutnohorska, tj. i panství Malešov.¹²⁵ V Kutnohorském vlastivědném sborníku č. 20 je článek od Jaroslava Bílka, který přehledově sleduje jižní část kutnohorského revíru, jehož součástí byla i část malešovského panství. Níže v práci budu z tohoto zdroje čerpat informace o dolování „u Malešova na tzv. Rudě na skarnovém ložisku magnetitu“.¹²⁶

Aby tato práce nevycházela pouze z písemných zdrojů, využiji i I. vojenského mapování, které vzniklo jako reakce na dvojnásobnou porážku Rakouské monarchie, které ji uštědřilo sousední Prusko vedené brilantním stratégem Fridrichem II. Velikým. Paradoxní bylo, že Rakušané „měli lepší informace o cizích krajích, nežli o svých“.¹²⁷ Toto mapování mělo tedy čistě vojenský účel. Hlavní bylo znázornit vojensky důležité objekty a kresbu terénu. Rovněž byl pořizován popis obcí s přihlédnutím na možnosti ubytování vojska a koní.¹²⁸ Každý důstojník dostal zvětšený výřez Müllеровy mapy Čech, do které zakresloval cesty, stezky, řeky, potoky apod.¹²⁹ Kvalita výsledného elaborátu byla velmi špatná, proto Josef II. nařídil roku 1779 rektifikaci, přičemž 141 ze 143 sekcí mapy muselo být zmapováno od základu znovu.¹³⁰ Ačkoliv má mapa zjevné a závažné kartografické a matematické nedostatky, pro historiky poskytuje nesmírně cenný pramen pro veškeré území Čech. Zaznamenává totiž spoustu dnes již zaniklých sídel nebo rybníků, a navíc „je ke každé sekci ... přidán soupis obcí s údajem o počtu měšťanů, sedláků, zahradníků a domkařů ... o stavu a možnostech ustájení koní“.¹³¹

¹²⁴ KEGLER, V. (2009): *Paměti Vojtěcha Keglera, aneb, Některé notata královského horního a svobodného města Hory Kutné sepsané od Vojtěcha Keglera*. Vydáno jako edice. Kuttna, Kutná Hora, 191 s. Dostupné online: <https://www.cms-kh.cz/sites/default/files/books/kegler-pameti.pdf> (citováno 6. 6. 2022)

¹²⁵ Tamtéž, s. 37. Doslova: „19. Apríla patent od krajského úřadu prošlý intimující, kterak do Kutné Hory, do Malešova a Suchdola...několik švadronů brandenburského vojska přimachíruje“

¹²⁶ BÍLEK, J. (2018): *Báňskohistorický přehled jižní části kutnohorského revíru*. In: Kutnohorsko – vlastivědný sborník, č. 20, s. 1–22. Dostupné také online: https://www.cms-kh.cz/sites/default/files/books/kutnohorsko-vlastivedny_sbornik_20.pdf (citováno 7. 6. 2022). (Dále pouze: BÍLEK: *Báňskohistorický přehled*)

¹²⁷ KUCHAR, K. (1967): *Mapové prameny ke geografii Československa*. Acta Universitatis Carolinae Geographica, Praha, r. 2, č. 1, s. 58.

¹²⁸ Tamtéž, s. 60 a 61.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž, s. 62.

¹³¹ Tamtéž, s. 64.

Posledním pramenem, který považuji za nutné zmínit, je Stabíl ní katastr. Představuje nejdokonalejší katastr ze všech, protože je založen na přísně vědecké trigonometrii, tj. vyměření parcel je téměř absolutně přesné. Bohatost tohoto materiálu je nesmírná a i to byl jeden z důvodů, proč jsem se rozhodl ho do své práce nezařazovat. Asi není nutné se s ním zde podrobněji zabírat, tak snad jen doplním, že pozoruhodný je také soubor map, císařských otisků, které detailně zobrazují všechny části Čech tak přesně, že tyto mapy lze digitalizovat a dále s nimi pracovat v mapových programech, jak to udělala např. Stachurová Kucrová.¹³²

¹³² STACHUROVÁ KUCROVÁ, V. (2019): *Dolnobřežansko: pohled do krajiny 16.–19. století*. Scriptorium, Dolní Břežany, 168 s. (Dále pouze: STACHUROVÁ KUCROVÁ, *Dolnobřežansko*)

3 Přehled současného historického bádání

Každá diplomová práce by měla alespoň stručně pojednávat o historících, kteří se svým badatelským zaměřením shodují s mým vlastním zájmem. Celkem pohovořím o devíti autorech, kteří měli zásadní přínos pro obor hospodářských dějin nebo o autorech, kteří jsou těmi nejpodstatnějšími pro mou práci.

Josef Pekař

Nemohu začít jinak než u profesora Josefa Pekaře (1870–1937), který se věnoval jak hospodářským dějinám, tak českým zemským katastrům. Syn sedláka z Malého Rohozce studoval historii na filozofické univerzitě v Praze pod vedením Jaroslava Golla. Ze svých studií v Německu se navrátil s myšlenkou, že nelze „ve výkladu minulosti opomíjet faktory sociálně psychické ... hospodářství“.¹³³ Profesor Pekař se věnoval velmi různým oblastem, ať už se jedná o *Dějiny Valdštejnského spiknutí* (1895), o *Bílou horu, její příčiny a následky* (1921) nebo o hospodářské dějiny, které mě budou nejvíce zajímat. Pekař se však angažoval i společensky; vedl polemiku s T. G. Masarykem, přičemž jejich spor je znám jako Spor o smysl českých dějin. Pokud jde o dějiny sociálně–hospodářské, Pekař se věnoval době pobělohorské. Asi jeho vůbec nejznámější knihou je *Kniha o Kosti* (1909, druhý díl 1911). S lehkou mírou nadsázky je možné říci, že v této práci postupuji podobně jako Pekař, protože se soustředím na jedno panství, které je mi navíc osobně blízké.¹³⁴ Výhodou je to, že relativně celistvý celek jednoho dominia umožňuje „vyzkoušet takřka příkladně metodu studia agrárních dějin“.¹³⁵ Dílo je o to cennější, že dodávalo textu uměleckou invenci a nejednalo se pouze o poněkud suchopárné pozitivistické pojetí, které najdeme u jeho předchůdců a některých současníků. Druhou zásadní knihou jsou pak *České katastry 1654–1789* (1913–1915), nejdříve jako článek, poté i knižně. Pekař zde do největších podrobností rozebírá Berní rulu a Tereziánský katastr, přičemž se snaží poukázat na značné berní zatížení českého venkova zejména v době po Třicetileté válce. Troufám si tvrdit, že podrobnost tohoto rozboru prvních katastrů zůstává dosud nepřekonána, ačkoliv od vydání knihy uplynulo více než 100 let. Na závěr bych ještě uvedl jednu knihu, a sice *Žižka a jeho doba* (1927–1933), přičemž s touto knihou vede polemiku monografie na stejné téma z pera prof. Petra Čorneje, toho času zakladatele Katedry dějin a didaktiky dějepisu na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy.

¹³³ KUTNAR, F., MAREK, J. (2009): *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. NLN, Praha, s. 491.

¹³⁴ Tamtéž, s. 494.

¹³⁵ Tamtéž.

Eduard Maur

Druhou velkou osobností nejen hospodářských dějin je dosud žijící prof. Eduard Maur (nar. 1937). Student plzeňského gymnázia a vystudovaný učitel dějepisu a zeměpisu, jenž dosáhl profesury až po pádu totalitního komunistického režimu roku 1997.¹³⁶ Profesor Maur „tematicky zasahuje od historické demografie přes hospodářské a sociální dějiny do dějin správních...“.¹³⁷ To opět svědčí o značně širokém rozsahu badatelského zájmu. Časově sleduje zejména dějiny středověku s důrazem na husitství, nicméně já ho zde uvádím, protože se věnoval také dějinám 17. století. Než stručně popíši jeho hlavní přínos pro tuto práci, rád bych ještě zdůraznil profesorův přínos oboru historické demografie, která s mou prací lehce souvisí. Za velmi hodnotný (s ohledem na zaměření této práce) považuji příspěvek *Poddání točnického panství v druhé polovině 17. století* (1964). Ještě přínosnější jsou pak jeho dvě podrobnější studie, v nichž se věnuje právě období 17. věku, konkrétněji pak komorním (královským) velkostatkům v Čechách. První nese název *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách* (1990) a druhá poněkud obecněji zaměřená *Český komorní velkostatek v 17. století* (1976). V obou zmíněných textech sleduje, jak název vypovídá, hospodaření na komorních panstvích v Čechách. Ačkoli já studuji šlechtický velkostatek, předpokládám, že se hospodařilo zhruba stejně na obou typech panství, pokud jde o zaměření rostlinné (na obilniny) a živočišné (ovce) produkce.

Josef Petráň

Další Josef a také další aprobovaný učitel dějepisu se narodil roku 1930 a zemřel poměrně nedávno roku 2017. I tento historik byl jmenován profesorem až po pádu režimu, ale o něco dříve než jeho kolega prof. Maur, roku 1990.¹³⁸ Odborně se zabýval zejména obdobím novověku (16. až 18. století), přičemž se zajímal o problematiku venkova, kulturní dějiny a je znám i jako odborník na dějiny Univerzity Karlovy, kde studoval a celý život působil. Asi jeho nejznámější knihou je *Staroměstská exekuce*, která vyšla celkem ve 4 vydáních, což svědčí o značném zájmu čtenářů zařadit tento titul do své domácí knihovny. Mně však zatím schází. Dalším poněkud monumentálnějším dílem je pak řada knih *Dějiny hmotné kultury* (od 1985), na níž spolupracoval s mnoha dalšími autory. Nicméně, tohoto autora zde uvádím zejména

¹³⁶ PÁNEK, J., VOREL, P. (1999): *Lexikon současných českých historiků*. Historický ústav Akademie věd České republiky, Pardubice, s. 186. (Dále pouze: PÁNEK, *Lexikon 1999*)

¹³⁷ ŠIMŮNEK, R. (2007): *Eduard Maur sedmdesátiletý*. Mediaevalia Historica Bohemica, Historický ústav AV ČR, r. 11, s. 279.

¹³⁸ PÁNEK, *Lexikon 1999*, s. 235.

kvůli jeho knihám o rodné vsi Ouběnice. První nese název *Příběh Ouběnic* (2001) a dle mého názoru je pro čtenáře poněkud stravitelnější, než druhá, čtyřikrát obsáhlejší monografie *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic* (2012). Zaměření je v obou případech shodné, a sice mikrohistorie jediné vesnice. O mikrohistorickém přístupu viz výše. Ačkoliv mikrohistorii nepíší, jedná se o počín velmi inspirativní a lze říci, že ve své době ojedinělý. V nedávné minulosti a zejména v současnosti nalezl tento přístup svého pokračovatele zvučného jména, profesora Jaroslava Čechuru.

Aleš Valenta

Historik poněkud méně zvučného jména oproti předchozím, nebál bych se říci velikánům českého dějepisectví. Doktor Valenta je významný nejen proto, že sdílí jméno se slavným akrobatickým skokanem, ale pro jeho studium raně novověké aristokracie.¹³⁹ Zaměřuje se konkrétně na finanční stránku šlechtických panství.¹⁴⁰ V této práci budu často čerpat z jeho článků a pro srovnání mnou zjištěných údajů se nabízí jeho studie k velkostatku Chlumec nad Cidlinou,¹⁴¹ který leží nedaleko zkoumaného panství Malešov, a navíc se shoduje i dobou svého zaměření. Jedním z jeho nejvýznamnějších počínů je pak celková analýza Grauparovy mapy jilemnického velkostatku,¹⁴² vzniknuvší v roce 1765 na objednávku tehdejšího majitele panství, hraběte Harracha.

Jan Lhoták

Klatovským rodákem a současně historikem raného novověku je doktor Jan Lhoták. Vystudovaný archivář se odborně věnuje rodnému šumavskému kraji. Zabývá se sociálními a hospodářskými dějinami raného novověku, regionální historií a urbánními dějinami, tj. dějinami měst, konkrétně městem Sušice, kde pracuje v místním muzeu.¹⁴³ Uvádím ho zde zejména díky jeho vskutku podrobné historii města Sušice. Doktor Lhoták zde zevrubně analyzoval problematiku hospodářského vývoje zeměpanského města, přičemž se soustředí na

¹³⁹ Dostupné online: <https://www.antikavion.cz/autor/valenta-ales> (citováno 9. 6. 2022). Srovnej s: PÁNEK, *Lexikon 1999*, s. 322.

¹⁴⁰ Např. VALENTA, A. (2003): *Finanční poměry panství Litomyšl v polovině 18. století*. Časopis Národního muzea, řada historická, č. 3–4, s. 151–166. (Dále pouze: VALENTA, *Finanční poměry*)

¹⁴¹ VALENTA, A. (2002): *Velkostatek Chlumec nad Cidlinou od konce 17. století do roku 1740*. Východočeský sborník historický, r. 11, s. 85–104. (Dále pouze: VALENTA, *Velkostatek Chlumec*)

¹⁴² VALENTA, A. (2016): *Grauparova mapa velkostatku Jilemnice*. Správa Krkonošského národního parku, Vrchlabí, 176 s. 2016. (Dále pouze: VALENTA, *Grauparova mapa*)

¹⁴³ LIPOVSKI, R., DOKOUPIL, L., ZÁŘICKÝ, A. (2012): *Lexikon českých historiků 2010*. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Ostrava, s. 309. (Dále pouze: LIPOVSKI, *Lexikon 2010*)

období 16. a 17. století, kdy byla města postižena trestem Ferdinanda I. po prvním stavovském odboji. Sleduje, jak se s tím Sušice vyrovnávala a jak postupně obnovovala své hospodaření. Za zmínku stojí také příspěvek s názvem *Hrad Kašperk a jeho panství* (2008).

Jan Žižka

Nejedná se významného husitského vůdce, nýbrž o Ing. Jana Žižku, který v současnosti působí jako ředitel Územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu pro střední Čechy. Ačkoliv se jedná o absolventa stavební fakulty ČVUT, svůj odborný zájem směřuje do historie, konkrétně studuje bývalé panské dvory v Čechách, a to nejen z historicko–architektonického hlediska. Vzhledem k jeho současnému působišti se rovněž zajímá o agendu péče o nemovité kulturní památky.¹⁴⁴ Jeho stěžejním dílem je monografie s názvem *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách* (2018), která je velmi obsáhlá a doplněna značným množstvím fotografií, které pořídil sám autor. V této knize jsem našel popisy několika panských dvorů ležících na bývalém malešovském dominiu, konkrétně se jedná o dvory Albrechtice, Suchdol, Zdeslavice, Roztěž, Miskovice a Bílejov (někdy též Bilijov). Kromě toho je autorem řady studií, např. *O hospodářských dvorech bývalých statků na Čáslavsku* (2015).

Vladimír Jakub Mrvík

Vystudovaný archivář, ale také kolega, učitel dějepisu V. J. Mrvík spojil svůj profesní zájem se svým rodným krajem, Českobrodskem, potažmo Černokosteckem. Soustředí se zejména na šlechtu v období raného novověku, na regionální dějiny nebo na městskou topografii. Není bez zajímavosti, že tento člen Mensy ČR již ve svých 19ti letech obdržel cenu AV ČR za trvalý výzkum regionálních dějin, což považuji za vskutku obdivuhodné.¹⁴⁵ Jeho stěžejní dílo, respektive dílo, které se nejvíce vztahuje k tématu této diplomové práce je nepochybně *Zahrada květná a melounice, obraz českého venkova v raném novověku na příkladu středočeských lichtenštejnských panství* (2016). Tato kniha je z větší části edicí tzv. Zlatého urbáře (1677), který poskytuje neobyčejně detailní pohled do problematiky hospodaření na středočeských panstvích. Panství Kostelec nad Černými lesy jsem po konzultaci s prof. Vlnasem vybral jako to hlavní, které poslouží k porovnání právě s panstvím Malešov. Jedním z důvodů tohoto výběru byla právě i tato práce dr. Mrvíka, který má před sebou stále velmi slibnou kariéru profesionálního historika.

¹⁴⁴ Dostupné online: <https://www.npu.cz/cs/uop-stredni-cechy/o-nas/medailonek-reditele> (citováno 9. 6. 2022)

¹⁴⁵ LIPOVSKI, *Lexikon* 2010, s. 362.

Veronika Stachurová Kucrová

Mohlo by se zdát, že tuto historičku jsem sem zařadil z toho důvodu, aby seznam dosavadního bádání nebyl pouze mužskou záležitostí, ale zastávám názor, že se jedná o velmi důležitou autorku regionálních a hospodářských dějin s důrazem na období raného novověku. Je podivuhodné, že unikla citovaným lexikonům, a ani na internetu o této autorce není podrobnějších informací než to, že v současnosti pracuje jako vedoucí kurátorka fondů v regionálním muzeu v Jílovém u Prahy.¹⁴⁶ Mezi její významné počiny patří např. kniha *Zmizelé Čechy, Posázaví* (2013), ale pro mé zaměření je nepochybně důležitější monografie s názvem *Dolnobřežansko: pohled do krajiny 16. až 19. století* (2019). Na tuto knihu jsem náhodou narazil v knihkupectví a musím říci, že to byla vskutku velmi přínosná shoda náhod. Jak již název vypovídá, zpracovává panství Dolní Břežany nedaleko Prahy, přičemž se soustředí zejména na proměny krajiny v daném období, což knihu rozhodně řadí i do oblasti historické geografie. Patří tam o to více, jelikož autorka skvěle využila mapy, konkrétně Císařské otisky Stablního katastru. S mapami se však nespokojila jako s pouhou ilustrací, ale dále s nimi pracovala v systémech GIS. Mapy digitalizovala a zakreslovala do nich další informace (polohy panských dvorů, typy využití půdy apod.). Tato kniha pro mne osobně představuje jakýsi cíl, kam bych chtěl jako historik směřovat, tj. zevrubné zpracování určitého panství a sestavení mapy tohoto dominia v systémech GIS.

Jaroslav Čechura

Jednoho z nejvýznamnějších, ne-li dokonce nejvýznamnějšího současného českého historika jsem si ve svém stručném přehledu ponechal až nakonec. Plzeňský rodák, student gymnázia v Blovicích a profesor Univerzity Karlovy (2000) má na svém kontě nesmírně bohatý seznam monografií, edic, učebnic a článků.¹⁴⁷ O historii se zajímal již od dětství, přičemž první historickou knihou, kterou přečetl, byly Palackého dějiny.¹⁴⁸ A od této doby si svůj zájem podržel a rozvíjí ho dodnes. V současnosti působí jako historik a spisovatel „na volné noze“, ale také vyučuje na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Jeho badatelský zájem je široký, ale celou jeho kariérou se prolíná tematika sociálních a hospodářských dějin a dějin každodennosti.¹⁴⁹ V současnosti se věnuje jihočeskému venkovu, konkrétněji Hlubockému

¹⁴⁶ <http://www.muzeumjilove.cz/o-muzeu/kontakty/> (citováno 9. 6. 2022)

¹⁴⁷ Bibliografie dostupná online zde: <https://www.ktf.cuni.cz/KTF-985.html> (citováno 9. 6. 2022)

¹⁴⁸ CHLÁDEK, O., PETRÁČEK, T., SÍČ, J., STACHUROVÁ KUCROVÁ, V. eds. (2018): *Jdi svou cestou a nech lidi mluvit: variety sociálních a kulturních dějin*. Katolická teologická fakulta UK v NLN, Praha, s. 21.

¹⁴⁹ PÁNEK, *Lexikon 1999*, s. 53. Srovnej s. LIPOVSKI, *Lexikon 2010*, s. 86.

a Třeboňskému panství, přičemž jedním z důvodů je až neuvěřitelně bohatý třeboňský archiv vzniknuvší pečlivou archivní prací rodiny Schwarzenbergů. Na příkladu těchto panství se věnuje již zmíněným sociálně–hospodářským dějinám, dějinám každodennosti, ale také rebeliím, konfliktům, vztahům poddaných k vrchnosti nebo sexualitě a kriminalitě. Profesor Čechura, jak jsem měl možnost ho osobně poznat u obhajoby své bakalářské práce i prostřednictvím některých jeho článků,¹⁵⁰ je nepochybně velmi zásadovým člověkem, který si pevně stojí za svým výzkumem. Velmi sympatický to přístup. Jeho kritika mé bakalářské práce byla však velmi profesionální, vzal jsem si ji k srdci a doufám, že jsem ji také úspěšně zapracoval do tohoto textu. Jedna z jeho monografií ovlivnila námět mé diplomové práce zcela zásadně. Jde o knihu s názvem *Neklidné století, Třeboňsko v proměnách válečného věku 1590–1710* (2021). Způsob, jakým autor píše, mě velmi oslovil. Konkrétně to, jak nechává promlouvat prameny samotné při popisu poddanských vztahů na třeboňském panství. Důraz na obyčejné lidi, kteří byli historiografií dlouhou dobu přehlíženi a který označujeme jako přístup „zdola“, mě velmi oslovil a uvědomil jsem si, jak suchopárně musela má bakalářská práce působit, když jsem vycházel pouze z katastrů a veškeré údaje byly svým způsobem odosobněné. Při čtení této knihy jsem si v duchu říkal, že tohle je něco, co bych sám chtěl napsat. Doufám tedy, že se mi na následujících stranách podaří k tomuto standardu alespoň trochu přiblížit. Další knihou je pak *Bošilec 1600–1750, mikrosvěty jihočeského venkova* (2021). Z této práce jsem čerpal zejména metodicky. Jedná se o jednu z mála skutečně mikrohistorických prací nejen v Čechách, ale také v Evropě. Profesor Čechura zde zevrubně zpracovává z dnešního hlediska bezvýznamnou lokalitu, přičemž „nechává lidi mluvit“. Důvodem výběru Bošilce byla bohatost archivního materiálu, bez něhož zkrátka není možné mikrohistorii sepsat.

¹⁵⁰ ČECHURA, J. (2016): *Je zbytečné psát o sexu doby temna?* Český časopis historický, r. 114, č. 1, s. 140–152.

4 Obecně o panství Malešov

4.1 Fyzickogeografický exkurz

Geografická poloha panství Malešov¹⁵¹ je velmi zajímavá a jejímu popisu zde vyčlením pár řádků. Předně, absolutní geografická poloha, kterou lze vyjádřit zeměpisnými souřadnicemi, je poměrně příznivá. Malešovské panství se rozprostíralo v části geomorfologického celku Česká vysočina, konkrétně v dílčí části nesoucí název Hornosázavská pahorkatina. Nejmenší jednotkou je pak přímo Malešovská pahorkatina.¹⁵² Jedná se o plochou pahorkatinu, tj. ráz krajiny je spíše zvlněný a většinou zde nenajdeme žádné strmé svahy či dokonce hory. Nejvyšším bodem je kopec Vysoká s nadmořskou výškou 471 m. n. m. Z rozhledny, která zde stojí, lze krásně shlédnout krajinu malešovského dominia. Výhodou pak je i blízkost kutnohorských stříbrnosných dolů. V samotném Malešově se sice stříbro netěžilo, nicméně sem okrajově zabíhá skarnové ložisko magnetitu.¹⁵³ Magnetovec je jeden ze základních zdrojů železné rudy a správa panství těchto ložisek využívala. Nacházelo se zde několik dolů, jmenovitě Fundgrub nebo Obora, které však měly spíše menší význam.¹⁵⁴ Pozůstatky železářské huti vybudované v 16. století, kde vrchnost zpracovávala „domácí“ zdroje nerostných surovin, se v současnosti nachází pod hladinou vodního díla Vrchlice vybudované v 60. letech minulého století.

Relativní geografická poloha označuje exponovanost území, tj. výhodnost umístění panství ve vztahu k jiným sídlům v blízkém regionu. Nejbližším městem je královské horní město Kutná Hora, které se proslavilo svou produkcí stříbra. Dále je to Čáslav a o něco málo vzdálenější Kolín. Je otázkou, nakolik byla blízkost těchto velmi ekonomicky vyspělých měst výhodou pro malešovské panství. V berní rule se doslova píše, že malešovští poddaní „vozíce sáhový dříví do města Hory Kutný vždycky čerstvý peníz mají a dobře všechno svý v témž městě odbyti mohou“.¹⁵⁵ Nicméně o pár desítek let později, v tereziánském elaborátu, pozorný čtenář zjistí, že „řemeslníci na panství trpí blízkostí Kutné Hory, kde poddaní nakupují“.¹⁵⁶ Nelze tedy s jistotou říci, zdali je geografická poloha panství Malešov spíše pozitivní nebo spíše negativní.

¹⁵¹ Fyzickogeografické poměry malešovského dominia jsem přehledně zpracoval v mapě č. 1 (viz níže). Mapa pracuje s vesnicemi panství.

¹⁵² BALATKA, B. et. al. (1987): *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Academia, Praha, s. 337.

¹⁵³ BÍLEK, *Báňskohistorický přehled*, s. 3 a 4.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ BENEŠ, F. (1953): *Berní rula. [Sv.] 10, Kraj čáslavský*. Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, s. 262. (Dále pouze: BENEŠ, *Berní rula sv. 10*)

¹⁵⁶ CHALUPA, *Katastr sv. 1*, s. 213.

Nejvýznamnějším vodním tokem je řeka Vrchlice, jejíž kaňonovité údolí považuji za fyzickogeografickou dominantu celého panství, v současnosti poměrně hojně navštěvovanou místními. Bohužel je značná část tohoto údolí zatopena již zmiňovanou vodní nádrží Vrchlice, ale také Velkým rybníkem, který byl vybudován roku 1850.¹⁵⁷ Pod vodou se také ocitlo několik mlýnů, konkrétně jde o mlýn Vejvanovský a Slaměnský (někdy také Slaměnek). Přítomnost nejen tohoto vodního toku, ale dalších, menších (např. Opatovický potok) do jisté míry předurčila vhodnost k budování mlýnů. Na základě studia pozemkových knih jsem zjistil, že k roku 1730 se na panství nacházelo celkem 12 mlýnů, jejichž počet byl v průběhu sledovaného období stabilní a neměnil se. Nejvíce mlýnů se nacházelo v centru panství, tj. v Malešově, kde jsem identifikoval 8 mlýnů (!). O mlýnech ještě pohovořím podrobněji dále v práci. Dalšími významnými vodními elementy jsou bezpochyby rybníky, kterých se nejen na toku Vrchlice nacházelo několik. Jejich hlavním účelem byl bezpochyby chov ryb, ale také regulace zmiňované řeky, která byla zásadní pro kutnohorskou těžbu stříbra.¹⁵⁸ Někteří poddaní měli povinnost se o tyto rybníky starat, respektive pozorovat výšku hladiny.

¹⁵⁷ KESTŘÁNEK, J. et. al. (1984): *Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže*. Academia, Praha, s. 289.

¹⁵⁸ PAŘEZ, J. (1995): *Církevní správa na malešovském panství v pobělohorském století*. Časopis Národního muzea, řada historická, r. 163, č. 1–2, s. 34. (Dále pouze: PAŘEZ, *Církevní správa*)

FYZICKOGEOGRAFICKÉ POMĚRY PANSTVÍ MALEŠOV

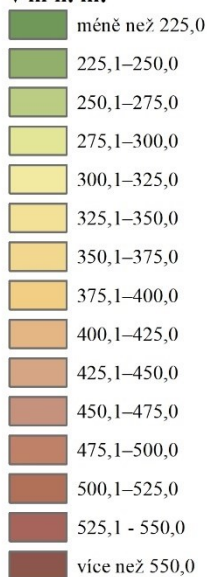
prezentované na vybraných částech obcí SO ORP Kutná Hora a Kolín
na základě Josefovského katastru

číslo	název části obce
1	Bořetice
2	Bykán
3	Dobřeň
4	Chlístovice
5	Chroustkov
6	Košice
7	Malenovice
8	Malešov
9	Mezholezy
10	Miletice
11	Miskovice
12	Nová Lhota
13	Polánka
14	Rozkoš
15	Roztěž
16	Suchdol
17	Tuchotice
18	Týniště
19	Vemýřov
20	Vidice
21	Všesoky
22	Vysoká
23	Zdeslavice

Kótovaný vrchol

▲ Název
(výška v m n. m.)

Nadmořská výška v m n. m.

Vodstvo

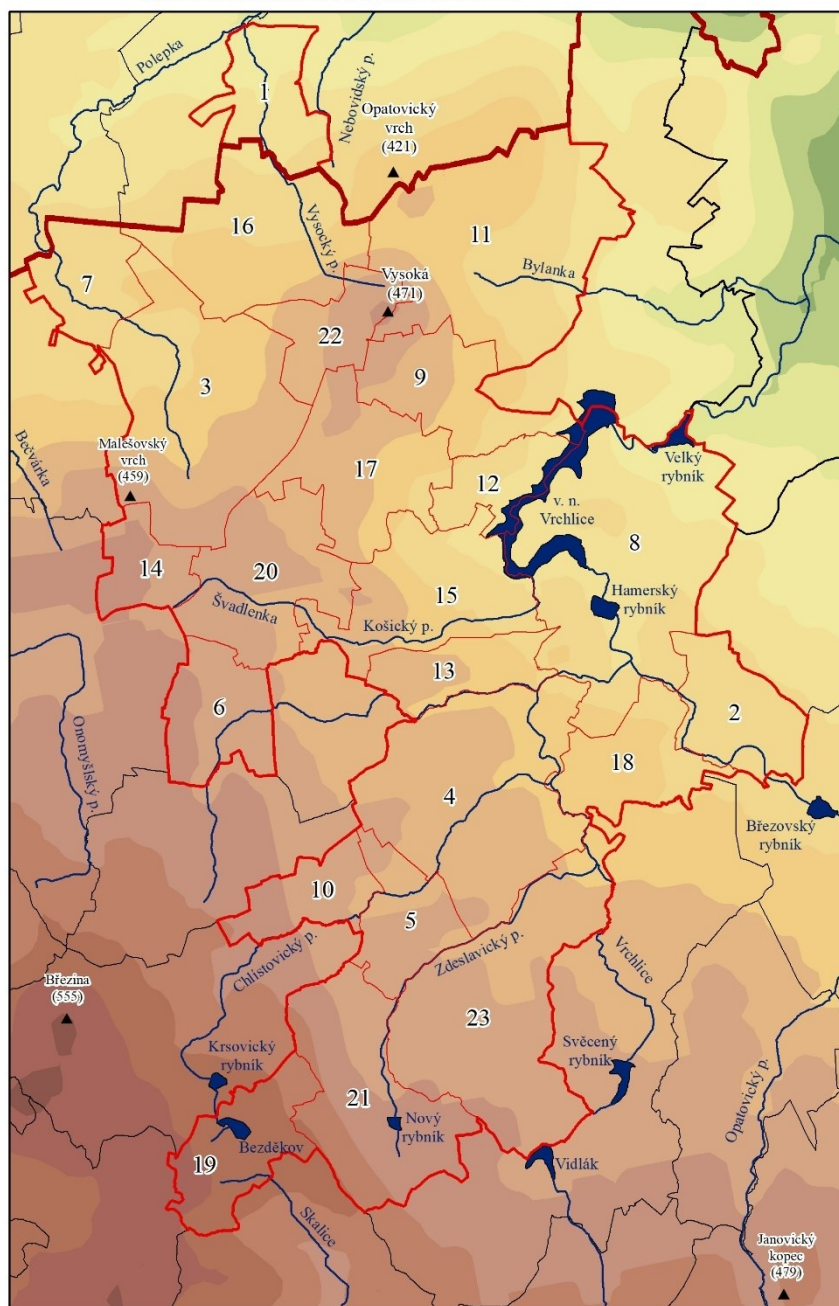
— vodní tok
■ vodní plocha

Administrativní členění

— hranice panství Malešov
— hranice částí obcí reprezentujících panství Malešov
— okolní obce

Zdroj dat:

ARCDATA PRAHA, Arc Č R 500 verze 3.3, Praha 2022.
Open Street Map 2022., Josefský katastr.

— hranice ORP
— město Kutná Hora

0 1 2 km
1:75 000

BENEŠ Václav
Praha 2022

Mapa 1: Fyzickogeografické poměry na panství Malešov

4.2 Stručný přehled majitelů malešovského dominia

Malešovské panství¹⁵⁹ se nachází v poměrně úrodné oblasti, která byla osídlena takřikajíc od nepaměti. Důkazem budiž známé naleziště Bylany nebo poměrně rozsáhlé osídlení Kelty.¹⁶⁰ Malešov samotný se poprvé připomíná roku 1303, kdy zde sídlil jakýsi Přibyslav z Malešova.¹⁶¹ Dodnes je malešovskou dominantou tvrz pocházející zřejmě z 1. poloviny 14. století,¹⁶² která nedávno prošla rozsáhlou rekonstrukcí. Není však bez zajímavosti, že ještě starší zmínka o obci budoucího panství pochází již z roku 1257 a jedná se o obec Suchdol.¹⁶³ Vůbec nejstarší zmínka však jde v historii ještě dále, konkrétně do roku 1142¹⁶⁴ a pojednává o výše zmiňovaném kopci Vysoká. Nepochybně souvisí s bitvou, která se odehrála ve stejném roce, ve které se střetl Konrád II. Znojemský a budoucí český král Vladislav II. Samotná ves Vysoká se pak připomíná o něco později, v roce 1278.¹⁶⁵

V období, o němž pojedná tato práce, tj. cirká 18. století, byla držba panství poměrně stabilní, nevyhnulo se však chvilkovému rozdělení. Majitelem bezpochyby zvučného jména byl Jan Špork, který koupil panství roku 1666.¹⁶⁶ Nechal v Roztěži postavit lovecký zámček, který se měl v budoucnu stát sídlem majitelů dominia. Jeho syn, František Antonín, pak nechal vystavět „barokní zámček s kaplí zvanou Belveder“,¹⁶⁷ který měl sloužit eremitům. Čekal ho však smutný osud, postupně pustl až jeho „trápení“ ukončil zásah bleskem a kompletní vyhoření. V současnosti se zde nachází pouze obvodové zdi, které působí značně tajemným, chcete-li mystickým dojmem. Šporkové následně Malešov prodali hraběti Františku Antonínovi z Hallweilu. Původem švýcarský rod¹⁶⁸ vlastnil panství pouze přechodně, aby ho roku 1710

¹⁵⁹ Rozsah zkoumaného dominia jsem zpracoval v mapě č. 2 (viz níže), která zároveň podchycuje majetkové změny, respektive zmenšení rozsahu panství, po roce 1736.

¹⁶⁰ Více dostupné online, např. zde: <https://www.cms-kh.cz/keltska-minulost-kutne-hory> (citováno 12. 6. 2022)

¹⁶¹ PROFOUS, *Místní jména díl III*, s. 11.

¹⁶² KUČA, K. (2002): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 3. díl Kolí–Mi*. Libri, Praha, s. 744.

¹⁶³ PROFOUS, A. (1957): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV, S–Ž*. Československá akademie věd, Praha, s. 232.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 666. Otázkou je, kolik domů zde stálo ve skutečnosti. Tereziánský katastr v Malešově totiž našel celkem 15 židovských rodin. Nicméně v purkrechtních knihách se nenachází.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ BISOVÁ, *Panství Malešov*, s. 87.

¹⁶⁷ HÁS, J. (2007): *Stručné dějiny Suchdolu, Solopysku a Vysoké u Kutné Hory*. Onyx, Praha, s. 27.

¹⁶⁸ MYSLIVEČEK, M. (2005): *Velký erbovník, encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny České, svazek 1*. Fraus, Praha, s. 226.

prodal Johannu Franzi Karlovi, svobodnému pánovi z Osteinu.¹⁶⁹ Tento rod původem z horního Alasky¹⁷⁰ následně držel panství stabilně s krátkou přestávkou (1725 až 1744) až doby, než poslední mužský zástupce rodu zemřel bez potomků a panství odkázal svému synovci Fridrichu hraběti von Ostein–Dalberg. K tomu došlo roku 1809 a od této doby tedy vlastní panství rod Dalbergů.

Zmiňovaná krátká přestávka ve stabilní držbě rodinou Osteinů je pro další osudy panství velmi důležitá. Roku 1725 koupil malešovské dominium Karel Jáchym hrabě Breda.¹⁷¹ Ačkoliv nechal sepsat knihy purkrechtní, ze kterých čerpám, hrabě Breda hospodařil veskrze bídne a o pouhých 10 let později bylo panství zadluženo do té míry, že došlo k jeho sekvestraci.¹⁷² Je otázkou, do jaké míry bylo toto špatné hospodaření ovlivněno vnějšími vlivy, které se vymykaly kontrole majitele velkostatku. Mám tím na mysli zejména dvě věci. První z nich je zcela devastující požár městečka Malešova v roce 1726,¹⁷³ při němž červený kohout strávil celkem 17 stavení (v té době stálo v Malešově dle pramene 25 domů).¹⁷⁴ Podotýkám, že Malešov byl hospodářským centrem celého panství. Druhým faktorem je pak mimořádná kontribuce (odborně *extraordinarium*), která v roce 1734 činila 5 zlatých, aby v roce následujícím vyskočila na 19 zlatých (!).¹⁷⁵ K doslova raketovému růstu kontribuce došlo zhruba rok nebo dva před sekvestrací malešovského dominia.

Aby došlo k uspokojení všech věřitelů, bylo panství rozděleno na více dílů, přičemž každému věřiteli připadla jeho část. Významná část (statek Suchdol) připadla Václavu Neumannovi z Pucholce. Tuto část později přikoupili Osteinové zpět roku 1749 značně zvelebenou, protože zde mezitím byla obnovena fara, založena škola, zdejší zámček byl barokizován a stal se nejhonosnější budovou v celém panství.¹⁷⁶ Další významnější část pak připadla kutnohorským jezuitům. Konkrétně se jednalo o statek Úmonín, který se již nikdy k malešovskému panství

¹⁶⁹ BISOVÁ, *Panství Malešov*, s. 87.

¹⁷⁰ MYSLIVEČEK, M. (2006): *Velký erbovník, encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny České*, svazek 2. Fraus, Praha, s. 79 a 80.

¹⁷¹ BISOVÁ, *Panství Malešov*, s. 90.

¹⁷² NA, *fond Stará Manipulace*, sign. B 103/1, karton 205. Překlad z němčiny. Sekvestrace znamená nucenou správu panství.

¹⁷³ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, úvodní folia.

¹⁷⁴ Srovnej s Litomyšlí, kterou požár postihl roku 1739. Viz VALENTA, *Finanční poměry*, s. 154.

¹⁷⁵ PEKAŘ, *Katastry*, s. 304 (tabulky XIV. a XV.). Dále srovnej s panstvím Litomyšl, kterému rovněž hrozila sekvestrace, nakonec k ní však nedošlo. Viz VALENTA, *Finanční poměry*, s. 154.

¹⁷⁶ BISOVÁ, *Panství Malešov*, s. 92.

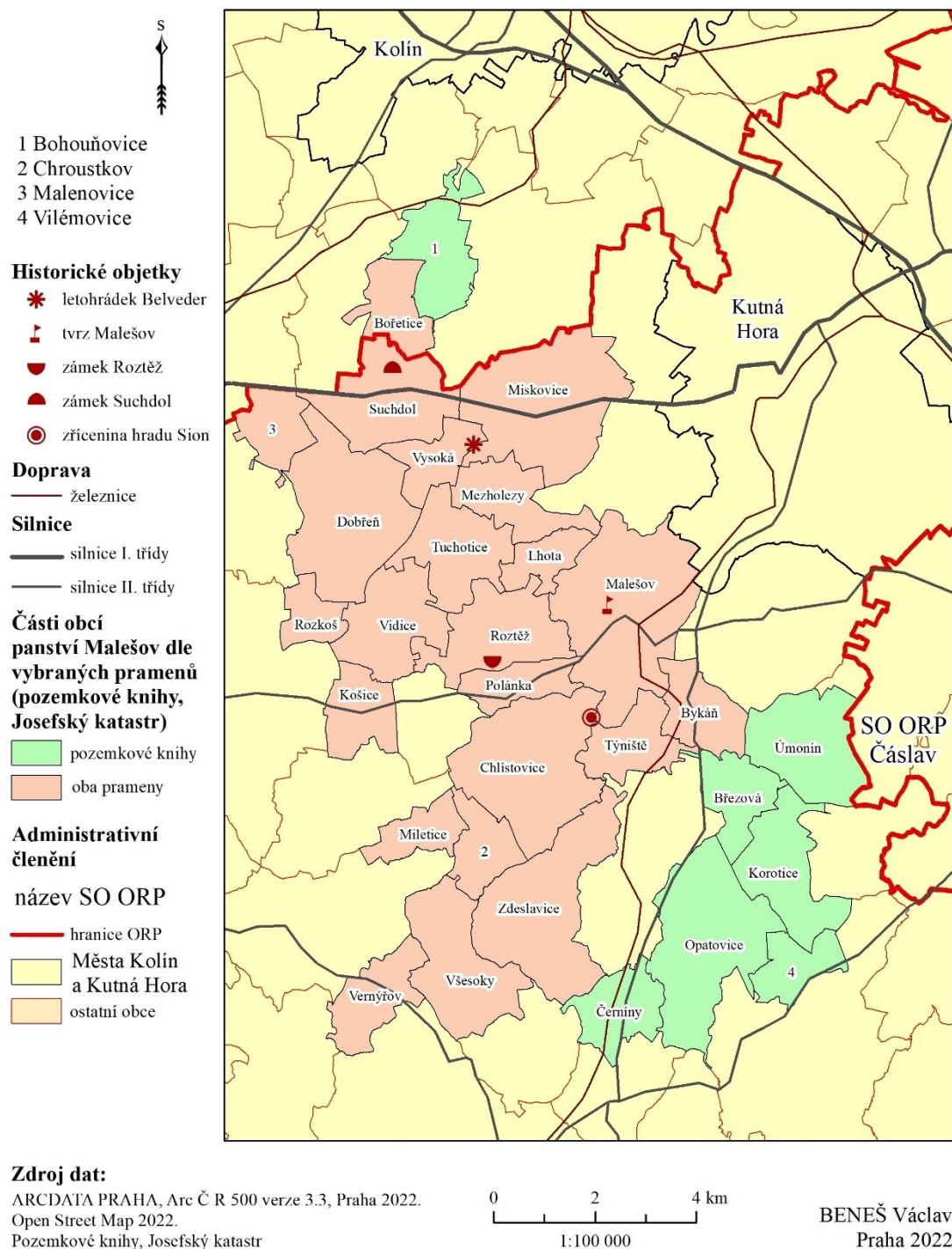
nenavrátil. Zápisy v pozemkových knihách k Úmonínu a dalším okolním obcím¹⁷⁷ končí rokem 1736, respektive knihy zůstaly i nadále „aktivní“, avšak v rukou jezuitské vrchnosti. Součástí uspokojování věřitelů bylo tedy i předání těchto knih. Podrobnější rekonstrukce tohoto procesu není v této práci možná, vzhledem k jeho značné složitosti a absenci archivních materiálů.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Jmenovitě: Opatovice, Březová, Vilémovice, Korotice a Černíny.

¹⁷⁸ BISOVÁ, *Panství Malešov*, s. 91.

HISTORICKÉ PANSTVÍ MALEŠOV

prezentované na vybraných částech obcí SO ORP Kutná Hora a Kolín

Mapa 2: Vymezení zkoumané oblasti (18. století) doplněné o významné památky

4.3 Zkáza panství po Třicetileté válce ve světle Berní ruly

Ještě než přejdu k hlavnímu sledovanému období, dovolu mi zastavit se u Berní ruly, respektive u období po skončení Třicetileté války. Předem upozorňuji, že údaje z Berní ruly jsou značně nespolehlivé a v ideálním případě je záhodno je porovnávat např. s pozemkovými knihami.¹⁷⁹ Dle tohoto prvního katastru patřilo panství sirotkům hraběte Volfa Hendrycha z Bredy. Stručně řečeno, situace byla velmi, velmi špatná. „Toto panství velice skažený, spustlý ruinyrovaný býti očividně jsme spatřili“.¹⁸⁰ Takto stav panství popsali vizitátoři v roce 1653. Z celkového počtu 268 hospodářství (statkáři, chalupníci i zahradníci) bylo 102 stavení pustých (!), tj. 38 % všech gruntů bylo bez hospodáře. Situaci nadále zhoršuje fakt, že z celkového počtu 166 hospodářů bylo celkem 40 „v nově osedlých“ tzn. nový hospodář sem přišel těsně před rokem 1653.¹⁸¹ Čtyřicet nových hospodářů je velmi vysoké číslo, které značí „velkou schopnost rekuperace (oživení) panství“.¹⁸² V té době se panství skládalo celkem z 22 vesnic a 2 městeček (Malešov a Suchdol), přičemž některé vsi byly zcela zdevastované. Takovým příkladem budiž Dobřeň, kde bylo pouze 5 „aktivních“ hospodářství z celkového počtu 24. Podobně ves Malenovice byla jistou dobu zcela pustá, jelikož všichni hospodáři jsou uvedeni jako nově osedlí. Zmíním ještě ves Albrechtice, která rovněž celá zpustla a nebyla obnovena. Byl z ní totiž učiněn panský dvůr. Situace byla tedy do značné míry katastrofická a lze se znovu vrátit k výše uvedené myšlence, nakolik je geografická poloha tohoto panství výhodná či nevýhodná. Města Kutná Hora, Kolín a Čáslav a jejich okolí byla jistě lákavým cílem každé cizí armády.

Výměra polí patřící k některým usedlostem byla značná. Tak například Matěj Macháček ze zmiňované Dobřeň měl k dispozici celkem 97 strychů, tj. více než jeden a půl lánu.¹⁸³ Je však třeba uvést i to, že z těchto 97 aktivně využíval (tzn. osíval) pouhých 5 strychů (!). Hlavním důvodem bylo, dle mého názoru, že Matěj nevlastnil jediného vola nebo koně, se kterým by mohl orat. Podobně na tom byl jeho soused Jan Kučera vlastnící celkem 90 strychů polí, ze kterých osíval pouze 10 strychů. Jan měl tu výhodu, že vlastnil alespoň jednoho vola.¹⁸⁴ Jako

¹⁷⁹ Pro Malešov existují 2 purkrechtní registra z doby před a po Třicetileté válce, která nabízejí značné rozšíření podrobnosti studia, pro které však v této práci není místa.

¹⁸⁰ BENEŠ, *Berní rula sv. 10*, s. 262.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 261.

¹⁸² ČECHURA, J. (2019): *Krizový management barokní ekonomiky? Panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*. Karolinum, Praha, s. 33. (Dále pouze: ČECHURA, *Krizový management*)

¹⁸³ Srovnej s výměrou gruntů na panství Černý Kostelec, kde někteří sedláci hospodařili dokonce na třech lánech (= cirká 180 strychů). MRVÍK: *Zahrada květná*, s. 35. Dále srovnej s pozdějšími údaji v pozemkových knihách, kde měly největší grundy výměru 70 strychů.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 255.

velmi vynalézaví, respektive racionálně uvažující, se naproti tomu projevili sedláci z Miskovic, kteří příkladně využili blízkost Kutné Hory. Jedná se o Jana Holandu a Václava Syřenka hospodařící na 80, respektive 84 stryších orné půdy. Podobně jako výše zmínění sedláci dobřešští, tak ani tito nebyli s to obdělávat všechna svá pole, jelikož dohromady měli oba pouze čtyři voly. Rozhodli se proto pronajmout svá pole kutnohorským měšťanům.¹⁸⁵

Nedostatek potahů byl tedy dle mého názoru jedním z hlavních důvodů, proč na tom zdejší sedláci byli velmi špatně. Celkový počet potahů na panství byl v Berní rula 252 (47 koní a 205 volů).¹⁸⁶ V porovnání s panstvím Černý Kostelec však nebyla situace až tak špatná. Prof. Čechura zde našel okolo jedenácti set potahů.¹⁸⁷ Pokud uvažuji, že černokostelecké panství mělo v této době 118 sídel, připadlo by na jednu vesnici nebo městečko zhruba 9 potahů. Malešov měl ve stejné době sídel 24 a 252 potahů, tj. více než 10 potahů na jednu obec. Lze tedy říci, že malešovské dominium bylo zruinováno zhruba stejně, jako Černokostecko. Rozdíl naopak spatřuji v tom, že zatímco v Kostelci nad Černými lesy převládali koně,¹⁸⁸ v Malešově to byli převážně voli.

Panství Malešov bylo velmi poničené, nicméně se zde můžeme i nadále setkat s velmi pestroutou paletou řemesel. Asi nepřekvapí, že většina řemeslníků sídlila v městečku Malešově, které bylo hlavním centrem řemeslné výroby na celém panství. V pozdější době byl druhým největším sídlem Suchdol, nicméně po Tricetileté válce bylo toto městečko zdevastované, aktivních bylo pouze osm gruntů, z toho dva nově osedlí a nebylo zde jediného řemeslníka. Pokud budu za řemeslníky považovat všechny, kteří se živili primárně jinou činností než zemědělstvím, docházím k číslu 24 řemeslníků. Nejvíce bylo mlynářů (celkem šest), tesařů (čtyři) a šindelářů (tři).¹⁸⁹ Pokud jde o správní aparát panství, rula našla jednoho hejtmana (tj. hlavního správce) jménem Tomáš Popovský¹⁹⁰ a jednoho písaře, který se příznačně jmenoval Tomáš Písař.¹⁹¹ Berní rula tak mimoděk poskytuje i informace o tom, jak vznikala dnešní příjmení, tj. příjmení

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 258.

¹⁸⁶ BENEŠ, F. (1955): *Berní rula. [Sv.] 11, Kraj čáslavský*. Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, s. 823.

¹⁸⁷ ČECHURA, Marie Terezie Savojská, s. 39.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Dále byla zastoupena tato řemesla: zedník, ručníkář, švec, pekař, kovář, kolář, krejčí a dva řezníci.

¹⁹⁰ BENEŠ, *Berní rula sv. 10*, s. 239. Hejtman je také autorem soupisu poddaných dle víry pro malešovské dominium.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 241.

velmi často odráželo profesi daného člověka.¹⁹² Závěrem lze říci, že ačkoliv panství velmi utrpělo, uchovaly se základní profese nutné ke správě panství, k zemědělství a obživě obyvatelstva (kovář, pekař, řezníci, švec) a povolání nutná k obnově pustých či opravám poničených stavení (tesaři a šindeláři).

Stejně jako situace hospodářská, tak i církevní organizace byla po válce v troskách. Před vypuknutím této války se na panství nacházely celkem čtyři fary – bykáňská, chlístovická, košická a na Vysoké. Po válce nezůstala jediná, ačkoliv fara na Bykání byla záhy obnovena, nepochybně za přispění jezuitů z Kutné Hory.¹⁹³ V oblasti bylo mnohem více nekatolíků (tj. zejména protestantů, ale předpokládám, že sem byli počítáni také Židé) než katolíků. Podle soupisu poddaných dle víry, který vypracoval tehdejší správce panství Tomáš Popovský, žilo na malešovském panství 524 osob.¹⁹⁴ Pokud přijmu výše zmíněnou tezi postulovanou prof. Čechurou, že tento soupis opomenul cirká třetinu až polovinu lidí, tak reálně zde mohlo žít na 700 až 800 osob. Populace byla většinou nekatolická, katolíci představovali zhruba 25% podíl. Poddaní se s touto situací vyrovnávali různě. U většiny nekatolíků je uvedeno, že je zde naděje na obrácení na „pravou“ víru. Někteří však situaci řešili zcela radikálně. Například Václav Novák, rolník „na živnosti skažený“, který z panství „utekl pro religii“.¹⁹⁵ Velmi traskavou situaci dokládají rozbroje na panství z roku 1716, jejichž vyšetření nařídil reskriptem sám císař.¹⁹⁶ Napjaté situaci nepochybně nepomohl ani mor, který roku 1680 připravil o život bezmála 350 lidí.¹⁹⁷ Závěrem však mohu říci, že se „podařilo na malešovském panství katolické církvi vybudovat ... poměrně fungující a materiálně zabezpečenou farnost“.¹⁹⁸

¹⁹² Další příklady: Karel Ručníkář povoláním ručníkář z Malešova nebo Matouš Tesař povoláním tesař z Miletic.

¹⁹³ PAŘEZ, *Církevní správa*, s. 35.

¹⁹⁴ ZAHRADNÍKOVÁ, M., ŠTREJNOVÁ, E. (2017): *Časlavsko — Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Národní archiv, Praha, s. 335. Dostupné i online: https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2019/02/Caslavsko_cele_H-opravene_zamceno.pdf (citováno 26.6.2022)

¹⁹⁵ BENEŠ, *Berní rula sv. 10*, s. 251.

¹⁹⁶ PAŘEZ, *Církevní správa*, s. 37.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž.

5 Analýza využití půdy¹⁹⁹

V této části statí budu analyzovat, jakým způsobem byla využívána půda na malešovském dominiu. V archivech jsem hledal odpovědi na tyto otázky: Jaká byla rozloha panství, případně vesnic? Jaké bylo využití půdy? Jaký byl poměr dominikální a rustikální půdy? Na jaké plodiny se soustředila zemědělská výroba? Existují rozdíly v zaměření rustikální a dominikální půdy? Existují zásadnější změny v čase? Největší penzum práce představovala tvorba tabulek a grafů, na které budu v průběhu textu odkazovat, přičemž jsou přiložené na konci práce. To je důvodem, proč se tato část může zdát stručnější. Pokud není uvedeno jinak, jsou základní jednotkou dolnorakouské míry, tj. rakouské jitra a sáh (u objemových jednotek měřice). Pro snazší porovnávání jsem jednotlivé vesnice v tereziánském katastru sloučil do katastrálních obcí tak, jak to na sklonku 18. století provedl katastr josefský.

Malešovské panství mělo na základě dat tereziánského katastru celkovou rozlohu 8258 jiter. Pro tento údaj bylo nutné sečíst údaje pro dominikál i pro rustikál tak, jak jsem to provedl v tabulce č. 1. Největší obcí na panství byl v té době Malešov, jehož katastrální území se rozprostíralo na bezmála 2000 jitrech. Je třeba podotknout, že téměř polovinu představovaly lesy. Do roku 1730 se v těchto lesích mezi Malešovem a Roztěží nacházela i obora,²⁰⁰ která byla pak zrušena. Vedle obory stávala i menší bažantnice.²⁰¹ Nejvíce polí bylo v obci Miskovice, bezmála tisíc jiter. Miskovická pole hodnotí tereziánský katastr jako pátou bonitní třídu, tzn. místní sedláci sklídili zhruba čtyřnásobek toho, co vyseli.²⁰² Zároveň se zde nacházela největší hospodářství, přičemž k jedenácti z nich patřilo více než 60 strychů polí. To je více velkých sedláků, než ve zbytku panství dohromady. Svou roli zde nepochybně sehrál také panský dvůr, který se v Miskovicích nacházel.

Na základě studia archiválií josefského katastru mohu konstatovat, že panství mělo rozlohu 11 733 jiter. Rozloha se zvýšila cirká o 3 500 jiter. Zvýšení je tedy znatelné. Pokud jsem neopomenul nic zásadního, v mezidobí mezi oběma studovanými katastry nedošlo k žádné koupi vsi. Veškerý rozdíl lze tedy připočíst nepřesnosti tereziánského katastru. Všechny obce, až na Malešov, se pak oproti tereziánskému katastru zvětšily. Nepředpokládám, že by se obce zvětšily „do plochy“, rozdíl přičítám spíše výše uvedenému. Největší obcí na panství byly pak

¹⁹⁹ Veškerá data obsažená v tabulkách pocházejí v případě tereziánského katastru z edice, v případě josefského katastru z rozdělovacích katastrálních sumářů plodin nebo ze sumáře patrimonií (údaje o panských dvorech).

²⁰⁰ CHALUPA, *Katastr Sv. 3*. Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, edice berních katastrů českých, moravských a slezských, Praha, s. 147.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² CHALUPA, *Katastr sv. 1*, s. 9.

Chlístovice a rozloha Malešova jako obce se značně snížila. Roli zde jistě hraje vnitřní členění panství na katastrální obce. Zajímavá je rovněž rozloha lesů v malešovské obci, která se oproti tereziánskému katastru radikálně snížila. Naopak v ostatních obcích došlo k poměrně velkému nárůstu lesů, jejichž celková rozloha na panství se zvýšila o necelých pět set jiter. Nejmenší obcí byla v obou případech Roztěž, ke které patřila také malá vesnice Lhota, někdy rozdělována na Starou a Novou. Průměrná výměra obcí na panství byla něco málo přes tisíc sto jiter.

Tereziánský katastr půdu rozděluje na pole, lada (půda ležící ladem), pastviny, louky a lesy. Josefský katastr je pak o něco podrobnější, protože navíc uvádí i zahrady a rybníky, naopak neuvádí lada. Stejný elaborát pak má vyčleněnou kolonku i pro vinice, avšak ve studovaném dominiu se žádné nenacházely. Ještě bych zde rád podotkl, že podrobnost josefského katastru kolísá podle toho o jaké archiválii se jedná. Odpovědní fase vesnic pracují pouze s poli, lukami a lesy, zatímco sumáře plodin jsou podrobnější.

V tabulce č. 3 jsem podrobně zpracoval podíly jednotlivých kultur na celkové rozloze obcí. Orná půda byla zcela dominantním druhem. Více méně ve všech obcích zaujímal 80 % rozlohy, přičemž data pro Suchdol a Malešov jsou oproti ostatním ovlivněna velkým množstvím lesů. Pole na malešovském panství však nebyla příliš úrodná. Velká část dominia leží již v relativně vyšší nadmořské výšce a to je zřejmě důvodem, proč např. ve vsi Košice nebo Rozkoš je v katastru zapsána osmá bonitní třída, tj. nejhorší možná. Naopak v Suchdole nebo v Dobřeni byla pole lepší, třetí respektive čtvrtá bonitní třída představovala to nejlepší z celého panství. V grafu č. 1 jsou zpracovány podíly kultur na celkové rozloze panství. De facto tři čtvrtiny celého dominia byly pole, druhé nejvýznamnější pak byly lesy. Pastviny a louky byly spíše doplňkem. Nejvíce luk bylo v obci Chroustkov, protože ve vesnici Zdeslavice (patřící k obci chroustkovské) se nacházel panský dvůr.²⁰³ Bylo třeba zajistit potravu pro zvířata v zimě, a proto se více dbalo na sklizeň sena.

Data josefského katastru o využití malešovské půdy jsem zpracoval v tabulce č. 4 a graficky pro celé panství v grafu č. 2. Z přiložené tabulky je na první pohled patrné, že došlo k výrazné diverzifikaci hospodaření. Zatímco dříve byla orná půda dominantním typem zdělání, okolo roku 1785 značně vzrostl podíl luk a lesů. Nejvyšší podíl polí byl stále v Miskovicích, téměř 90%. V některých obcích pak podíl luk, tj. zatravněných ploch (do luk jsem počítal i zahrady a pastviny), přesahoval 25 % a téměř třetina půdy byla zatravněná v obci Roztěž. Podíl luk výrazně vzrostl i v také Suchdole, ve druhé největší obci panství, a naopak zde zcela zmizely lesy. Může to být způsobeno zintenzivněním živočišné produkce ve zdejším panském dvoře,

²⁰³ CHALUPA, *Katastr sv. 3*, s. 146.

příčemž zdejší šafář hospodařil na bezmála 160 jitrech pastvin.²⁰⁴ Z grafu č. 2 je pak patrný již naznačený ústup orné půdy, která byla nahrazována převážně travnatými plochami, ať už se jednalo o pastviny nebo o louky. Absolutní výměra lesů se zvětšila, avšak podíl z celkové rozlohy zůstal zhruba stejný.

Jako další mě zajímá, kolik půdy patřilo vrchnosti a na jaké rozloze hospodařili poddaní. Zároveň jsem se snažil přijít na to, jestli se dominikální a rustikální zemědělské hospodaření nějakým způsobem lišilo. Z tabulky č. 5 je zřejmé, že rozmístění dominikální půdy bylo značně nerovnoměrné. Opět považuji za nutné zmínit, že data pro Malešov a Suchdol jsou značně vychýlena velkým množstvím lesů, které byly v době tereziánského katastru všechny panské. Právě v těchto dvou obcích je podíl dominikální půdy největší, pro Malešov je téměř 80%. Velký podíl panské půdy byl (kromě Suchdola) v Roztěži (nepochybně souvisí se zdejším zámekem) nebo v Chroustkově. Naopak v některých obcích vrchnost nevlastnila jediné jitro půdy. Jedná se o obce Chlístovice a Vsesoky. Je to dáno tím, že se zde nenacházely panské dvory. Naopak v místech, kde se panské dvory nacházely (např. Dobřeň nebo Miskovice), se již panská půda logicky vyskytuje. Ve stejné tabulce jsem také vypočítal podíl dominikálu, respektive rustikálu, v jednotlivých typech kultur. Pole byla spíše rustikální, zatímco travnaté plochy z větší části patřily vrchnosti. Opět zde spatřuji souvislost s panskými dvory, které potřebovaly potravu pro hospodářská zvířata i v zimě a vrchnost byla tedy nucena větší část půdy věnovat právě tomuto účelu. Z grafu č. 3 pak vyplývá, že 90 % veškeré rustikální půdy představovaly pole. Naopak ta vrchnostenská zaujímala 56 % z celkové výměry panské půdy. Již jsem se také zmínil, že všechny lesy byly panské, a proto jsou údaje vychýleny v neprospěch ostatních kultur. Podíl pastvin a luk byl víceméně totožný, avšak v absolutních číslech výměra rustikálních travních ploch převyšovala ty panské.

V tabulce č. 6 jsou zpracovány stejné údaje, jimiž jsem se zabýval v odstavci výše, avšak pojednávají o stavu v době vzniku josefského katastru. Veškerá půda panství byla mezi dominikál a rustikál rozdělena téměř přesně půl na půl. Vrchnost obhospodařovala 49% podíl (absolutně 5790 jiter), zatímco poddaní hospodařili na 51 % půdy (5933 jiter). V této době vrchnost vlastnila část polností v každé obci v panství. Drtivá většina lesů zůstávala panská, ale už i někteří poddaní měli svůj vlastní les. Nejvyšší podíl rustikálu zůstává v Chlístovicích, ale ze 100 % klesl na 70 %. Je to dáno tím, že se zde objevují lesy, které byly panské, a opět lehce vychylují počítané průměry. Na druhé straně pak stojí Chroustkov, kde panské pozemky zabíraly plné čtyři pětiny veškeré půdy. Má to dva hlavní důvody. Předně, v Chroustkově se

²⁰⁴ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1193, fascikl 151, Rozdělovací sumář patrimonií, list N1, 22. ledna 1794.

nacházel největší les na panství (672 jiter) a druhým důvodem je již zmiňovaná přítomnost panského dvora ve Zdeslavicích. Velká část panské půdy je také v Malešově, kde je to však způsobeno téměř výhradně přítomností dvou panských dvorů. Jeden se nacházel přímo v Malešově a patřilo k němu 627 jiter půdy. Druhý se pak nacházel v nedalekém Bílímově (někdy též jako Bílejov) a byl podstatně menší (asi 200 jiter).²⁰⁵ Z přiložených grafů č. 4 a 5 jsou patrné poměrně výrazné rozdíly v typech hospodaření na dominikální a rustikální půdě. Rustikální hospodaření bylo prostší v tom smyslu, že většina (83 %) byla orná půda (v absolutních číslech téměř 5000 jiter). Oproti tereziánskému katastru sice došlo k poklesu, ale více méně se neodehrály žádné zásadní změny. Lehce vzrostl podíl travních kultur. Naopak využití dominikální půdy bylo značně diferencovanější. Na ornou půdy připadala necelá polovina celkové rozlohy (necelých 2700 jiter) a na druhém místě se zhruba 30% podílem pak byly lesy (v absolutních číslech 1800 jiter). Jaroslav Schaller o malešovských lesích napsal následující: „Okolní lesy jsou posety statnými stromy nesmírně krásného vzrůstu, jako jsou: duby, bílé a červené buky, jedle, smrky, osiky, tisy a lípy“.²⁰⁶ Naši předci byli moudřejší než my z toho pohledu, že nejenom že více diferencovali zaměření zemědělské výroby, což přispívá půdě, ale i v rámci jednotlivých kultur považovali za důležité, aby les nebyl monokulturní. Zatravněné plochy zaujímaly necelou jednu čtvrtinu veškeré panské půdy a byly rozděleny zhruba půl na půl mezi pastviny a louky. Z celkové sumy polí byla většina rustikální (65 %). Pokud jde o louky, tak ty byly rozděleny téměř přesně napůl mezi poddané a vrchnost. Naopak pastviny byly z větší části vrchnostenské (takřka 70 %). Plošně nejmenší pak byly zahrady, přičemž rustikálních bylo více (65 %). Nejvíce panských zahrad bylo při nejvýznamnějších dvorech, tj. v Malešově (15 jiter), v Roztěži (15 jiter) a v Suchdole (13 jiter), kde byla dle tereziánského katastru také nejúrodnější půda, třetí bonitní třída.

Ovlivněn svou bakalářskou prací jsem si za jeden z cílů směle vytyčil i zjištění pěstovaných plodin, případně i zvířat. Bohužel jsem opomenul podstatný fakt, a sice že tereziánský katastr, respektive jeho edice, vůbec neuvádějí pěstované plodiny ani počty hospodářských zvířat. Ačkoliv přesné údaje pro dobu tereziánského katastru neznám, lze předpokládat, že zcela dominantní byly obilniny (pšenice, ječmen, oves a žito), které byly pro tehdejší dobu zcela zásadní a prof. Čechura je nezval „strategickou surovinou“.²⁰⁷ Na základě studia literatury pak

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ SCHALLER, J. (1787): *Topographie des Königreichs Böhmen, band 6: Czaslauer Kreis*. Praha a Vídeň, s. 222 a 223. Dostupné i online z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihs&view=2up&seq=1&size=125> (citováno 13.6.2022). (Dále pouze: SCHALLER, *Topographie*)

²⁰⁷ ČECHURA, *Neklidné století*, s. 160.

usuzuji, že mezi další pěstované plodiny se řadil hrách, len, proso a konopí.²⁰⁸ Jedná se však pouze o hypotézu, kterou nemohu potvrdit žádným primárním pramenem. Lze však předpokládat, že skladba pěstovaných plodin se mezi jednotlivými velkostatky příliš nelišila. Velmi vhodným pramenem ke studiu pěstovaných plodin jsou elaboráty Stablního katastru, s nímž jsem však nepracoval. Josefský katastr pak podává elementární informace o pěstovaných plodinách, lépe řečeno o vzájemném poměru čtyř obilovin.

Poslední část analýzy půdy věnuji obilninám, konkrétněji jejich výnosům²⁰⁹ tak, jak je zachytily rozdělovací sumáře plodin josefského katastru.²¹⁰ Pšenice je zdaleka nejnáročnější obilninou, a proto se pěstovala jen v nejlépe situovaných obcích, tedy v Malešově, Dobřeni, Suchdole a Miskovicích. V předbělohorské době byla pšenice klíčová pro výrobu piva, protože se vařilo „výhradně bílé pivo, takže potřeba ječmene byla malá“.²¹¹ Později se však přešlo většinou na pivo ječné. Pšenice byla zároveň nejlukrativnější obilninou na tehdejšímu trhu. Její cena se řídila tržními podmínkami, tudíž v úrodných letech její cena klesala, zatímco v neúrodných značně stoupala.²¹² Je pravděpodobné, že pšenice, kterou nespotřeboval malešovský pivovar, byla prodávána na trhu.²¹³ Samozřejmě bylo nutné ponechat část sklizně jako osivo na další rok. Žito je oproti pšenici nenáročnou plodinou a pěstovalo se v každé obci malešovského dominia. Bylo základní obilninou nutnou k výživě (žitný chléb) a žito se na panství pěstovalo nejvíce, tříletý výnos činil bezmála 64 000 měřic (pro porovnání, výnosy pšenice byly lehce nad 12 000 měřic).²¹⁴ Oves byl základní surovinou zejména pro koně, ale dodnes oblíbená ovesná kaše napovídá, že značná část se spotřebovala jako běžná potravina. Byl druhou nejrozšířenější obilninou na panství a podobně jako žito se pěstoval ve všech obcích, přičemž tříletý výnos činil cca 51 000 měřic. Naopak pěstování ječmene nebylo tak rozšířené, ačkoliv se jednalo o surovinu nezbytnou k vaření piva v dodnes fungujícím pivovaru. Nejvíce ječmene se vypěstovalo v samotném Malešově (při součtu rustikální i dominikální produkce téměř 7000 měřic za tři roky) a poté při panských dvorech v Dobřeni, Suchdole a Miskovicích. V grafu č.

²⁰⁸ MAUR, E. (1990): *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*. Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha, Prameny a studie r. 33, s. 20–40. (Dále pouze: MAUR, *Zemědělská výroba*)

²⁰⁹ Veškeré zde uvedené výnosy obilnin jsou za 3 roky.

²¹⁰ NA, *Josefský katastr*, i. č. 246, karton 71, „hauptsomáře“, 30. listopadu 1787.

²¹¹ MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 22. Srovnej: ČECHURA, *Neklidné století*, s. 80.

²¹² K cenám obilovin na jihu Čech více ČECHURA, *Neklidné století*, s. 160–167.

²¹³ Srovnej s VALENTA, *Velkostatek Chlumec*, s. 89.

²¹⁴ NA, *Josefský katastr*, i. č. 246, karton 71.

6 jsou výše sepsané řádky vyjádřeny graficky. Nejvíce se pěstovalo žito (43 % z celkové produkce obilovin), následované ovsem (35 %), ječmenem (14 %) a pšenicí (8 %). Z grafů č. 7 a 8 pak vyplývají minimální rozdíly ve skladbě pěstovaných obilovin mezi rustikálním a vrchnostenským hospodařením. Podíl pěstovaného žita byl takřka totožný, stejně jako pšenice. Největší rozdíl byl v poměru ovsa a ječmene. Vrchnost pěstovala více ječmene, což nepochybně souvisí s vařením piva. Naproti tomu poddaní pěstovali více ovsa, což může souviset s chovem většího počtu koní a jejich robotními povinnostmi.²¹⁵ Veškeré výnosy hospodaření malešovského panství podle josefského katastru jsou uvedeny v tabulce č. 7.

V souvislosti s výše uvedeným jsem se zajímal i o jaterní výnosy obilovin.²¹⁶ Nejprve jsem sečetl výnosy všech druhů obilovin a poté vypočítal výnos (v měřicích) na jedno jitro. Výnosy jsem vypočítal jak pro celé panství, tak zvlášť pro vrchnostenskou a poddanskou půdu. Jsou vyjádřené v tabulce č. 8. Průměrný jaterní výnos obilnin na malešovském panství byl bez jedné desetiny devatenáct měřic. Nejvyšších výnosů dosahovalo hospodaření v obci Malešov (24 měřic), dalšími velmi úrodnými obcemi jsou pak Miskovice, Suchdol a Dobřeň. Naopak zcela nejnižších výnosů bylo dosahováno v obci Chlístovice (14 měřic) a Vsesoky (15 měřic). Výnosy se tedy znatelně lišily v nejextrémnějším případě i o 10 měřic na jedno jitro, což je dle mého názoru velmi velký rozdíl. Za překvapující zjištění považuji to, že dominikální půda dávala v průměru vyšší výnos, než půda rustikální.²¹⁷ Průměrný tříletý obilní výnos z vrchnostenských polí činil téměř 20 měřic, zatímco na půdě rustikální byl průměr 18,5 měřice. Vyšší výnos panských polí lze, podle mého názoru, do jisté míry vysvětlit přítomností panských dvorů, respektive vyšším počtem hospodářských zvířat, jejichž „produkty“ sloužily k hnojení polí. Svou roli však nepochybně hraje i poloha polí. Lze předpokládat, že vrchnost pro sebe zabrala úrodnější pozemky a poddaní byli odkázáni na ty zbylé. V některých obcích (např. Vsesoky nebo Vidice) však rustikální pole vynášela více. Nicméně rozdíly v průměrných výnosech jsou poměrně malé. Grafické zpracování dat je dostupné v grafech č. 9, 10 a 11.

Na samotný závěr této části práce se ještě krátce vyjádřím k panským dvorům. V tereziánském i josefském katastru se na panství nacházelo celkem 9 panských dvorů.²¹⁸ V porovnání např. s nedalekým panstvím Chlumec nad Cidlinou je to číslo nízké, na chlumeckém panství se

²¹⁵ MAUR, *Poddaní točnického panství*, s. 74.

²¹⁶ Jaterní výnosy jsem zpracoval do podoby kartogramu (viz mapa č. 3.), přičemž jsem za základní statistickou jednotku pojal katastrální obec.

²¹⁷ Naproti tomu dle prof. Maura byla „poddanská půda bezpochyby obdělávána pečlivěji ... její výnos byl podstatně vyšší“. MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 29.

²¹⁸ Jmenovitě: Malešov, Bílívov, Roztěž, Albrechtice, Zdeslavice, Dobřeň, Rozkoš, Suchdol a Miskovice.

k roku 1713 nacházelo celkem 19 dvorů.²¹⁹ Chlumecké panství bylo však více než dvakrát větší čili počet devíti dvorů na malešovském dominiu je odpovídající.²²⁰ Pokud pominu lesy (které nepřiměřeně vychylují půdu patřící k panským dvorům), tak největším dvorem na panství byl Malešov (téměř 600 jiter, dvě třetiny z toho jsou pole), následovaný Zdeslavicemi (574 jiter, z toho téměř 300 jiter polí). Naopak nejmenším dvorem byl dvůr v Bílích (lehce přes 200 jiter), který však v 19. století zřejmě zaujal post nositele inovací, jelikož „hospodářství vzorně a moderně vedeno, tak že sem konají mnohé hospodářské školy i akademie nebo vědecké vycházky“.²²¹ Celková výměra půdy náležející k jednotlivým panským dvorům (bez lesů) je znázorněna v grafu č. 12 a podrobné číselné údaje pak v tabulce č. 9. Podrobněji o jednotlivých dvorech pohovořím níže v práci.

Závěrem shrnu výše zjištěné skutečnosti. Předně, velikost panství v josefském katastru je podstatně vyšší, než v tereziánském. Vzhledem k tomu, že nevím o žádném růstu panství ve smyslu přikoupení další vsi, předpokládám, že rozdíl je dán především nepřesností tereziánského katastru zejména pokud jde o výměry panské půdy. Drtivou většinu půdy představovaly pole, přičemž rustikálních polí bylo více než těch vrchnostenských. Významné bylo lesní hospodářství, kde všechny lesy (nebo téměř všechny) patřily vrchnosti. Trvalé travní kultury (tj. pastviny, louky a zahrady) představovaly pro poddané spíše doplněk. To však neplatí pro vrchnost, protože ta potřebovala zajistit více sena pro dobytek (v panských dvorech) na zimu, a proto bylo na panské půdě travních ploch o něco více. Nejedná se však o zásadní rozdíl. Zjištění, že vrchnostenská půda představovala téměř přesnou polovinu²²² z celého panství, bylo překvapujícím. Osobně jsem odhadoval, že vrchnost bude vlastnit zhruba jednu třetinu vsí půdy. Tento údaj však do značné míry vychylují lesy, které byly poměrně rozsáhlé (15 % celkové rozlohy panství v josefském katastru, 16 % v tereziánském)²²³ a všechny panské. Z popisu Schallera usuzuji, že lesy byly značného stáří, což nepochybně souvisí s blízkostí kutnohorských stříbrných dolů, jejichž spotřeba byla jistě enormní. Byla zde tedy snaha lesy

²¹⁹ VALENTA, *Velkostatek Chlumec*, s. 86.

²²⁰ Na panství Černý Kostelec se k roku 1677 nacházelo 24 dvorů, přičemž toto panství se sestávalo cirká z 85 lokalit. MRVÍK, *Zahrada květná*, s. 29.

²²¹ ZAVADIL, A. J. (2000): *Kutnohorské slovo i obrazem: Místopis okresního hejtmánství*. Nakladatelství Kuttina, Kutná Hora, s. 58.

²²² Srovnej s panstvím Chlumec nad Cidlinou, kde „v porovnání s rustikální (půdou) měl dominikál asi třetinovou rozlohu“. VALENTA, *Velkostatek Chlumec*, s. 87.

²²³ V případě lesního hospodářství jsem dospěl k velmi podobným závěrům jako Maur, který vyčíslil podíl lesů na nedalekém panství Kolín a Poděbrady cirká na 15 %. Zároveň potvrzuje, že bylo „lesní bohatství téměř úplně soustředěno v rukou velkostatku“. MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 71.

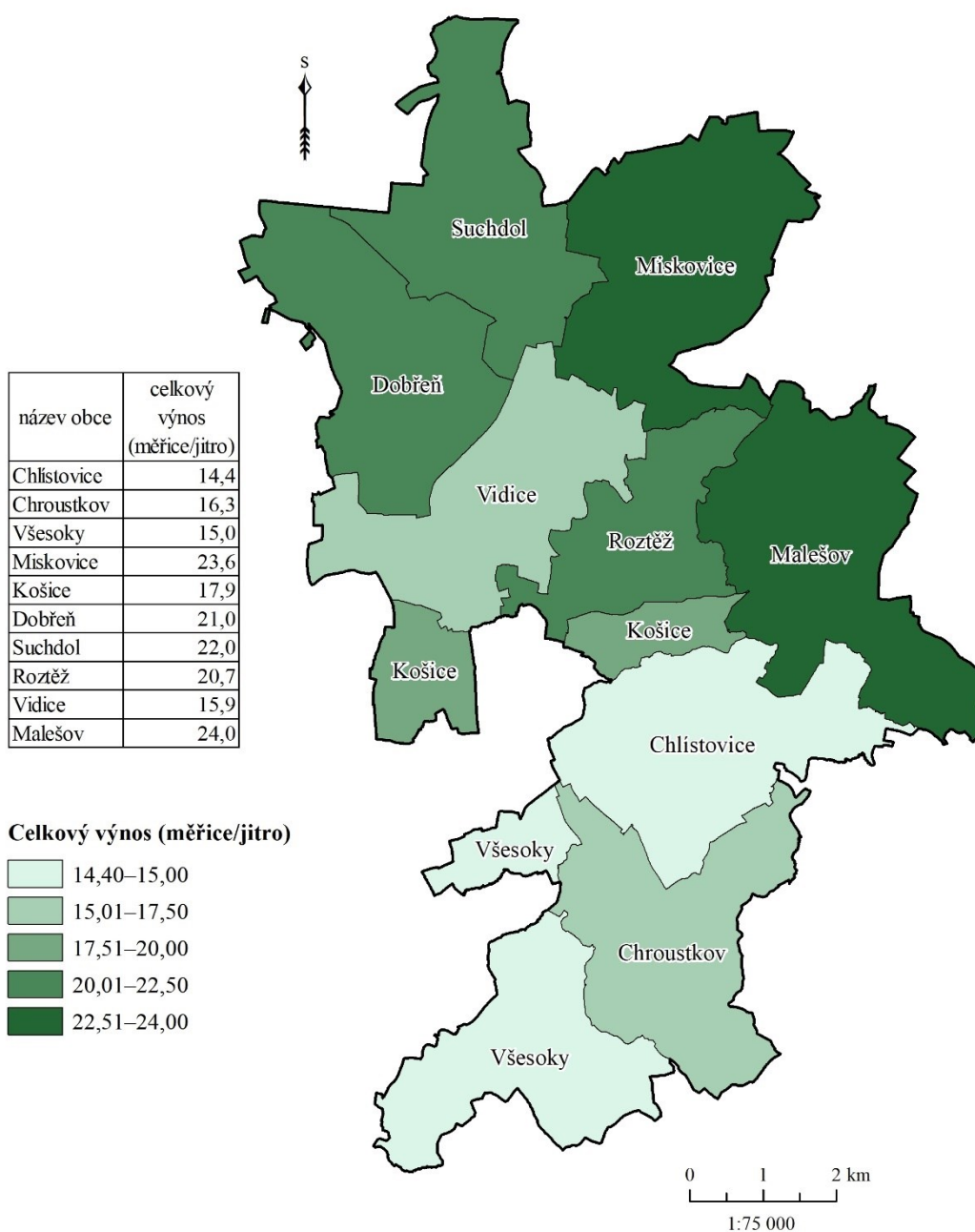
chránit a první opatření na ochranu lesů se prosadila již v 16. století.²²⁴ Bohužel jsem nezjistil, které plodiny se na panství pěstovaly. Pramenně doložené mám pouze čtyři základní druhy obilovin. Na základě studia literatury lze však předpokládat, že mezi další běžně pěstované plodiny patřil hrách nebo proso, z technických plodin pak len a konopí (viz výše). Nyní k výzkumu rozdílů hospodaření, respektive pěstovaných plodin a výnosů, na panské a poddanské půdě. Skladba obilovin byla téměř totožná, pouze poddaní pěstovali více ovsa než vrchnost. Ta naopak pěstovala o něco více ječmene a pšenice, nepochybně pro vlastní potřeby, tj. pro pivovar. Poněkud překvapujícím zjištěním bylo to, že dominikální půda poskytovala lehce vyšší výnosy než půda rustikální. Rozdíl podle mého názoru spočívá v tom, že vrchnostenské pozemky se pravděpodobně nacházely na úrodnějších půdách. Dále mohlo mít jistý vliv hnojení půdy, které bylo nepochybně intenzivnější na panské půdě, jelikož vrchnost měla k dispozici více hnojiva, respektive hnoje a močůvky z vrchnostenských dvorů.

Na základě analýzy dospívám k závěru, že malešovské dominium bylo ve své zemědělské struktuře průměrné a velmi podobné ostatním panstvím. Klíčovou složkou půdního fondu byla orná půda. Zatravněné plochy (pastviny a louky) byly rovněž důležité, více pro vrchnost nežli pro poddané. Jiterní výnosy obilovin byly o něco málo vyšší na vrchnostenské půdě, nejde však o zásadní rozdíl. Bližší pozornost by si také jistě zasloužily rybníky, kterých bylo na panství velmi mnoho, ale já jsem se rozhodl je do své analýzy nezahrnout.

²²⁴ MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 72.

JITERNÍ VÝNOSY PANSTVÍ MALEŠOV

v historických obcích panství na základě Josefského katastru

Zdroj dat:

ARCDATA PRAHA, ArcČR 500 verze 3.3, Praha 2022.
Josefský katastr.

BENEŠ Václav
Praha 2022

Mapa 3: Jiterní výnosy obilovin v katastrálních obcích josefského katastru

6 Analýza hospodaření na panství Malešov

V druhé části práce se zabývám vlastní analýzou hospodaření na malešovském dominiu. Budu se soustředit zejména na 18. století, nicméně jsem využil i Berní rulu, která poskytuje informace o řemeslech, která byla v této době (polovina 17. století) provozována.²²⁵ Pro přehlednost jsem se rozhodl tuto část rozdělit na dvě hlavní podkapitoly, na vrchnostenské hospodaření a poddanské hospodaření.

V analýze vrchnostenského hospodaření budu zkoumat, jakým způsobem hospodařila vrchnost, tj. majitel panství.²²⁶ V této souvislosti literatura hovoří o tzv. režijním vrchnostenském hospodaření. Režijní znamená, že vrchnost měla určité podniky přímo ve vlastní režii a majitel panství řídil podnikatelskou strategii v určitých odvětvích. Typickým příkladem tohoto druhu hospodaření jsou panské dvory, ovčiny, pivovar nebo rybníkářství. Situaci poněkud komplikuje fakt, že některé podniky vrchnost sice vlastnila, avšak pronajímala je poddaným.²²⁷ Správa těchto objektů tedy zcela záležela na vůli poddaných, kteří zpravidla s vrchností uzavřeli smlouvu o pronájmu. Tyto smlouvy může badatel nalézt v příslušných pozemkových knihách a čtenáře s nimi podrobněji seznámím na příslušných místech této práce. Typickými podniky, které vrchnost pronajímala poddaným, jsou mlýny, hospody nebo kovářny.²²⁸ Zde si pokládám pouze jednu badatelskou otázku, a sice jaké podniky se malešovském dominiu nacházely?

V části pojednávající o hospodaření poddanském se soustředím na jednotlivé poddané, kteří v drtivé většině hospodařili na svých gruntech a věnovali se zemědělství. Zde si pokládám více badatelských otázek: Kolik gruntů stávalo ve vesnici? Jaká další stavení zde stála? Jaké bylo vybavení gruntů (s důrazem na nástroje nutné k zemědělské činnosti a na zvířectvo)? Jaká výměra polností náležela ke gruntům? Kolik stál grunt a kolik chalupa?²²⁹ Jak často se střídali hospodáři na gruntech a proč? Budu se snažit o kvalitativní analýzu archivních materiálů. Například není důležité zjištění, že se na onom statku vystříдалo sedm hospodářů, ale také to, čím bylo střídání motivováno, kdo se ujal uvolněného gruntu, za jakých okolností apod.²³⁰ Budu

²²⁵ Viz výše v této práci.

²²⁶ Pro politické dějiny panství Malešov, respektive přehled vlastníků, viz výše v této práci.

²²⁷ Toto se týká typicky mlýnů, hospod, kováren apod. Budou uvedeny v kapitole „Vrchnostenské hospodaření“, i když zde v nájmu hospodařili poddaní.

²²⁸ V pozemkových knihách se můžeme setkat i s obecními kovárnami, tj. kovářnu vlastnila obec, která ji opět pronajímala poddanému.

²²⁹ Mnou zkoumané pozemkové knihy operují zpravidla s kopami grošů míšeňských (kgm), ale v pozdější době se badatel může setkat i se zápisy v krejcarové (zlaté a krejčary) měně.

²³⁰ ČECHURA, *Neklidné století*, s. 21.

také uplatňovat tzv. přístup zdola, který „sleduje perspektivu každodenního života obyčejného člověka“.²³¹

V průběhu textu zjištěné skutečnosti porovnávám s jinými dominii. Již výše jsem nastínil, že primárně se bude jednat o panství Černý Kostelec, přičemž tento velkostatek mi poslouží zejména pro srovnání vrchnostenského režijního i neregijního hospodaření. Při porovnávání hospodaření poddaných pak spíše vycházím z disponibilní literatury, protože Černokostecko bylo z tohoto pohledu zpracováno spíše okrajově.²³² Velmi detailně, i když se jedná o metodu sondy, je zpracován velkostatek Mělník.²³³

6.1 Vrchnostenské hospodaření

Hospodaření vrchnosti lze rozdělit na několik základní oblastí tak, jak je níže popíši. Předně se jedná o příjmy ze zemědělské výroby. Sem řadím příjmy z dvorů (včetně ovčínů), lesů a rybníků. Dále pánům panství plynuly příjmy z poddaných, tj. příjmy z činží (každoroční splátky vejrůnků) stálých i nestálých a z robot.²³⁴ Poslední klíčovou složkou příjmů pak bylo pivo. Ačkoliv nedisponuji prameny, které by mohly doložit zde postulovanou hypotézu, jsem toho názoru, že Pekařovy závěry²³⁵ lze alespoň rámcově aplikovat i na malešovské dominium. Pekař dospěl k tomu, že zemský (pro Čechy) průměr vrchnostenských příjmů činil 38,5 % z půdy, 18,5 % z poddaných a 43 % z piva. Samozřejmě, jedná se o průměr, avšak velmi dobře ukazuje extrémní důležitost pivovaru pro strukturu příjmů pána panství. Pokud na svých statcích neměl pivovar, značně se ochuzoval o velmi zajímavé položky. Lze tedy přepokládat, že majitel malešovského velkostatku měl největší příjmy ze zemědělství (relativně mnoho panských dvorů), z pivovaru²³⁶ (Pekař doložil, že podíl pivovaru na příjmech oscilloval cirká mezi 30 až 60 %),²³⁷ a poté zřejmě z činží a robot. Rybníkářství považují spíše za doplňkové,

²³¹ Tamtéž, s. 19.

²³² Panstvím se zabýval např. dr. Mrvík nebo prof. Čechura, avšak ani jeden z nich se nesoustředil například na ceny nemovitostí (ať už se jedná o selské grunty, chalupy nebo mlýny).

²³³ KOUMAR, *Má doplaceno*, s. 7–43. Dr. Koumar v této studii zevrubně zpracovává transfery nemovitostí a v poznámkovém aparátu zjištěné skutečnosti porovnává s dalšími autory, tzn. článek poskytuje nepřímou informaci i o jiných panstvích, což je pro potřeby mé práce výborné.

²³⁴ Roboty jsem v této práci nezkoval. Je otázkou, zdali se na malešovském panství běžně robotovalo nebo byla robota převedena na stálý plát (reluice).

²³⁵ PEKAŘ, *Katastry*, s. 263 a tabulka na straně následující.

²³⁶ Srovnej s výnosností pivovaru na panství Dolní Břežany. Zároveň zde i více k vrchnostenskému hospodaření. STACHUROVÁ KUCROVÁ, *Dolnobřežansko*, s. 35.

²³⁷ Tamtéž.

stejně jako lesní hospodaření. Uvedené údaje je však nutné brát s rezervou a je třeba bližšího výzkumu pro potvrzení této hypotézy.

Panské dvory

Výše jsem již nastínil, že zcela klíčovou součástí režijního hospodaření majitele panství byly panské dvory.²³⁸ Co to vlastně byl panský dvůr? Tímto pojmem označujeme určité „uspořádání hospodářských budov, k nimž příslušela poměrně velká výměra pozemků ... zpravidla od 100 do 200 ha²³⁹... majitel (panství) na něm hospodařil ve vlastní režii, prostřednictvím své správy“.²⁴⁰ Typický panský dvůr tvoří „pravidelně uspořádané hospodářské budovy ... které sloužily k ukládání a zpracování polních a zahradních plodin a k chovu a výkrmu hospodářských zvířat“.²⁴¹ Za hlavní účel panských dvorů můžeme pokládat zajištění vstupních produktů pro další panské provozy, typicky se ve dvorech pěstovalo obilí nutné k zajištění chodu panského pivovaru nebo mlýnů. Mezi budovy²⁴² patří jízdná, zahrady (kuchyňská pro zeleninu, štěpná, někdy též štěpnice, pak znamená ovocný sad), maštal pro koně, ubytování pro čeled' (ratejna – spaly zde spíše děvečky, pacholci často spali v chlévech a stájích, naproti tomu šafář měl zpravidla lepší bydlení, respektive samostatnou komoru), špýchary (sýpky), různé stodoly a seníky, sklep (uchovávání mléčných výrobků – máslo, mléko, sýr, tvaroh apod.), chlévy a stáje (rozdělené pro jednotlivá zvířata, tzn. kraviny, vepřiny, kurníky a ovčiny), řezárna (místo pro přípravu krmiva pro zvířata) a v neposlední řadě studna poskytující vodu a plot či zeď vedoucí okolo dvora.²⁴³

Pokud jde o zaměstnance dvorů, tak klíčovou úlohu zastávala dvojice vedoucích pracovníků, šafář a šafářka. Šafář „dohlížel na mužskou část čeledi, řídil polní práce, dbal na kvalitu a počet potahů a zodpovídal za movitý i nemovitý inventář dvora“.²⁴⁴ Jeho „pravou rukou“ pak byla

²³⁸ Stejně názory zastává i Maur, který tvrdí, že „nejdůležitějším odvětvím režijní výroby ... byla zemědělská výroba provozovaná ve vrchnostenských dvorech ... dvory ... byly mnohde jedinými vrchnostenskými podniky“. MAUR, E. (1976): *Český komorní velkostatek v 17. století: příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*. AUC Philosophica et historica, Monographia, sv. 59, s. 19.

²³⁹ Jedno rakouské jitro (se kterými v této práci pracuji) se jedná 0,575 hektarů. To znamená, že větší výměra dvora (200 hektarů) se v přepočtu rovnala cirká 350 rakouským jitrům.

²⁴⁰ ŽIŽKA, J. (2018): *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. Národní památkový ústav, Praha, s. 13.

²⁴¹ Tamtéž, s. 15.

²⁴² Často záleží na velikosti samotného dvora, velikosti panství, respektive zámožnosti majitele. Uvedený výčet určitě neznamena, že na každém panském dvoře se nacházely všechny objekty.

²⁴³ NACHTMANNOVÁ, A. (2008): *Hospodářské budovy provozu barokního velkostatku na panství Kostelec nad Černými lesy*. Průzkumy památek, r. 15, č. 1, s. 9–28. (Dále pouze: NACHTMANNOVÁ, *Hospodářské budovy*)

²⁴⁴ Tamtéž, s. 6.

šafářka, která „dohlížela na děvečky a kuchařky, na přípravu stravy pro čeled', chov krav a drůbeže, zpracování mléka a pěstování a zpracování lnu, případně konopí“.²⁴⁵ Na typickém panském dvoře nacházejícím se na panství Hluboká pak dále pracovali např. pacholci, pasák volů, pasák krav, děvečky, pasák vepřů, pasačka sviní.²⁴⁶ V případě že se u panského dvora nacházel i ovčín, nesměl chybět ovčácký mistr. Zajímavostí je, že právě ovčáci „byli všeobecně považováni za nespolehlivé“,²⁴⁷ protože většinu času trávili „mimo civilizaci“, tedy v lesích a na pastvinách spolu se stádem ovcí. Čechura pak pro hlubocké dominium poskytuje i velmi zajímavý vhled do problematiky platů v roce 1700. Nevím, zdali lze jeho zjištění bez výhrad aplikovat i na panství Malešov, přesto tak činím.²⁴⁸ Nejlépe placený byl šafář (8 zlatých za půl roku) a pacholci (zhruba 4 až 6 zlatých, zřejmě dle schopností jedince). Naproti tomu šafářka si vydělala pouze okolo 4 zlatých a děvečky zpravidla 2,5 zlatého za půl roku.²⁴⁹ Zarážející je poměr platů mužů a žen, kdy ženy dostávaly zhruba poloviční plat. Zároveň je třeba podotknout, že velmi velkou část prací (zejména orba nebo žně) vykonávali robotníci z okolních vesnic, kteří nebyli za svou práci placeni. Nepřekvapí tedy že „byla opakovaně konstatována špatná pracovní morálka robotníků“,²⁵⁰ přičemž se poměrně běžně stávalo, že robotníci na robotu vůbec nepřišli.²⁵¹ Z dnešního pohledu zarážející nedodržení povinností, v dobové praxi relativně běžná součást každodenního života poddaných. Jsem toho názoru, ačkoliv opět nemám pramenné doloženo, že stejným způsobem probíhala robot a i na panství malešovském.

Nejstaršími panskými dvory jsou ty uvedené v Berní rule. Jedná se o dvory v Dobřeni, Miskovicích, Roztěži, Suchdole a v Albrechticích (nově vzniklý ze zpustlé vsi). Dále rula hovoří o jistém Ostrovském dvoře, není mi však známo, kde se tento dvůr nacházel a v tereziánském katastru již nefiguruje. V právě zmíněném katastru se objevují ty stejné dvory (kromě Ostrovského) a dále tři nové (Malešovský, Bílijovský v těsném sousedství Malešova a Zdeslavický).²⁵² Nejvíce orné půdy náleželo ke dvoru v Miskovicích (468 strychů), v Malešově

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ ČECHURA, *Krizový management*, s. 225 a 226.

²⁴⁷ NACHTMANNOVÁ, *Hospodářské budovy*, s. 7.

²⁴⁸ V archivu jsem nenalezl žádných dokumentů potvrzujících předkládanou tezi.

²⁴⁹ ČECHURA, *Krizový management*, s. 226.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 209.

²⁵¹ Tamtéž, s. 231.

²⁵² Veškeré informace čerpané z: CHALUPA, *Katastr sv. 3*, s. 146.

(423 strychů) a v Suchdole (395 strychů).²⁵³ Všechny uvedené dvory se nacházejí v nejnižších položených oblastech panství, lze tedy předpokládat nejlepší podmínky pro rostlinnou výrobu. Ze stejného hlediska nejmenší dvory se nacházely v Rozkoši (217 strychů) a na Roztěži (212 strychů). Tyto dva dvory leží ve vyšších polohách (zejména dvůr Rozkoš) a z toho důvodu se zde nacházely spíše pastviny a louky. Mohu tedy říci, že fyzickogeografické podmínky, zejména nadmořská výška, předurčují zaměření jednotlivých panských dvorů.

V josefském katastru²⁵⁴ je zapsáno celkem devět panských dvorů.²⁵⁵ Pokud pomineme lesy,²⁵⁶ tak celkově největší plochu polností zaujímal malešovský panský dvůr (593 jiter) následovaný dvorem ve Zdeslavicích (574 jiter) a v Suchdole (460 jiter). Zdeslavický dvůr pak vévodil panství co se týče rozlohy luk (119 jiter) a pastvin (157 jiter), což nepochybně souvisí s přítomností ovčína a také s nepříliš vhodnou polohou, tedy nadmořskou výškou. Rozsahem polí pak zcela vévodil dvůr v Malešově. Zdejší šafář měl za úkol vzdělávat celkem 392 jiter orné půdy. Pro porovnání, čtvrtý největší dvůr v Miskovicích měl celkovou rozlohu všech pozemků (bez lesů) „jen“ 347 jiter. Hlavním účelem malešovského dvora bylo nepochybně pěstování obilí. Dosahoval největších ročních výnosů pšenice (567 měřic), žita (1240 měřic) a ječmene (1128 měřic), kde hlavně ječmen je typickou pivovarskou surovinou a byl pěstován ve všech dvorech kromě Zdeslavic a Rozkoše (celkový roční výnos ječmene z panských dvorů činil 3622 měřice). Naopak pšenice, u které již víme, že je nejnáročnější plodinou, byla pěstována pouze na dvorech s nejvýhodnějšími fyzickogeografickými podmínkami (Malešov, Bílájov, Dobřeň, Suchdol a Miskovice). Všeobecně lze říci, že pšenice byla pěstována zejména pro pivovar, případně pro trh, protože její průměrná cena v nedaleké Kutné Hoře roku 1785 byla 2 zlaté, v Kolíně pak 2,5 zlatého. Naproti tomu žito, kterému se na Malešovsku dařilo (celková roční produkce panských dvorů dle josefského katastru byla 6447 měřic, zhruba dvakrát tolik než se vypěstovalo ječmene a ovsa) stálo ve stejném roce v Kutné Hoře 1 zlatý a 42 krejcarů, zatímco v Kolíně 2 zlaté.²⁵⁷ Nutno říci, že cena obilovin značně kolísala, nepřekvapivě z důvodu lišících se úrod, ale také z důvodů válečných. Tak například o něco

²⁵³ Srovnej s velikostí dvorů na nedalekém panství Chlumeck nad Cidlinou, kde největší dvůr ve Slibovicích pracoval celkem s 795 strychy půdy. Viz VALENTA, *Velkostatek Chlumeck*, s. 87.

²⁵⁴ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1193, fascikl 151, list N1. Zde čerpány veškeré údaje.

²⁵⁵ Viz tabulka č. 9.

²⁵⁶ Největší les na panství náležel ke dvoru ve Zdeslavicích, celkem 1006 jiter, tj. bezmála 600 hektarů.

²⁵⁷ TLAPÁK, J. (1977): *Tržní ceny základních druhů obilovin v některých městech ze středních, severních a severovýchodních Čech v letech 1767 až 1848*. AUC Philosophica et historica, r. 3, s. 165 a 167.

dříve, roku 1771 se prodávala měrice pšenice v Kolíně za úctyhodné 4 zlaté.²⁵⁸ Pro doplnění uvádím, že v Suchdole byla součástí panského dvora „vrchnostenská chmelní zahrádka“²⁵⁹ neboli chmelnice, která poskytovala nezbytný chmel pro výrobu malešovského zlatavého moku. Součástí dvorů byly často také zahrady, ať už zeleninové nebo sady. Největší byla při dvoře malešovském, jejíž zaměření josefský katastr bohužel podrobněji nespecifikuje. Velká zahrada byla i v Suchdole (13 jiter), které byly minimálně dvě, přičemž jedna sloužila k pěstování chmele. Poslední velká zahrada náležela ke dvoru v Roztěži, kterou fase katastru popisuje jako „industriální“.²⁶⁰ Popravdě řečeno mi uniká smysl tohoto označení, ale předpokládám, že by se mohlo jednat o skleník. Dále se v Roztěži nacházela panská domovní zahrádka a také štěpnice, tedy sad. Větší různorodost zahrad v Roztěži spojuji s existencí zdejšího zámku.

Již jsem se výše zmínil, že podstatnou částí některých dvorů byly **ovčiny**. Fase josefského katastru hovoří celkem o třech ovčinech.²⁶¹ Na přítomnost ovčínů v Miskovicích pak nepřímo odkazuje označení jedné ze zdejších zahrad, doslova „za ovčínem“,²⁶² avšak fase zde žádný ovčín neuvádí. Nalezl jsem však pramen,²⁶³ který mi umožňuje nahlédnout podrobněji do ovčáckého hospodaření, které bylo jednou z podstatných součástí příjmů pána panství, protože ovce jsou jednak velmi nenáročná stvoření a za druhé dávají „několikery užitek: vlnu, mléko, maso a kůži“ a obecně řečeno rentabilita byla skvělá.²⁶⁴ Na základě dobytčího účtu jsem s to říci, že ovce se chovaly v Malešově, Bílýchově,²⁶⁵ v Albrechticích,²⁶⁶ v Dobřeni,²⁶⁷ v Suchdole²⁶⁸

²⁵⁸ Tamtéž, s. 162.

²⁵⁹ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1964, karton 844.

²⁶⁰ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1962, karton 843.

²⁶¹ V Malešově, v Suchdole a ve Zdeslavicích.

²⁶² NA, *Josefský katastr*, i. č. 1959, karton 841.

²⁶³ SoA Praha, *VS Malešov*, i. č. 392, Dobytčí účet pro rok 1789.

²⁶⁴ MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 62 a 66.

²⁶⁵ Zde chov pravděpodobně zrušen. Počty k roku 1775 dosahovaly přes 500 kusů. K roku 1789 již uvedena přeškrtnutá nula značící nulu.

²⁶⁶ Josefský katastr žádný ovčín v Albrechticích neuvádí, ale dle dobytčího účtu se zde roku 1789 nacházelo zhruba 500 ovcí různého stáří.

²⁶⁷ Podobná situace jako v Bílýchově. Počet ovcí v roce 1775 je vyčíslen na cirká 520 kusů. V roce 1789 zde již nebyla jediná.

²⁶⁸ Opět zajímavá situace. Ovčín je uveden ve fasích josefského elaborátu, nicméně dle dobytčího účtu byl v roce 1789 zdejší ovčín zcela prázdný.

a v Miskovicích,²⁶⁹ přičemž podrobnější informace jsem zapsal do poznámkového aparátu. Získávám tak unikátní vhled do problematiky a mohu konstatovat, že josefský katastr je v tomto ohledu značně nepřesný, protože vůbec nereflektuje pozdější změny. Avšak zpět k ovčím. Kam se tedy poděly? Ačkoliv je celý dokument německy a ne zrovna úhledně napsán, mohu s relativní jistotou říci, že ovce byly jednoduše prodány. „Nejkvalitnější“ ovce se prodávaly za 2 zlaté a 6 krejcarů za kus. Ovce v nejhorším stavu pak za pouhých 40 krejcarů. Odběratelem mohli být zejména řezníci na panství, ale také řezníci v okolních městských centrech (Čáslav, Kutná Hora, Kolín).

Stejný dokument, tedy dobytčí účet, dále poskytuje vhled do počtu hovězího dobytka.²⁷⁰ Materiál pracuje s celkem čtyřmi kategoriemi – krávy, jalovice, býci a volí. Mohu říci, že počty krav byly spíše nižší, než bych předpokládal. Nejvíce jich bylo v malešovském dvoře, celkem 35. Nejméně pak v Suchdole, kde jich bylo 17. Celkově pak v panských dvorech žilo na 158 krav, které se plně věnovaly spásání travních ploch a produkci mléka. Jalovic jsem napočítal 79, býků 16 a pouze 14 volů.²⁷¹ Zejména počet volů považuji za zajímavé zjištění, protože se často používali jako tažná zvířata. Obecně počty potahů v panských dvorech jsou častým tématem sociálněekonomicky zaměřených historiků.²⁷² Do jednoho standardního potahu byli třeba dva nebo čtyři voly, respektive tři nebo pět pro účely přepřahání zvířat. Bohužel dochovaná dokumentace není dostatečná k podrobnější analýze osazení panských dvorů zvířaty. Musím se tedy spokojit s konstatováním, že volských potahů bylo minimum a absolutně by nepostačovaly k vzdělání rozlehlých panských polností. Lze předpokládat dvě skutečnosti. První je ta, že Osteinové, tedy majitelé panství, více spoléhali na koňské potahy, které dobytčí účet neuvádí. Druhou možností je, že drtivou většinu polních prací, ke kterým je potřeba potahu (zejména orba) obstarávali poddaní se svými vlastními potahy v rámci roboty. Osobně si myslím, že „pravda“ bude ležet někde uprostřed, tedy že se v panských dvorech nacházel určitý počet tažných koní, avšak zároveň část práce obstarávali poddaní robotou. Zároveň lze říci, že malešovské dominium se nevyznačovalo intenzivním chovem hovězího dobytka, jehož stavy byly oproti stavům ovcí výrazně nižší.

²⁶⁹ Stav v Miskovicích shodný se Suchdolem. Roku 1789 i zdejší ovčín prázdný.

²⁷⁰ Je na škodu, že se účet nezajímal o počty koní u jednotlivých panských dvorů. Existují dvě vysvětlení: smyslem účtu nebylo postihnout počet koní nebo zde zkrátka žádní koně nebyli.

²⁷¹ Celkem se tedy na panství nacházelo 267 kusů hovězího dobytka.

²⁷² Např. ČECHURA, *Krizový management*, s. 218. Zde uvádí, že panský tažný dobytek byl integrální součástí dvorů nepochybně i v prvních dekádách století 18.

Pivovar

Malešovský pivovar má poměrně dlouhou historii. Je však velmi zajímavé, že během své práce s archivními materiály, jsem na něj vůbec nenarazil.²⁷³ Není zmiňován v žádných pramenech, ani v josefském katastru, což považuji přinejmenším za podivuhodné.²⁷⁴ Buď jak buď, zřejmě vůbec první zmínka o pivovaru je z roku 1575, kdy byla jeho cena odhadnuta na 3000 kop grošů českých, přičemž týdenní produkce byla 16 sudů.²⁷⁵ O rok později je pak zmiňována i sladovna, nedílná součást výroby piva. Další zajímavý popis, tentokrát z roku 1710, vznikl při příležitosti prodeje panství, kdy ho koupil hrabě z Hallweilu. V popisu panství je zmiňován pivovar „ve kterém se nyní vaří 24 mázů ... a ročně udělá až 46 várek; při něm také sladovna ... pěkný, nově postavený sklep, lednice a veškeré příslušenství“.²⁷⁶ Byl tedy ve velmi dobré kondici, nebyly žádné problémy a bez obtíží vařil pivo. V roce 1738 zřejmě v souvislosti se sekvestrací panství byl pivovar popsán znovu. Nepovažuji za nutné zde popis opakovat *in extenso*, spokojím se s tím, že pivovar i v této době běžně a dobře fungoval, náleželo k němu veškeré nutné vybavení a jeho cena byla vyčíslena na 1800 zl.²⁷⁷ Velmi stručnou historii, spíše jen nastínění, uzavřu konstatováním, že elaborát josefského katastru zde žádný pivovar nenalezl, pouze „panskou zahrádku při pivovaře“.²⁷⁸ Zůstává tedy otázkou, zdali oba zemské katastry pivovar opomněly nebo byla produkce piva na čas zastavena.

Rybníky

Část vrchnostenských příjmů plynula z rybníků, přesněji řečeno z prodeje ryb. Ačkoliv se panství Malešov nemůže v tomto ohledu srovnávat např. s Třeboní nebo bývalým panstvím Pernštejnů, nacházelo se zde poměrně mnoho rybníků. Tereziánský katastr uvádí úctyhodných 43 rybníků,²⁷⁹ ale zároveň jedním duchem dodává, že mnoho rybníků připadlo kutnohorským jezuitům spolu s úmonínským statkem, který jim připadl coby věřitelům hr. Bredy. Všeobecně lze říci, že panství mnoho čerpalo ze své výhodné polohy na menších tocích. Nejenom že tyto

²⁷³ Archivními prameny mám zde na mysli pozemkové knihy a katastry. Jeho přítomnost je pouze naznačena v tereziánském elaborátu, kde fase nalezla jednoho sládka. Jinak není o pivovaru, alespoň v edici, žádné zmínky.

²⁷⁴ Je možné, že v době sepisování nového katastru pivovar nebyl v provozu. Další podrobnější výzkum historie pivovaru je nezbytný k osvětlení všech skutečností.

²⁷⁵ NA, *fond Stará Manipulace*, signatura D 6 / 77.

²⁷⁶ SÚA Praha, *fond Desky Zemské*, sign. DZV 413, f. O 29 pr – P 23 pr. Překlad z němčiny.

²⁷⁷ Očekával bych vyšší cenu. Srovnej s mlýnem Jakuba Dubiny v Malešově, který byl cirká ve stejné době (1728) odhadnut na 945 kgm, tedy něco málo přes tisíc zlatých. Viz SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 129.

²⁷⁸ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1955, karton 849.

²⁷⁹ CHALUPA, *Katastr sv. 3*, s. 147.

toky poháněly velký počet mlýnů, jak později ještě ukáží, ale také zjevně poskytovaly mnoho vhodných příležitostí pro stavbu rybníků. Zdejší vody byly na ryby velmi bohaté, jak ve své topografii uvádí Schaller, nacházely se zde druhy jako kapři, štiky, hlaváčovití, karasi, mníci, mihulotvaří, sekavci, candáti a dokonce jeden druh, u kterého se doslova píše „tento druh byl poprvé uloven na panství Malešov“ a jedná se jakéhosi „Meerpärschen“.²⁸⁰ Pro úplnost pouze uvádím, že rybníky, ale i mnoho dalšího, je velmi dobře zřetelné na mapě I. vojenského mapování.²⁸¹

Doly a železářny

Již výše v této práci jsem popsal doly na železnou rudu, které se u Malešova nacházely a nepovažuji za nutné se zde opakovat. Těžilo se s přestávkami zřejmě po celou první polovinu 18. století,²⁸² avšak rozsahem se jednalo o činnost spíše menšího rázu. První železářská huť byla na panství provozována již v 16. století a zpracovávala „domácí“ produkci železa.²⁸³ Jeden z blízkých rybníků také dostal název Hutský. Poddanské fase tereziánského katastru zde uvádí jeden železný hamr a k němu následující povolání: hamerník, důlní, pomocník při vrátku, hutník, hutní pomocník, tovaryš, polévač, dva nasypávači a tři uhlíři. Z výřezu mapového listu č. 145 prvního vojenského mapování jsou patrné dva objekty nepochybně související s hutnictvím železa. První z nich je uveden jako „alte Frabique“ a značí nejspíše zmiňovanou starší železářskou huť. Další objekt je velmi blízko a nese označení „Schmitten“. Josefský katastr k této tematice neposkytuje žádných informací. To ovšem neplatí pro pozemkové knihy. V této knize²⁸⁴ jsem našel smlouvu mezi mlynářem Václavem Podzimkem a vrchností z roku 1739. Ačkoliv jsem ji nedokázal přeložit celou *in extenso*, zjistil jsem, že „mlynář mlýn svůj dědičný mající, milostivé vrchnosti, ježto ona huť železný vyzdvihla, dobrovolně postoupil“.²⁸⁵ Výše uvedené „schmitten“ tedy zřejmě označuje tuto novou huť na železo, kterou vrchnost vybudovala z bývalého mlýna. Předpokládám, že ve zbytku smlouvy se hovoří o postavení zcela nového mlýna na náklad vrchnosti jakožto odškodnění pro mlynáře Václava.

²⁸⁰ SCHALLER, *Topographie*, s. 222 a 223. Za překlad opět děkuji své sestřenci překladatelce Emmě Jablonické.

²⁸¹ List č. 145 dostupný online z:

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c145 (18. 6. 2022)

²⁸² HEREL, J. (2016): *Malešovské panství*, s. 19. Dostupné online: <https://www.malesov-kh.cz/pamatky-mestyse/malesovske-panstvi/malesovske-panstvi-2016.pdf> (citováno 25.6.2022)

²⁸³ BÍLEK, *Báňskohistorický přehled*, s. 5.

²⁸⁴ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 113.

²⁸⁵ Tamtéž.

Další smlouvu týkající se v tomto případě „rohršmídy“²⁸⁶ jsem našel ve stejné pozemkové knize a pochází z roku 1788. V této smlouvě se hovoří o tom, že „úřad malešovský ... prodal od kamene vystavěnou a v chatrném stavu se nacházející rohršmídu“. Kupujícím byl Jan Dubina²⁸⁷ a za mlýn měl zaplatit celkem 150 zlatých, přičemž 20 zlatých splatil hotově jako závdavek a zbytek měl splácet každoročně jednou splátkou v prosinci, která činila 10 zlatých.²⁸⁸

Panské domy

Vrchnosti z nich plynuly určité příjmy, ale v porovnání s výše uvedeným již nejde o tak výnosný podnik. Pod panským domem by si měl čtenář představit dům, který patřil vrchnosti, a obýval ho většinou (mohl to být i vrchnostenský úředník) poddaný. Platil zde nájem a v mnoha případech zde provozoval své řemeslo. Tyto nemovitosti jsou uvedeny pouze v josefském katastru, přičemž tento elaborát nepostihuje všechny skutečnosti, pokud jeho údaje porovnáme s údaji v pozemkových knihách.

Tak například ve vsi Dobřeň bydlel v domě č. p. 15 jistý Matěj Kučera. Katastr ho označuje jako „panského dědičného nájemníka“ a bydlel ve „stavení“.²⁸⁹ Pokud však nahlédnu do pozemkové knihy,²⁹⁰ zjišťuji, že minimálně od roku 1745 zde byla „od dřeva vystavěná panská chalupa a k tomu masný krám“, jejímž nájemníkem byl jistý Matěj Novák. Matěje již roku 1749 vystřídal Jan Martínek, který s ním krám „prohandloval“. Podnik byl vyčíslen na 100 zlatých. Po Janovi nastoupil Josef Škarka a po něm se chalupy ujal právě Matěj Kučera. K tomu došlo roku 1781. Zajímavostí je, že chalupa byla „docela spustlá“, a proto ji vrchnost roku 1780 nechala přestavět, tentokrát již z kamene. Náleželo k ní 11 strychů polí a cena byla šacuňkem stanovena na 100 zlatých. Matějovi se zřejmě dařilo, protože v roce 1791 chalupu s masným krámem docela vyplatil.²⁹¹

Dalším podobným příkladem, tentokrát přímo z Malešova, je tzv. Dolní panská hospoda. Dle josefského katastru zde stálo „stavení Jana Jedličky“, který byl označen jako dědičný

²⁸⁶ Rouršmída, rohršmída nebo Rohrsmid označuje typ kovářny, ve které se zhotovovaly hlavně pušek nebo jiné trubky.

²⁸⁷ S příslušníky rodu Dubinů jsou úzce spjaty malešovské mlýny. Jakub Dubina roku 1728 splatil Rabštejnský mlýn a zřejmě jeho vnuk Jakub hospodařil roku 1772 na mlýně „Vejvanovském“. Nicméně tyto informace by bylo třeba detailněji prozkoumat např. v matrikách, protože se dle mého názoru nelze spoléhat pouze na pozemkové knihy, protože zde mohly být dvě odlišné rodiny Dubinů.

²⁸⁸ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 67.

²⁸⁹ NA, *Josefský katastr*, i. č. 1963, karton 843.

²⁹⁰ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 403.

²⁹¹ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 404.

zákupník.²⁹² Na základě pozemkových knih mohu však tuto hospodu doložit již k roku 1730, kdy se jí ujal Petr Jedlička za sumu 420 zlatých.²⁹³ Smlouva byla roku 1745 obnovena a Petr měl za povinnost „žádné jiné krom panského piva a ke každému sudu téhož piva obyčejnou kořalku“ kupovat a podávat. V roce 1762 nastoupil jako šenkýř Franc Pokorný, který se předtím živil jako kolář. Hospodu koupil „po nebožtíkovi“ za cenu stanovenou šacuňkem 400 zlatých, přičemž každoročně měl splatit 20 zlatých.²⁹⁴ Jan Jedlička vystupující v katastru pak koupil hospodu opět po nebožtíkovi, předchozím hospodáři, v roce 1787, ale později ve stejném roce hospoda opět změnila svého majitele a stal se jím Josef Jeřábek, který hospodu „koupil a shandloval ... dobrovolně ... za sumu trhovou 700 zlatých.“²⁹⁵

Na výše uvedených příkladech jsem se snažil poukázat na to, že je nutné kombinovat pokud možno co nejvíce možných pramenů. Pokud bych vycházel jen z josefského elaborátu, o žádné dolní panské hospodě bych se nedozvěděl. Také jsem nastínil dva typické zástupce „panských domů“, tedy domů, které vrchnost pronajímala poddaným, kteří zde provozovali své řemeslo, ať už to byla hospoda nebo masný krám (dalšími příklady mohou být kovářny).

Mlýny

Na panství jich bylo velmi mnoho. K roku 1735 (před sekvestrací a zmenšením panství) zde mlelo celkem 12 mlýnů.²⁹⁶ Jejich počet se na konci sledovaného období (konec 18. století) nezměnil. Počet mlýnů je poměrně vysoký, nezapomínejme totiž, že oněch 12 mlýnů²⁹⁷ připadá na 24 vesnic. Přítomnost mlýnů byla do značné míry předurčena vhodnými hydrologickými poměry na panství, a roli také určitě hraje přítomnost Kutné Hory, kde se nepochybně spotřebovalo značné množství mouky. Podrobný popis všech mlýnů v malešovském dominiu by vydal na celou studii, proto zde uvedu pouze reprezentativní příklady.

²⁹² NA, *Josefský katastr*, i. č. 1955, karton 839.

²⁹³ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 110.

²⁹⁴ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 112.

²⁹⁵ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 443.

²⁹⁶ Srovnej s údaji pro panství Chlumec nad Cidlinou, kde se nacházelo dokonce 18 mlýnů. Viz VALENTA, *Velkostatek Chlumec*, s. 91. Zajímavé je také srovnání s Černokosteckem, kde v době vzniku urbáře (70. léta 17. století) pracovalo 14 mlýnů. Nutno podotknout, že dominium se sestávalo z 84 sídel, bylo tedy cirká třikrát větší než Malešov a přesto byly počty mlýnů srovnatelné. Viz NACHTMANNOVÁ, *Hospodářské budovy*, s. 3 a 31.

²⁹⁷ K roku 1735 jmenovitě: mlýn Březovský v Březové, mlýn Červený a mlýn Kohoutovský v Bořeticích, mlýn Sionský v Chlístovicích, pět mlýnů v Malešově (Dubinský, Ržešický, Rabštejnský, Valchovský a jeden panský), mlýn Dolní Lhotecký a Horní Lhotecký (oba v Lhotě) a mlýn Bořetický (v Bořeticích).

Svůj exkurz zahájím u mlýna Březovského,²⁹⁸ který se v gruntovníci připomíná k roku 1711 (zápis pořízen 1727). Dle knihy byl vlastníkem Karel Kratochvíl, který mlýn zdědil po svém nebožtíkovi otci v šacuňkové sumě 120 zlatých,²⁹⁹ přičemž měl Karel odvádět císařskou kontribuci a také „každoročně stálého platu 21 zlatých do důchodu (panského) odváděti“. Dle stejného pramene měl Karel také za úkol „starat se“ o blízký rybník, tím mám na mysli „letního času pozorování velkých vod“, tzn. nesměl dopustit přílišného naplnění rybníka. Karel byl dle všeho velmi podnikavým mužem, protože ho můžeme nalézt jako mlynáře i ve Lhotě, kde mlel na mlýnu Horním Lhoteckém.³⁰⁰ Měl syna Václava, kterému mlýn „postoupil ... plným právem“ v roce 1733. Otec prodal (!) mlýn svému synovi za stejných okolností, jako by to byl zcela cizí člověk. Václav měl zaplatit 120 zlatých, přičemž 50 zlatých splatil hotově a k tomu přidal navrch jednu krávu za 10 zlatých.³⁰¹ Osudy mlýna lze sledovat i nadále, avšak v té době ves již patřila kutnohorským jezuitům.

Druhým mlýnem, který Vám zde představím, je mlýn Horní Lhotecký (někdy též Hornolhotecký) ležící ve vsi Lhota.³⁰² Nejstarší zmínku jsem dohledal k roku 1724 kdy Karel Kratochvíl „mlynář pod starou vápenicí ... sobě na svou vlastní útratu mlýn a k němu také pilu vystavěti mohl“. Zápis hovoří také o staré strouze, kterou si Karel opravil. Nový mlynář si také postavil „nádržku“. Karel byl povinen každoročně splácet 30 zlatých a splátka byla rozdělena do dvou termínů. Mlynář tedy nemusel splácet žádnou nákupní cenu, protože si mlýn postavil na svůj vlastní náklad. Karel hospodařil až do roku 1746, kdy svůj „mlýn od vrchnosti koupený a docela vyplacený“ prodal Jiříku Dubinovi, přičemž se zřejmě jednalo o jeho zetě.³⁰³ I tento zápis se zmiňuje o pile a navíc o tom, že mlýn měl dvě složení, tj. dvě kola. Oba se domluvili, že Jiřík Karlovi zaplatí celkem 600 zlatých. U tohoto mlýnu je velmi zajímavé to, že Karel před svou smrtí (zřejmě roku 1756) sepsal poslední vůli neb kšaft. Mohu s relativní jistotou říci, že Karel zde uvedl, že po smrti Jiříka Dubiny se má mlýn navrátit do jeho rodiny. Novým majitelem se totiž roku 1779 stal Václav Kratochvíl ze vsi Březové, který se Hornolhoteckého mlýna ujal dle „vrchnostenského dekretu 1779 a kšaftu jeho děda nebožtíka Karla

²⁹⁸ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 427, folio 145.

²⁹⁹ Srovnej s průměrnou cenou poddanských statků na panství Mělník, kdy se mezi lety 1681 až 1701 pohybovala okolo 240 zlatých. Viz KOUMAR, *Má doplaceno*, s. 20. Průměrný statek na Mělnicku byl tedy bezmála dvakrát dražší než mlýn v Březové.

³⁰⁰ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 207.

³⁰¹ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 427, folio 146.

³⁰² SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 207.

³⁰³ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 210.

Kratochvíla“.³⁰⁴ Cena zůstala stejná, tedy 600 zlatých, avšak vzrostly roční platby celkem na 39 zlatých. Mimo to byl Václav, nový majitel, povinen každoročně v době žní vysílat jednoho pěšího robotníka na 10 dnů. Držba této nemovitosti byla tedy po celou dobu sledovaného období velmi stabilní, přičemž s přestávkou patřil mlýn jedné rodině a vystřídal se zde několik generací mlynářů.

Posledním podrobněji zpracovaným mlýnem v mé analýze je mlýn panský malešovský v Malešově odkoupený od vrchnosti Václavem Dvořáčkem roku 1733.³⁰⁵ Hodnota nemovitosti byla vyčíslena na 700 zlatých³⁰⁶ a v ceně bylo zahrnuto „vše nacházející se náradí a k tomu patřící grunty (pole)“. Václav v hotovosti složil nemalý závdavek a sice 300 zlatých.³⁰⁷ Každoroční splátka byla vyčíslena na 120 zlatých, což nepovažuji za správné. Jednak je to značná suma a za druhé zapsané splátky dosahují pravidelné výše 20 zlatých čili ona stovka je zřejmě chybou písaře. Splatnost byla rozdělena na dvakrát do roka, na sv. Jana a na Vánoce. Václav byl povinen „panský slad všechn vždy ... sešrotovat“ za což mu náležela odměna půl vědra piva z každé pivovarské várky. Další z povinností bylo mlít panské obilí, když bylo třeba na „deputáty oficírům a dvorské čeledi“. Stejně jako mlynář na Hornolhoteckém mlýnu byl i tento povinen vysílat jednoho robotníka na deset dní v době žní. Poté zde Václav klidně hospodařil a do roku 1745 každoročně a pravidelně odváděl 20 kop grošů míšeňských. Změna hospodáře přišla s rokem 1745, kdy Václav předal mlýn svému nejmladšímu synu Janovi. Václav za svého života mlýn značně zhodnotil, protože šacuňková suma stoupla na celých 1000 zlatých. Jan musel kromě povinností vůči vrchnosti plnit také povinnosti vůči svým bratrům a sestrám, kterým náležela značná část z celkové částky. Pramen dále neposkytuje další informace o Janově hospodaření, nenachází se zde žádné roční splátky. Poslední zápis z roku 1785 je značně obsáhlý a hezky ukazuje jistou zmatenost ve vedení pozemkových knih. Jako majitel je uveden Franc Jonáš, který mlýn koupil od jiného France.³⁰⁸ Cena mlýna značně poskočila, celkové pohledávky s ním spojené byly vyčísleny na 4050 zlatých (!). Franc Jonáš

³⁰⁴ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 213.

³⁰⁵ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 140.

³⁰⁶ Dle pramene se 700 zlatých rovnalo 600 kopám grošů míšeňských.

³⁰⁷ Je otázkou, odkud mohla pocházet takto vysoká suma. Pramen bohužel o Václavovi nepodává bližších informací, lze snad hypotetizovat, že se se jednalo o zdatného sedláka, který si tento obnos vydělal prodejem „strategické suroviny“ obilí.

³⁰⁸ Příjmení bohužel nejsem s to rozluštit.

byl však zřejmě velmi zámožný muž, protože částku uhradil celou do roku 1791, přičemž nejvyšší jednorázová splátka činila 2450 zlatých.³⁰⁹

Na uvedených příkladech jsem se pokusil osvětlit okolnosti majetkových transferů na malešovském dominiu. Předně je třeba říci, že rozdíly cen mlýnů byly značné, přičemž na posledním z uvedených činily pohledávky částku přes 4000 zlatých a zdá se, že byla splacena zcela bez problémů. Zároveň bylo u mlýnů poměrně časté (častější než u poddanských usedlostí, tj. statků a chalup), že zůstávaly v rámci jedné rodiny. Jedním z důvodů může být složitost mlynářského povolání. Zároveň jsem nastínil rozdíly v podmínkách nájmu. První dva případy představují situaci, kdy poddaný hospodařil de facto na svém vlastním mlýně, který měl dědičně zakoupený, respektive pronajatý od vrchnosti. Poslední příklad je pak mlýn přímo v držení vrchnosti a na tomto podniku také leželo mnohem více povinností. Lze také říci, že být mlynářem bylo poměrně výnosné povolání. Pokud byl Václav Dvořáček schopen složit závdavek 300 zlatých v hotovosti, lze předpokládat, že splácet každoročně po 20 zlatých (k tomu třeba připočíst kontribuce) nemohlo představovat vážnější problém. To lze doložit i tím, že při dalším prodeji cena mlýnu ještě více stoupla.

Hospody

Pravděpodobně nejoblíbenějším místem poddaných celého panství byly budovy, kde se čepoval zlatavý malešovský mok. Řeč je samozřejmě o hospodách, které byly zásobovány pivem z malešovského pivovaru, kde se pivo (a značně kvalitní) vaří dodnes.³¹⁰ K roku 1727 pozemkové knihy zachytily celkem čtyři hospody.³¹¹ Na konci sledovaného období tj. cirká k roku 1800 se pivo čepovalo již v 22 hospodách.³¹² Jejich počet razantně vzrostl a k ozřejmění této skutečnosti by bylo třeba podrobnějšího studia. Situaci navíc komplikuje fakt, že k devíti hospodám se první zápis pojí s rokem 1745.³¹³ Podobně jako u mlýnů, tak i zde uvedu příklady tří hospod reprezentujících co možná nejrůznější osudy těchto podniků.

První podrobněji analyzovanou je hospoda výsadní Jiříka Wernera v Bykání,³¹⁴ kde se rovněž nacházel jediný „aktivní“ farní kostel s farou. Jiřík hospodu zdědil po svém otci, který zemřel.

³⁰⁹ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 142.

³¹⁰ Podrobněji k pivovaru viz výše v této práci.

³¹¹ V Bykání, v Malešově, na Vysoké a v Tuchoticích.

³¹² V josefském katastru jsem našel celkem 17 hospod.

³¹³ Bohužel nemám bližších informací, abych vysvětlil, proč se zrovna v tomto roce objevuje tolik nových hospod. Mohu teoretizovat, že došlo např. ke zvýšení produkce pivovaru a na základě toho správa panství nechala vystavět devět nových šenků.

³¹⁴ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 427, folio 21.

Zápis se vztahuje k roku 1727, kdy byly založeny nové gruntovnice. Krčma byla šacuňkem oceněna na 260 zlatých. Z celkové sumy byl Jiřík většinu dlužný vrchnosti, ale svým sourozencům (bratr Václav, sestry Dorota a Anna) byl povinen postupně vyplatit každému 50 kop grošů míšeňských. V zápisu se píše, že si vrchnost vymínila možnost vyměnit zde hospodáře, pokud by Jiřík hospodu provozoval špatně. Správa panství tedy mohla nájemníka z gruntu „odsadit“, v praxi se to však spíše nedělo. Nájemník byl povinen odvádět stálý plat 15 zlatých ročně, a navíc musel živit jednu zádušní krávu bykánského faráře. Jiřík zřejmě hospodařil, jak se sluší a patří na správného šenkýře, protože roku 1748 svou hospodu zcela splatil, což bylo poznamenáno lapidárním „rest 0“.³¹⁵ Poté se zápisy odmlčují, další pochází až z roku 1795, kdy se hospody ujímá syn Pavel Werner. Zápis udává, že hospodu zdědil po svém otci Jiříkovi, avšak jen s notnou dávkou fantazie lze předpokládat, že Pavlův otec čepoval pivo nepřetržitě 71 let. Narážím zde na klasický problém studia pozemkových knih, kdy jsou zápisy často mezerovité. Vysvětlení mohou být dvě. Za první, Jiřík mohl mít syna Jiříka a ten zase syna Pavla, došlo by tedy ke shodě jmen. Druhý, myslím že pravděpodobnější, důvod je ten, že zápis byl do knihy vložen až potom, co daná výměna proběhla, a byl tedy spíše jen právním potvrzením nového stavu. Tomu by nasvědčovalo datum 1749,³¹⁶ které se v textu objevuje.

Druhým zkoumaným šenkem je pak panská hospoda Jana Mynaříka v Chlístovicích.³¹⁷ Poprvé se v gruntovnici připomíná roku 1748, jedná se tedy o krčmu, která vznikla okolo roku 1745 jako jedna z mnoha jiných. Budova byla „od dřeva vystavěná“ a pošacována na 250 zlatých rýnských, přičemž Jan složil závdavek 50 zlatých.³¹⁸ Roční splátka byla rozpočítána do 20 let (1749 až 1768) kdy měl nájemce platit každoročně 10 zlatých. Standardem byla povinnost odebírat pivo z panského pivovaru spolu s kořalkou.³¹⁹ O něco později, v roce 1753, se setkávám s novým šenkýřem, Matějem Maškem, který hospodu přijal v původní šacuňkové sumě. Ani on nevydržel šenkovat dlouho, pouze šest let a tedy roku 1759 se krčmy ujímá Jiří Jankl. Ten čepoval až do své smrti, ke které došlo mezi lety 1773 a 1776, protože právě roku 1776 nastupuje opět nový šenkýř jménem Jan Franc.³²⁰ Zde je zajímavé, že Jan převzal hospodu

³¹⁵ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 108.

³¹⁶ Jeho bližší význam jsem však nedokázal posoudit.

³¹⁷ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 189.

³¹⁸ Srovnej s praxí užívání závdavku v MRVÍK: *Zahrada květná*, s. 85. Na škvoreckém panství ve stejné době bylo „pokládání závdavku naprosto ojedinělou záležitostí“, já jsem se však s touto praxí setkával relativně často.

³¹⁹ Běžné popíjení kořalky ve venkovském prostředí dokládá např. prof. Čechura na konci 17. století. Viz ČECHURA, *Neklidné století*, s. 251.

³²⁰ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 191.

po „šenkýřský vdově Kateřině“. Je tedy dobře možné, že vdova nějakou dobu hospodařila sama.³²¹ I v tomto zápisu se stále setkávám se sumou 250 zlatých. Poslední zápis je pak z roku 1797, kde jako majitelé hospody figurují manželé Josef a Alžběta Francovští. Zde byla krčma oceněna již na 500 zlatých (!).³²²

Na příkladech jsem se pokusil ozřejmit, jak se pohybovaly ceny hospod a jak často se střídali šenkýři. V prvním případě byla držba podniku poměrně stabilní,³²³ kdežto v druhém případě se během 50 let vystřídalo celkem pět šenkýřů, zdá se, že nespojených příbuzensky. S pronájmem hospody se běžně pojila povinnost odebírat panské pivo z pivovaru. V této souvislosti bych ještě rád poukázal na skutečnost, že šenkování nebylo zrovna snadným provozem. Vrchnost si totiž hlídala, zdali je v hospodách dostatek piva, a pokud by byl šenkýř „načapán“ bez dostatečných zásob, mohl mu hrozit i trest.³²⁴

Další panské provozy

Vzhledem k tomu, aby práce měla rozumný rozsah, dalším provozům se budu věnovat jen velmi okrajově. Extrémně důležité pro každodenní chod panství byly jistě kovárny. K roku 1727 jsem v pramenech našel zmínku pouze o jedné kovárně.³²⁵ Pokud se přesunu na druhý konec sledovaného období, zjišťuji razantní růst počtu kováren. Celkem jsem jich napočítal 12,³²⁶ tedy stejně jako mlýnů. Kovárny byly povětšinou panské, podobně jako mlýny, ale našel bych i pár kováren obecních, jejichž majitelem byla obec a té také plynuly důchody z tohoto podniku. Taková obecní kovárna stála např. v Mezholezech.³²⁷

Mezi podniky pracující se zemědělskými produkty můžeme zařadit masné krámy a pekárny. Masný krám jsem již popisoval výše, zde se proto nebudu opakovat. Snad jen podotknu, že na konci 18. století se na dominiu nacházely celkem tři. Pekárna zde byla pouze jedna. Stála v obci Suchdol a poprvé se objevuje k roku 1750.³²⁸ Majitelem tehdy byl Jan Sláma. Pekárna byla

³²¹ Srovnej se samostatně hospodařícími vdovami na selských gruntech. Viz ČECHURA, *Neklidné století*, s. 87.

³²² Bližší vysvětlení k tomu, proč hospoda během 20 let zdvojnásobila svou cenu bohužel nemám.

³²³ Nabízí se také porovnání s Bílčovskou panskou hospodou, která stála u zdejšího dvora, kde se vystřídali celkem 4 šenkýři z rodiny Vejnorsků.

³²⁴ MRVÍK, *Zahrada květná*, s. 63.

³²⁵ V Malešově, doslova „domek mistra ostrého meče Daniele Šelingra“. SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 153.

³²⁶ V josefském katastru jsem našel pouze 8 kováren, nejsou zde tedy uvedeny všechny.

³²⁷ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 374. Zde uvedeno i vybavení kovárny, např. kovadlina za 7 zlatých. Celková cena kovárny pak 60 zlatých.

³²⁸ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folio 101.

velmi levná, vyšla na pouhých 40 zlatých rýnských, přičemž závdavek činil 10 zlatých. Do roku 1760 Jan vše splatil.

Pokud jde o další vrchnostenské podniky, budu vycházet z katastru,³²⁹ protože v pozemkových knihách (kromě pily a jedné vinopalny) se o nich nehovoří. O pile jsem již hovořil v souvislosti s mlýnem Hornolhoteckým. Jednalo se nepochybně o jeden ze základních provozů, který byl nezbytný pro běžné fungování velkostatku.³³⁰ Dalším důležitým stavebním materiálem byly cihly, přičemž cihelna se nacházela v Malešově. Na panství pracovala také jedna flusárna,³³¹ rovněž v Malešově. Ve stejném městečku stála také koželuhna, která, jak již název vypovídá, se starala o vydělávání kůží, tedy přípravu k dalšímu zpracování. Nelze opomenout ani 4 vinopalny,³³² kde se vařila pálenka neb kořalka. Zajímavostí může být, že v katastru jsou jako majitelé vinopalen uvedeni vždy Židé.³³³ Poslední tři podniky jsou pak spíše zemědělského charakteru. Jedná se o panskou štěpnici při Roztěžském zámku. Dále o panskou oboru, která stávala ve vsi Polánka. Nacházelo se zde také stavení pro hajného. Vraťme se ještě jednou do Roztěže, kde se rozkládala i bažantnice sloužící pravděpodobně k zásobování vrchnosti.

Závěr

Následuje závěrečné shrnutí vrchnostenského hospodaření na malešovském dominiu. Předně je třeba říci, že panské podniky byly značně diverzifikované. Nalezl jsem „klasické“ součásti režijního hospodaření, tj. panské dvory (a ovčiny), rybníky a pivovar. Mezi další typické provozy, jejichž přítomnost nepřekvapí, mohu zařadit mlýny, hospody, kovárny, masné krámy nebo pekárnu. Za asi nejzajímavější zjištění považuji přítomnost dolů na železnou rudu, jejichž produkce byla zpracovávána v místních hutích, přičemž se získaným železem se dále pracovalo, ať už v kovárnách nebo v rohršmídě. Na panství Malešov se tedy nacházela velmi pestrá paleta různých podniků. Myslím si, že jsem velmi dobře zodpověděl hlavní pokládanou otázku, a sice: Které podniky se nacházely na panství? Odpověď čtenář nalezne na řádcích výše.

³²⁹ Josefský katastr, fáze k jednotlivým katastrálním obcím.

³³⁰ Josefský katastr nalezl rovněž jednu pilu, ale lze předpokládat, že jich ve skutečnosti bylo více.

³³¹ Ve flusárně se připravovala potaš neboli uhličitán draselný, hojně používaný v mnoha dalších provozech.

³³² Dle josefského katastru.

³³³ Například vlastníkem suchdolské vinopalny byl jistý Salomon Andres, který měl vinopalnu dědičně najatou od vrchnosti. NA, *Josefský katastr*, i. č. 1964, karton 844, Nro topografického pořádku 77. Na tomto místě ještě uvedu, že Židů bylo na panství mnoho. Tereziánský katastr nalezl jen v Malešově celkem 15 židovských rodin (!). Jejich domy nebyly uváděny v pozemkových knihách, nicméně mohu říci, že cirká třetina obyvatel Malešova byli Židé (v PK cirká zapsáno na 30 domů).

Než přejdu k druhé části, tedy k hospodaření poddanskému, dovolu mi ještě přehledně porovnat Malešov s panstvím Kostelec nad Černými lesy. Toto panství porovnávám ve stavu, jak ho zachytil tzv. Zlatý urbář ze 70. let 17. století. V té době se dominium sestávalo z 81 vsí, 3 městeček a jednoho města.³³⁴ Nepovažuji za nutné zde přepisovat celý výčet podniků, uvedu tedy pouze ty, které byly v Malešově navíc nebo zde naopak nebyly. Vzhledem k rozdílným velikostem velkostatků i jejich dějinám nepřekvapí, že v Kostelci se nacházela jízdná a krytá jízdná, která odpovídá, řekněme, vyššímu standardu života kostelecké vrchnosti. Dalším důkazem budiž přítomnost míčovny.³³⁵ V Malešově pak schází kořenná zahrádka, avšak předpokládám, že zde byla, pouze tak nebyla explicitně pojmenována. V Malešově jsem nenalezl šatlavu a špitál.³³⁶ V Kostelci pak bylo pravděpodobně více panských domů, které však sloužily podobnému účelu, tj. ubytování úředníků nebo místo pro provozování např. krámků pro hokynáře či hospody.³³⁷ V Malešově jsem nenašel žádné důkazy o přítomnosti pazderny, kde se „sušil a třel len a konopí“.³³⁸ Ačkoliv jsem našel nepřímých důkazů,³³⁹ nemohu potvrdit přítomnost vápenky, která se v Kostelci nacházela.³⁴⁰ Zajímavým pro Malešov je pak popis tvrzi v Tuchorazi, u níž se po Třicetileté válce „dovršila její přeměna na hospodářský objekt“.³⁴¹ Stejný osud stihl i malešovskou tvrz, která sloužila výhradně hospodářským účelům. Na malešovském dominiu jsem našel tyto budovy, které nejsou ve Zlatém urbáři uvedeny: flusárna, koželužna a důl na železo s přidruženou hutí a rohršmídou. Naproti tomu v Kostelci byla navíc kolomazná pec. Ještě je třeba zmínit se o valše, kde se spřádalo sukno. Valchy se nacházely na obou panstvích.

Závěrem tedy mohu shrnout, že malešovský velkostatek byl co se týče diferenciací panských provozů a soběstačnosti značně rozvinutý. Snese srovnání s bezmála čtyřikrát větším panstvím Kostelec nad Černými lesy, přičemž v některých oblastech (mlýny) mu dokázal téměř plně konkurovat. V jedné důležité oblasti mělo pak Malešovsko navrch. Jedná se o přítomnost dolů na železnou rudu a k nim přidružené provozy, které se dle urbáře v Kostelci nenacházely.

³³⁴ NACHTMANNOVÁ, *Hospodářské budovy*, s. 4.

³³⁵ Tamtéž, s. 9 a 10.

³³⁶ Tamtéž, s. 12.

³³⁷ Tamtéž, s. 13.

³³⁸ Tamtéž, s. 16.

³³⁹ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folio 107. Zde zápis Matouše Radoně „Kalchbrenner“ (= palič vápna) pocházející z roku 1790.

³⁴⁰ MRVÍK, *Zahrada květná*, s. 11.

³⁴¹ NACHTMANNOVÁ, *Hospodářské budovy*, s. 29.

Zároveň však varuji před tímto poněkud generalizujícím tvrzením, protože porovnávám různá časová období. Pro absolutní srovnání bych musel vycházet z analýzy Černokostelecka ve stejné době a pokud možno i ze stejných pramenů.

6.2 Poddanské hospodaření

V poslední části své práce obrátím pozornost na vlastní hospodaření malešovských poddaných. Tím mám na mysli vlastní zemědělství, nebudu zde uvažovat podniky poddaným pronajaté od vrchnosti, které jsem popisoval výše. Opět si pokládám několik otázek, na které jsem hledal odpovědi, a podle nichž bude tato část strukturována. Byly to následující: Kolik gruntů stálo v průměrné vesnici? Jaká další stavení zde běžně stála? Kolik stál grunt a kolik chalupa? Jaké bylo vybavení gruntů? Jaká výměra polností náležela k průměrnému gruntu? Jak často se měnili hospodáři a proč? Dělili se grundy?

Velikost panství a vesnic

K roku 1730 se malešovské dominium sestávalo z 30 sídel,³⁴² největším bylo městečko Malešov. Roku 1726 bylo toto centrum panství zasaženo ničujícím požárem, při němž lehlo popelem 17 domů z celkového počtu 28.³⁴³ Druhou největší vesnicí byly Chlístovice, kde se nacházelo 17 gruntů, 4 chalupy³⁴⁴ a jeden mlýn. Dalšími velkými sídly byla Dobřeň (10 gruntů, 10 chalup), Miskovice (11 gruntů, 8 chalup), Suchdol (8 gruntů, 9 chalup) a pak Opatovice spolu s Úmonínem,³⁴⁵ obě po 15 staveních. Celkově se pak na začátku sledovaného období nacházelo na panství celkem 139 selských gruntů a 153 chalup.³⁴⁶ Pokud se zaměřím na opačný konec, tj. na konec 18. století, dominium se sestávalo z 24 vesnic (o šest méně), přičemž jsem zde našel 113 selských gruntů, 92 chalup a 194 baráků³⁴⁷ (neuvažuji další stavení jako hospody apod.). Je tedy zřejmé, že se snížil počet selských usedlostí a razantně vzrostl počet baráků. To si vysvětluji postupným dělením gruntů (jak ještě níže ukáži) a hlavně pak celkovým růstem

³⁴² Vycházím z příslušných pozemkových knih. SoA Praha, *VS Malešov*.

³⁴³ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folia 1 až 164.

³⁴⁴ Knihy stavení rozlišují na grundy (statky, větší hospodářství zpravidla s rozlohou půdy nad 40 strychů) a na chalupy (menší stavení, zpravidla rozloha půdy do 20 strychů).

³⁴⁵ Tyto obce se k panství Malešov po jeho sekvestraci již nenavrátily, zápisy v knihách končí rokem 1736.

³⁴⁶ Srovnej s panstvím Zahořany, kde se v polovině 17. století nacházelo celkem 201 poddanských stavení. Viz KOUMAR, J. (2020): *Velkostatek Zahořany v raném novověku*. In: PÁTEK, J. et. al.: *Zahořany: cesta časem a prostorem*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem, s. 67.

³⁴⁷ Pod pojmem „barák“ by si měl čtenář představit stavení podobné chalupě, avšak k barákům velmi často nepatřila žádná pole nebo jen jednotky strychů.

populace.³⁴⁸ Dovolte mi tento razantní nárůst menších poddanských stavení osvětlit na dvou příkladech.

V roce 1785 došlo k emfyteutizaci panského dvora v Rozkoši. Jednalo se o druhý nejmenší dvůr na panství. V pozemkové knize se dochovalo deset zápisů na celkem 12 familií.³⁴⁹ Na malešovském dominiu proběhla po vzoru komorních panství tzv. Raabova reforma neboli raabizace. Cílem celé operace bylo, aby byla „panská půda rozdělena v menší usedlosti (familie) mezi drobné sedláky a poddané za dočasný neb trvalý nájem (emfyteutický); vlastníkem této půdy zůstávala přímo vrchnost“.³⁵⁰ Součástí systému byla i abolice roboty, respektive robota byla reluiována, převedena na stálý plat. V této souvislosti považuji za zajímavé i to, že vůbec první z těchto reforem proběhla „na zkoušku“ na nedalekém panství Kolín roku 1780.³⁵¹ A již o pět let později se s ní setkávám i v Malešově. Z toho lze usuzovat, že Osteinové a jejich potomci byli zdatnými hospodáři, kteří velmi rychle přijímali inovace. Jak to tedy vypadalo v praxi? Panský dvůr byl zrušen a jeho polnosti rozděleny mezi poddané (knihy o nich mluví jako o familiantech). Každému familiantovi bylo přiděleno zpravidla 17 strychů polí a 2 strychy luk.³⁵² Vznikly tedy usedlosti chalupnického rázu, nevznikaly žádné velké statky. Familianté také využívali budov bývalého panského dvora, tak například Jan Pařez mohl užívat „díl kravských chlívků a ¼ díl stodoly“.³⁵³ Nebylo to však zadarmo. Jan Pařez musel platit 6 zlatých ročně za pronájem stavení (až do splacení, ale celková cena neudána), 40 zlatých ročně za pronájem polí (splatné ve čtyřech kvartálech) a k tomu také kontribuci.

Dalším příkladem růstu zástavby může být celkem pět nových domů v Albrechticích³⁵⁴ u zdejšího panského dvora. Zápisy pocházejí ze samého sklonku 18. století a doslova se v nich

³⁴⁸ K roku 1763 žilo v Čechách cirká 1 800 000 obyvatel, v roce 1768 to už bylo lehce přes 2 000 000. Viz ULLMANN, O. (1987): *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754–1918. Díl 1, 1754–1865*. Česká statistika, č. 13, řada demografická, č. 1, Praha, s. 48.

³⁴⁹ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, hned z kraje knihy.

³⁵⁰ SCHNEIDER, J. (1941): *Zrušení roboty a vznik familií v 18. století*. Ročenka města Kolína a okresu, Kolín, s. 88.

³⁵¹ Tamtéž, s. 97.

³⁵² Srovnej s výměrami pozemků familiantů na panství Kolín, kde se jim zpravidla dostalo okolo 30 až 40 strychů. Viz Tamtéž, s. 96.

³⁵³ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 31.

³⁵⁴ Srovnej se situaci na Plzeňsku, kde vznikaly domy poblíž dvorů takřka ve stejné době. Viz ROŽMBERSKÝ, P. (2014): *Horušany, Petrovice a Skalka*. Jižní Plzeňsko, historicko–vlastivědný sborník muzea jižního Plzeňska v Blovicích, r. 12, s. 23.

píše, že „Václav Franc si vystavěl barák při dvoře albrechtickém na panském gruntu“.³⁵⁵ Stavba vyšla na 45 zlatých, které Václav splácel. Ve velmi blízkých Košicích bychom našli i další příklady. Jakub Paleček si v roce 1786 vystavěl svůj barák „na farském místě ve vsi Košicích na svůj vlastní náklad“, přičemž potom byl povinen ročně splácet 1,5 zlatého bykáňskému faráři.³⁵⁶ K domu nenáležely žádné polnosti, pouze malá zahrádka. Nevznikaly však jen nové baráky. V Malenovicích v roce 1791 si vystavěl Jan Urbanec kovárnu, tentokrát na obecním místě, avšak opět na svůj vlastní náklad. Z této kovárny pak musel ročně platit 2 zlaté malenovické obci a 35 krejcarů vrchnosti.

Závěrem lze tedy říci, že na malešovském dominiu převažovala spíše chalupnická stavení a zejména pak na konci 18. století dochází k rozsáhlé budovatelské činnosti téměř ve všech vesnicích.³⁵⁷ Jedním z důvodů je nepochybně rostoucí populace, ale také snaha vrchnosti o modernizaci, respektive racionalizaci režijního hospodaření.³⁵⁸ Na panství Malešov dokonce vznikly na základě nastíněných změn dvě nové vesnice, nebo spíše osady. Jedná se o Maxovnu a Karlov též Doubrava. Ani jedna z vesnic nefiguruje v žádných mnou studovaných pramenech, ale na mapě se přesto nachází, logicky tedy vznikly až později.

Různé typy stavení

Další studovanou otázkou pak bylo, jaká další stavení se v malešovských vesnicích nacházela. Myslím si, že odpověď jsem podal o kapitole výše, tj. v části o vrchnostenském hospodaření. Zde tedy jen stručně. Na začátku sledovaného období se skutečně moc jiných stavení (než selských usedlostí a chalup) v obcích nenacházelo, ale na konci je situace značně odlišná. Zcela běžné byly hospody, které se nacházely téměř v každé vesnici. Hojně rozšířeny byly také kovárny, ve větších obcích pak masné krámy, eventuelně pekárna v Suchdole. Mlýny stály nepřekvapivě u vodních toků, tedy často na samotě. Ještě by bylo na místě se zmínit o kostelech. Jedinou farností byla po většinu času Bykán, poté se přidala Vysoká, kde byla fara obnovena 1745.³⁵⁹ Na panství byly celkem čtyři kostely³⁶⁰ a pět kaplí.³⁶¹ Hřbitovy pak byly na Bykání, v Dobřeni a ve Vidicích. Sakrální stavby tedy byly běžnou součástí takřka každé druhé obce.

³⁵⁵ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 219.

³⁵⁶ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 261.

³⁵⁷ Srovnej s panstvím Kost, kde roku 1736 stálo 146 „domů na ostatní půdě“, zatímco roku 1770 to již bylo 347 domů. PEKAŘ, *O Kosti*, s. 256.

³⁵⁸ V praxi tedy rušení panských dvorů.

³⁵⁹ CHALUPA, *Katastr sv. 3*, s. 147.

³⁶⁰ Jeden farní v Bykání, tři filiální v Chlístovicích, na Vysoké a v Košicích.

³⁶¹ Ve Vidicích, v Dobřeni, v Suchdole, v Malešově a na Vysoké, kde však brzy zanikla.

Poslední budovou, o které jsem se zatím nezmínil, jsou obecní pastoušky. Na panství jich bylo celkem 19. Většina těchto pastoušek vzniká na sklonku 18. století. Zápisy bohužel neposkytují více informací než to, že se jednalo o jakési obecní domy, které obec mohla pronajmout některému z poddaných. Lze hypotetizovat, že pastoušky sloužily těm nejchudším obyvatelům.³⁶²

Velikost gruntů

Jednoznačně největší statky stály v Miskovicích, kde ke každému patřilo 70 strychů orné půdy³⁶³ a k tomu navíc sedm provazců „laučného“.³⁶⁴ Druhým největším statkem (pokud pominu Miskovice) byl grunt Karla Kohouta na Polánce. Karel hospodařil na 61 strychích³⁶⁵ orné půdy a k tomu měl navíc dokonce 35 provazců „laučného“, nejvíce na celém panství. Naproti tomu nejmenší selské statky disponovaly pouze 40 strychy půdy.³⁶⁶ K největším chalupnickým stavením pak zpravidla patřilo 17 nebo 18 strychů půdy. K některým náleželo více „laučného“, a měly tedy i méně orné půdy. U nejmenších chalup to bylo deset strychů a byly rovněž nejlevnějšími staveními na panství. Překvapujícím zjištěním bylo, že valná většina usedlostí měla absolutně stejnou výměru polí (tak např. všechny miskovické grunty měly 70 strychů polí a 7 provazců luk). Očekával jsem spíše, že rozlohy nebudou identické,³⁶⁷ avšak opak je pravdou. Pro úplnost pouze dodávám, že ve sledované době bylo stále v kurzu trojpolní hospodaření, tedy třetina půdy ležela ladem. Zároveň se však začíná s hnojením, jakýmsi předstupněm střídavého hospodaření.³⁶⁸

Cena gruntů

Další výzkumnou otázkou jsou ceny nemovitostí na malešovském dominiu. Sledoval jsem je pouze na základě úvodních zápisů, tedy cirká k roku 1730. Nesledoval jsem pohyb cen jednotlivých usedlostí, protože by to bylo jednak metodicky a časově velmi náročné, ale také

³⁶² Například: SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 503.

³⁶³ Konvenční držba činila 60 strychů půdy. Viz ČECHURA, *Marie Terezie Savojská*, s. 39.

³⁶⁴ Slovo „laučného“ označuje travní plochy (louky a pastviny), pravděpodobně včetně zahrad.

³⁶⁵ Srovnej s panstvím Kost, kde roku 1736 bylo 52 lánových sedláků (lán = cirká 60 strychů), o něco více bylo ¾ lánů, kterých bylo 87. Sedláků s většími polnostmi než jeden lán bylo pouze šest. PEKAŘ, *O Kosti*, s. 255.

³⁶⁶ Srovnej s panstvím Kostelec, kde se za dostatečné k vlastní obživě považovalo 96 strychů. Viz ČECHURA, *Marie Terezie Savojská*, s. 56.

³⁶⁷ Podobně jako v Berní rule, kde jsou velikosti usedlostí značně diferenciovány.

³⁶⁸ ČECHURA, *Marie Terezie Savojská*, s. 54 a hlavně s. 67.

proto, že velká část pozdějších zápisů při změně hospodáře tento základní údaj postrádá.³⁶⁹ Údaje jsem pro své potřeby zpracoval do tabulek, které sem již nebudu vkládat. Zcela nejdražším stavením na celém panství byl mlýn Jakuba Dubiny v Malešově, který byl oceněn na 975 kgm.³⁷⁰ V první desítce nejdražších budov bylo celkem šest mlýnů (prvních šest příček) a poté následovaly selské grunty. Většina nejhodnotnějších selských gruntů se nacházela v Miskovicích, kde měly grunty také největší výměru půdy (70 strychů, 7 provazců „laučného“). Majitelem zcela nejdražšího statku byl Jakub Skoupý a jeho cena byla stanovena na 437 kgm.³⁷¹ Nepatrně levnější byl grunt Václava Brandta (434 kgm),³⁷² Jakuba Perničky (411 kgm) nebo Václava Drahoráda (330 kgm, nejdražší grunt mimo Miskovice). Nejlevnější grunt bylo možné pořídit cirká od 100 kgm výše, takovým příkladem jsou grunty v Březové (Mikuláš Ryšánek 114 kgm, Jan Ryšánek 124 kgm) nebo v Mileticích (Tomáš Jirza, 98 kgm). Lze říci, že čím menší rozloha polí, tím levnější grunt.³⁷³ Ceny byly poměrně vyvážené, průměrná hodnota statku byla 174 kgm. U chalupy to pak bylo 53 kgm,³⁷⁴ byly tedy třikrát levnější, a rozloha orné půdy byla také zpravidla třikrát menší, avšak značně se to lišilo. Pro doplnění ještě uvádím, že nejlevnější chalupa se dala pořídit za 40 kgm.³⁷⁵

Čím tedy byla cena nemovitosti ovlivněna? Asi nepřekvapí, že hlavní položku z ceny tvořila zemědělská půda, tedy jak její výměra, tak také její úrodnost.³⁷⁶ Nicméně takto nelze vysvětlit všechna kolísání v cenách u zdánlivě totožných usedlostí. Lze předpokládat, že do celkového ocenění promlouvaly další skutečnosti v gruntovních nezachycené. Vliv měla určitě kvalita samotného stavení a jistě také přítomnost hospodářských zvířat, o kterých mi pozemkové knihy

³⁶⁹ Metodiku studia cen přehledně zpracoval KOUMAR, *Má doplaceno*. Já v této práci neaspiruji na podobně podrobný přístup, v tomto případě jdu spíše po povrchu.

³⁷⁰ Všechny ceny uvedeny v kgm, kopy grošů míšeňských. Některé (pozdější zápisy) pak pracují se zlatými rýnskými a krejcary.

³⁷¹ Srovnej s cenou nemovitostí (období 1680–1700) na panství Mělník, kde se nejdražší grunty prodávaly až za 700 kgm, přičemž průměrná cena byla 244 kgm. Viz KOUMAR, *Má doplaceno*, s. 20.

³⁷² Výpovědní hodnota gruntovních co se týče cen není nic moc. Cena se často nezměnila desítky let. Viz ČECHURA, *Neklidné století*, s. 283.

³⁷³ Rozloha polí však není vždy určující. Například grunt Jana Skoupého v Miskovicích vyšel na 180 kgm a patřilo k němu 70 strychů polí, avšak grunt Jana Hovorky z Malenovic stál 174 kgm a náleželo k němu 48 strychů polí. Rozloha luk se lišila o 2 provazce.

³⁷⁴ Srovnej s průměrnou cenou chalupy (období 1680–1700) na panství Mělník, která činila 72 kgm.

³⁷⁵ Srovnej chalupu Víta Vaniše v Týništi (16 strychů polí, 12 provazců luk) a chalupu Tomáše Reglera ve Lhotě (12 strychů a 2 věrtele polí a žádné louky), obě oceněny na 40 kgm.

³⁷⁶ Tím si vysvětluji, proč 70 strychový grunt Tomáš Nováka v Miskovicích stál jen o 20 kgm více, než 54 strychový statek Pavla Vosečka z Bořetic. Srovnej KOUMAR, *Má doplaceno*, s. 26.

bohužel nic nepověděly.³⁷⁷ Nelze opomenout ani vybavení statku, tj. od nádobí až po vozy, pluhy a motyky.

Závěrem shrnuji, že ceny nemovitostí na panství Malešov byly spíše nižší, než jsem očekával.³⁷⁸ Nicméně je třeba podotknout, že jsem primárně srovnával s velkostatkem Mělník, kde byly ceny jistě jedny z nejvyšších v celé zemi. Nejdražší malešovské statky se prodávaly v Miskovicích a Bořeticích ležících v nejnižší nadmořské výšce, které je možné na panství dosáhnout. Fyzickogeografická poloha má tedy značný vliv na cenu usedlosti.³⁷⁹ Prokázal jsem, že často není rozhodující složkou ceny výměra půdy, ale důležitou roli hrají i jiné okolnosti, v gruntovnicích žel nepostižené. Mohu k nim přiřadit např. kvalitu samotného stavení, přítomnost hospodářských zvířat nebo všeobecné vybavení statku náradím a příslušenstvím.

Na tomto místě bych se ještě rád pro větší kontext zastavil u toho, kolik si mohl větší statkář za rok vydělat prodejem obilí. Za příklad mi poslouží Jiřík Pospíšil, který hospodařil na 70strychovém miskovickém gruntu, jednom z největších na panství. Jiří hospodařil minimálně od roku 1727 do roku 1763, kdy ho vystřídal jeho stejnojmenný syn. Jiříkovi se dařilo velmi dobře, měl platit roční vejruněk 3 kgm, a také tak činil poctivě každý rok.³⁸⁰ Představme si, že třetina půdy ležela ladem, Jiří měl tedy k dispozici 45 strychů, které všechny osel pšenicí.³⁸¹ Miskovice dle tereziánského katastru ležely v páté bonitní třídě³⁸² čili Jiřík mohl teoreticky při dobré úrodě a při výsevu 45 strychů sklídit čtyřnásobek, tedy 180 strychů pšenice. Pokud budeme uvažovat, že 45 strychů si ponechal jako osivo na příští rok, sedlákově Jiřímu zbylo 135 strychů, se kterými mohl relativně volně nakládat. Kdyby by se Jiří rozhodl prodat všechnu úrodu najednou za roční průměrnou cenu,³⁸³ a po zbytek roku vše kupovat, pravděpodobně by se vydal do nejbližšího tržního města, Kutné Hory.³⁸⁴ Mohl však také zamířit do vzdálenějšího

³⁷⁷ Počty zvířat jsou standardní součástí šacuňků až od 80. let 18. století.

³⁷⁸ Pouze v porovnání s panstvím Mělník, malešovské ceny jinak zhruba odpovídají cenám na Pelhřimovsku. Viz KOUMAR, *Má doplaceno*, s. 23. Zde i další možnosti porovnání.

³⁷⁹ Poloha je zásadní, protože ovlivňuje teplotu a úrodnost půdy. Důležitá je také expozice svahu.

³⁸⁰ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folia 104–106.

³⁸¹ Pravděpodobně by se tak nestalo, ale pšenici jsem pro příklad zvolil, protože byla pěstována zejména jako „cash crop“, tedy pro prodej.

³⁸² CHALUPA, *Katastr sv. 1*, s. 212.

³⁸³ Cena se řídila tržními principy, po sklizni byla nejnižší a v jarních měsících zpravidla vyšší.

³⁸⁴ BORSKÁ–URBÁNKOVÁ, M. (1977): *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*. AUC Philosophica et historica, r. 3, s. 114.

Kolína nebo využít služeb formanů.³⁸⁵ Uvažuji, že Jiří chtěl prodávat v letech 1754–1755, kdy průměrná cena pšenice v Kutné Hoře byla 2 zlaté a 20 krejcarů za strych.³⁸⁶ Pokud by tedy miskovický sedlák Jiří prodal všech 135 strychů, mohl si přijít na úctyhodných 317 zlatých rýnských.³⁸⁷ A co si Jiří mohl za tyto peníze nakoupit?³⁸⁸ Odpoví nám opět gruntovní knihy. Jeden pár volů v té době vyšel cirká na 32 zlatých, jedna kráva na 9 zlatých, jalovice na 4 zlaté, jeden vůz stál 4 zlaté, kovadlina byla za 15 a „svině stará se čtyřmi prasaty za 6 zlatých“.³⁸⁹

Vybavení gruntů

Vybavení jednotlivých usedlostí bylo zapisováno v gruntovních, ale pouze někdy. Informace nám poskytují tzv. šacuňky, neboli „úřední ocenění“ dané nemovitosti. Šacuňk probíhal zpravidla po smrti hospodáře a sloužil k zjištění okamžité ceny dané usedlosti.³⁹⁰ Pokud hospodář předával grunt (např. synovi) ještě za svého života, šacuňk se většinou nekonal,³⁹¹ avšak i přesto je někdy soupis inventáře uveden. Takovým příkladem může být chalupa France Nováka v Suchdole, kterou přijal ještě za života „svého pantáty Tomáše“ v roce 1789.³⁹² Ačkoliv jeho otec žil, nacházím zde soupis věcí, který otec svému synu „do jeho začátku pro lepší hospodaření“ daroval. Jedná se o žito a ječmen celkem za 10 zlatých, oves za 8 zlatých. Ze zvířat pak 2 voly (50 zlatých), 3 krávy (38 zlatých), jalovici (8 zlatých), 2 ovce za 4 zlaté a celý vůz za 8 zlatých. Neměla by zapadnout skutečnost, že se jednalo o chalupnické hospodářství, značně hodnotné. Ocenění se stalo za přítomnosti Tomáše Nováka, odstupujícího hospodáře, Josefa France, rychtáře a svědka, a Jana Syržinka, konšela. Na podobném principu jsou zapsány všechny šacuňky, nejvíce jich je z konce 18. století. Na následujících řádcích

³⁸⁵ Formani měli zpravidla nejlepší informace o současných cenách v širším okolí. PETRÁŇ, J. (1977): *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*. AUC Philosophica et historica, r. 3, s. 21.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 132.

³⁸⁷ Srovnej s ČECHURA, *Neklidné století*, s. 80. Sedláci prodávali zejména do pivovarů, které se nacházely v Malešově a v Kutné Hoře byly snad dva.

³⁸⁸ Musel zaplatit vejruněk a též kontribuci, která přibližně tou dobou činila na panství Kost více než 50 zlatých. PEKAŘ, *O Kosti*, s. 323. Předpokládám, že v Malešově to bylo velmi podobné.

³⁸⁹ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 419. Údaje o cenách ze šacuňku cirká ze stejné doby. Srovnej s cenami přibližně ze stejného období na panství Náměšť nad Oslavou. GREGOR, F., STRNIŠTĚ, J. (2018): *Ceny zboží a služeb na náměšťském panství koncem sedmnáctého a počátkem osmnáctého století*. Západní Morava, vlastivědná revue, r. 22, s. 120–122.

³⁹⁰ KOUMAR, *Má doplaceno*, s. 14.

³⁹¹ Tamtéž, s. 15.

³⁹² SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folio 80.

uvedu další tři příklady. Nutno podotknout, že jsem záměrně vybíral usedlosti s většími inventáři, jedná se tedy spíše o hospodářství v dobrém stavu.

Analýzu začnu v Tuchoticích, kde se nacházely poměrně slušné grunty. Tím nejhodnotnějším byla usedlost Václava Drahoráda, oceněná na 330 kgm.³⁹³ Grunt je významný nejen svou velikostí a hodnotou, ale také tím, že jsem zde našel nejstarší šacuňk z roku 1730. V tomto roce Václav zemřel a nahradil ho jeho stejnojmenný syn, tedy Václav. S ohledem na úmrtí došlo k úřednímu odhadu statku „za přítomnosti Matouše Štolby, rychtáře tuchotického a Jana Čápa, rychtáře vidického“. Nalezli zde následující vybavení:³⁹⁴ pár silných tažných koní (45 zl.), pár menších tažných klisen (30 zl.), tažného voľa (14 zl.), 6 krav (48 zl.), 10 bahnic a 8 jehňat (18 zl.), 3 plemenice (3,5 zl.), 5 menších prasat (5,8 zl.), dva vozy se vším příslušenstvím (24 zl.), jeden „zajetý“ vůz (6 zl.), dva pluhy, dva páry bran (celkem 6 zl.) a mnoho dalších věcí s minimální cenou (např. šest řetězů). Zemřelý Václav Drahorád byl nepochybně jedním z nejlépe vybavených sedláků na celém panství a byl to spíše „manažer“, než že by osobně vykonával těžké práce. Ani robota pro něj jistě nebyla problémem, protože mohl vyslat jeden pár koní s čeledínem, zatímco on sám mohl pohodlně orat s druhým párem silnějších koní. Václav zároveň rozvíjel živočišnou výrobu. Pochybuji, že by Václavova rodina zkonsumovala mléčné výrobky ze šesti krav. Lze předpokládat, že minimálně část šla na trh. Další příjmy plynuly také z ovčí (vlna, sýr) a z prasat. Grunt se dále držel v rodině Drahorádů. Matěj Drahorád nakonec grunt ve své poslední vůli rozdělil mezi svého syna Jana Drahoráda a druhá polovina připadla vnukovi, Václavovi. K těmto skutečnostem došlo roku 1793.³⁹⁵

Budu pokračovat ve vsi Dobřeň, jedné z největších na panství. Konkrétně mě zajímá grunt Tomáše Jaroše, průměrný, odhadnut na 130 kgm.³⁹⁶ Po Tomášovi nastoupil jeho syn Jan, kterého však záhy vystřídal syn Josef. Ten se ujal gruntu v roce 1762, ale již roku 1770 se v gruntovníci jako majitel objevuje Václav Bohouňovský. Zde se kromě šacuňku setkávám i s jedním typickým nedostatkem pozemkových knih, tedy jistou nepřesností zápisů. Roku 1787 se totiž gruntu ujal Josef Nigrin, který se přiznal k vdově po nebožtíkovi Janovi Jarošovi. Není zde vůbec zmíněn V. Bohouňovský. Každopádně od roku 1787 hospodaří jistý poddaný jménem Nigrin, který zde však mohl pobývat pouze „do vzrůstu dědice Václava Jaroše“ právoplatného dědice gruntu. Protože se Josef přiznal, byl proveden odhad neb šacuňk, který

³⁹³ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 259–261.

³⁹⁴ Neuvádím vše, pouze hodnotnější a zajímavé věci.

³⁹⁵ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 269 a 270.

³⁹⁶ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 297.

nalezl: valacha (20 zl.), hříbě (25 zl.), starého valacha (3 zl.), starou krávu (13 zl.), roční tele (5 zl.), svini (3,5 zl.), dvě jehňata (2,5 zl.), jeden vůz a žebřiny (12 zl.), dva pluhy a brány (3,5 zl.), saně (2 zl.), dvoje vidle (15 krejcarů) a další jednotliviny (pila, malá pila, dvě sekery, dvě kosy, kopáč, rýč a motyka). Na statku také visely staré dluhy v celkové výši 33 zlatých. Největší položkou byl „dluh důchodenský“ a dluh na císařském žitu.³⁹⁷ I tento statek byl tedy vybaven poměrně slušně, ale ne tak dobře jako první zmiňovaný. Na jarošovském statku bylo mnohem méně krav, ovcí a lze říci, že zvířat všeobecně. Zdejší hospodáři se tedy spíše zaměřovali na zemědělskou produkci.

Myslím, že uvedené tři příklady postačují k tomu, aby si čtenář vytvořil obrázek o základním vybavení malešovských statků ve druhé polovině 18. století. Typický statkář disponoval tažnými zvířaty (koně nebo volí) které byly často doplňovány hovězím dobyt看em, případně vepřovým nebo ovcemi. Zajímavých šacuňků jsem plánoval zahrnout mnohem více, nicméně rozsah práce mi to nedovoluje. Zajímavé by například bylo porovnání šacuňků z níže položených vsí s výše položenými nebo šacuňky podrobněji statisticky zpracovat.

Střídání hospodářů

V předposlední části analýzy poddanského hospodaření se budu soustředit na stabilitu, respektive nestabilitu, držby poddanských usedlostí. Pokud bylo hospodaření stabilní, během sledovaného období se vystřídali zhruba tři hospodáři, přičemž každý hospodařil cirká 30 let. Zcela typickým pak byl přechod usedlosti z otce na syna. Zde je třeba podotknout, že v takovém případě syn od svého otce grunt kupoval.³⁹⁸

Vraťme se ještě jednou do Tuchotic, tentokrát na grunt Vavřince Pokorného. Vavřinec se dle pozemkových knih usedlosti ujal roku 1727 za cenu cirká 240 kgm.³⁹⁹ Pokojně hospodařil do roku 1752, přičemž každoročně odváděl vejruněk 2 kgm, který roku 1747 klesl na 1 kgm. Nástup syna Josefa je popsán lapidárně: „Léta Páně 1752 dne 23. července ujímá grunt tento...“. Josef byl zjevně také schopným hospodářem, i on pravidelně splácel vejruněk až na roky 1764 a 1765 kdy skrze „strany potlučený“⁴⁰⁰ nic nesplatil. Josef hospodařil na otcovském gruntě úctyhodných 40 let, aby po něm nastoupil syn Matěj. K tomu došlo v roce 1792 po smrti otce Josefa. Statek byl velmi slušně vybaven (4 koně, 2 krávy, a další nářadí v celkové sumě

³⁹⁷ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 299.

³⁹⁸ Viz například ČECHURA, *Neklidné století*, s. 277. Zde i informace o tom, že „summa trhová“ gruntu se za 50 let nezměnila.

³⁹⁹ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 289–294.

⁴⁰⁰ Zřejmě souvisí se špatným počasím. V gruntovnicích jsem se s tímto zápisem ve stejném roce setkával velmi často.

160 zlatých). Matěj na stejném statku, kde žil jeho děd, zůstal usazen minimálně do roku 1815, kdy zápisy v gruntovníci končí.

S velmi podobnou situací se setkávám i v Chlístovicích na gruntě Adama Michala.⁴⁰¹ Adam si vedl dobře, hospodařil krásných 30 let, pravidelně odváděl vejruněk. Neodvedl ho pouze roku 1748⁴⁰² a i o rok později odvedl jen polovinu. Po Adamovi se roku 1758 gruntu ujal jeho syn Matěj. Dle gruntovnice zde Matěj hospodařil cirká 30 let, ale v knize je za tu dobu zapsáno pouze sedm (!) splátek. Zdali ostatní roky neplatil, anebo se to pouze nezapsalo, mi zůstává utajeno. Josef Michal nastupuje po smrti otce Matěje v roce 1789. K této transakci se tradičně váže šacuňk, který statek ohodnotil jako ve velmi dobrém stavu. V inventáři jsem našel tyto hodnotnější položky: valach a klisna (52 zl.), vůl (15 zl.), dvě krávy a jalovice atd. Podobně jako ve výše uvedeném případě tak i v tomto, Josef byl na gruntu usazen minimálně do roku 1815, kdy zápisy končí.

Opět, rozsah práce mi nedovoluje se zde o této praxi více rozepsat. Příkladů bych našel jistě více, ale mohu říci, že v drtivé většině jsou si velmi podobné. Ve stabilních hospodářstvích po smrti prvního zapsaného hospodáře zpravidla nastupoval jeho syn. V některých případech se mohli synové „vystřídat“, jako tomu bylo na chalupě (a hospodě) Matěje Pokorného.⁴⁰³ Po smrti Matěje se měl šenku ujmout syn Václav, který však „jí zas bratrovi nadepsanému Janovi postupuje a svého práva se dobrovolně zbavuje“.⁴⁰⁴ V každém případě tyto nemovitosti zůstávaly v držení jedné rodiny. Jak jsem měl možnost poznat, k takto držným hospodářstvím se zpravidla váže velmi slušné vybavení živým i neživým inventářem, jak jsem doufám dostatečně ukázal na výše uvedených výtazích ze šacuňků.

Čtenář měl možnost poznat, jak vypadalo hospodářství dlouhodobě dobře vedené a stabilní. V takovém případě se během sledovaného období vystřídali většinou tři až pět hospodářů. V případě těch nestabilních usedlostí se však během stejné doby vystřídalo dokonce 11 hospodářů (!).⁴⁰⁵ To byl však extrémní případ. O mnoho více je případů, kdy se hospodář

⁴⁰¹ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 114.

⁴⁰² Opět „strany potlučený“. Pokud došlo k válečným škodám, gruntovnice je uvádí „skrze vojnu“. K tomu došlo např. na statku Václava Nováka v Mezholezech roku 1741 během válek o rakouské dědictví.

⁴⁰³ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 321.

⁴⁰⁴ Hospodář zde vystupuje jako aktivní činitel malých dějin. Je překvapující, že nevyužil možnosti samostatně hospodařit na gruntu. Srovnej s ČECHURA, *Neklidné století*, s. 300.

⁴⁰⁵ Srovnej s ČECHURA, *Neklidné století*, s. 304. Zde autor uvádí, že deset majitelů za jedno století nebylo na Třeboňsku v 17. století „žádnou výjimkou“.

obměnil cirka sedmkrát během sedmdesáti let. I to však považuji za poměrně vysoké číslo. Opět uvedu na dvou příkladech.

Prvním je právě nejextrémnější případ chalupy ve Zdeslavicích. V roce 1727 byl jejím majitelem Matěj Strnad a byla oceněna na 52 kgm.⁴⁰⁶ Druhým majitelem zdejší chalupy byl Václav Sedláček, který ji ujal roku 1730 „od předešlého hospodáře“. Ihned v dalším roce, 1731 už na chalupě pobýval Jan Bohouňovský, který ročně platil 30 krejcarů vejruňku. K roku 1743 v zápisech vystupuje Václav Zinek. Již o čtyři roky později, 1747, je v knize zapsán Jiří Zinek (Zink?). Zápisy jsou v tomto ohledu velmi lapidární. Dalším majitelem byl Václav Zinek doložený k roku 1752. Vystřídali se zde tedy tři Zinkové, ale netuším, jaké mezi nimi byly příbuzenské vztahy, pokud vůbec byly. Václav zemřel okolo roku 1761, protože v tomto roce se chalupy ujímá Josef Strnad, který ji přijal „od vdovy Zinkové“. Ale ani on zde nevydržel dlouho. Roku 1765 zde máme opět nového majitele, Jakuba Pospíšila. O sedm let později, 1772, nastoupil Václav Pospíšil. Pramen k němu více informací neposkytuje. Za následující tři roky, 1775, se chalupy ujímá Matěj Strnad, protože Václav „na ní dále již hospodařiti nechtěl“. Matěj by snad mohl být příbuzný s Josefem Strnadem. Matěj zde vydržel relativně dlouho, devět let, aby roku 1784 chalupu „dobrovolně postoupil“ Václavu Zinkovi. Cena chalupy byla již přes 60 let stejná, 52 kgm. Václav spolu s chalupou obdržel i jednoho vola, vůz a pluh s bránami. Zároveň je dle pramene posledním majitelem.⁴⁰⁷ Bohužel gruntovnice jsou poměrně skoupé na slovo a o důvodech střídání hospodářů lze jen teoretizovat.

Za druhým příkladem se vydávám do Chlístovic na grunt Petra Hilase.⁴⁰⁸ Tentokrát se jedná o statek průměrné kvality (140 kgm, 50 strychů polí) v jednom z největších sídel na malešovském dominiu. S prvním novým hospodářem se setkávám již roku 1730 a je jím Jiří Jonata. Hospodařil zde pouze 4 roky, od 1734 na tomto gruntu již figuruje jistý Jakub Bárta. V roce 1743 opět došlo ke změně a statku se ujal Michal Nekvapil. Michal se zde také příliš neohrál, protože v roce 1746 je vystřídán Matějem Novákem. Matěj zde také zřejmě nebyl spokojený a v roce 1750 grunt přepustil Josefu Kubátovi. Po něm v zápisech figuruje Jakub Paleček. Zde se situace poněkud komplikuje. Roku 1773 je jako majitel zapsán Jiří Kohout. Předchozím hospodářům, Kubátovi a Palečkovi, se zřejmě dařilo velmi špatně. U zápisu Jiřího se totiž píše, že předešlý statkář „tak zle hospodařil, že by málem to poslední promrhal ... tak jmenovaný Jiří Kohout na ten statek dosazen byl“. Zřejmě se tu tak setkávám se zajímavou

⁴⁰⁶ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 399–402.

⁴⁰⁷ Zápis končí roku 1803.

⁴⁰⁸ SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 109–112.

skutečností, kdy vrchnost aktivně vystoupila proti špatnému hospodáři, odsadila ho z gruntu a dosadila hospodáře nového, Jiřího. Nicméně ani Jiří nebyl žádným hospodářem z říše snů, ba ani průměrným. V roce 1783 se gruntu ujímá Jan Franc „poněvač Jiří Kohout velice nedbalým hospodářem byl, z kteréžto příčiny tento grunt je mu odňat“. Celkem se zde během 70 let vystřídal devět hospodářů.

Co tedy stálo za častými změnami hospodářů? Předně je třeba říci, že čtyřicátá a padesátá léta 18. století obecně nebyla tou nejvhodnější dobou. Raketově totiž vzrostla panská i poddanská kontribuce.⁴⁰⁹ Ta však poté opět klesla, ale hospodáři se stále střídali velmi rychle. Hlavním problémem přesnější rekonstrukce jsou velmi strohé zápisy v gruntovních.⁴¹⁰ Výjimkou potvrzující pravidlo je druhý prezentovaný příklad, kdy byli dva hospodáři z gruntu odsazeni, protože špatně hospodařili. Žádný jiný podobný případ jsem neobjevil, pochybuji však, že by se v gruntovních nenacházely, spíše jsem jen nebyl dostatečně pozorný.

Dělbá gruntů

Než přejdu k závěrečnému shrnutí, ještě bych se rád zmínil o dělbě gruntů. Čtenář by si pod uvedenou formulací měl představit to, že (většinou) otec rozdělil svůj statek mezi dva syny.⁴¹¹ Zpravidla k tomu docházelo v 80. a 90. letech 18. století, žádné starší rozdělení jsem nenalezl. Důvodů k dělbě gruntu mohlo být více. Asi za ten hlavní lze považovat snahu otce „podělit“ oba syny rovným dílem a zároveň oba zabezpečit do života. Druhým důvodem může být růst obyvatelstva a s ním související nedostatek volné půdy, která již byla de facto „rozebrána“ v minulých staletích.

Jako perfektní příklad dělby gruntu mezi dva syny mi poslouží grunt Lukáše Mrniaka v Malenovicích.⁴¹² Jedná se o větší statek. Byl odhadnut cirká na 290 kgm a patřilo k němu 51 strychů polí a 16 provazců luk. Lukáš svou nemovitost odkázal „svému novému zeti Matějovi Komárkovi ... naproti tomu zeť svému tchánu v malé světnici byt a následovně výminek“⁴¹³ až

⁴⁰⁹ PEKAŘ, *Katastry*, s. 304 (tabulky XIV. a XV.). Panská daň 5 zl. 1734, v roce 1740 již 17 zlatých. Poddanská daň 34 zl. 1734, v roce 1739 už 51 zlatých.

⁴¹⁰ Srovnej s podrobností pozemkových knih, jak z nich čerpal prof. Čechura. Např. ČECHURA, *Neklidné století*, s. 304 a dále.

⁴¹¹ Srovnej ČECHURA, *Neklidné století*, s. 332.

⁴¹² SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 241 a 257.

⁴¹³ O výminku jsem se dosud nezmínil. Jednalo se většinou o světnici nebo malou chaloupku, ve které měl dožívat starý hospodář a stávající hospodář měl povinnost ho živit. Tyto povinnosti byly v některých případech dosti explicitně formulovány.

do jeho smrti držeti“. Matěj hospodařil cirka 50 let a na sklonku života⁴¹⁴ se rozhodl „z vůle a vědomím direktorského úřadu panství malešovského“ svůj statek rozdělit mezi své syny Martina a Matěje Komárkové. Grunt byl rozdělen přesně „fifty fifty“. Oba bratři dostali 30 strychů polí a 5 strychů luk. Oba pak měli postupně splácet 138 kgm. Podobných případů bych mohl vyjmenovat více, ale všechny probíhaly více méně stejně jako uvedený příklad.

Tím se dostávám na samotný konec analýzy hospodaření malešovského velkostatku. V následujícím shrnutí se znovu vrátím k výzkumným otázkám, provedu zhodnocení úspěšnosti svého výzkumu a rovněž uvedu směry, kam by bylo možné tuto práci bez větších obtíží rozvíjet. Nyní si připadám slovy Isaaca Newtona jako malý chlapec, který z malešovského panství poznal pouze kapku, maximálně skleničku, ale další moře stále leží přede mnou.

⁴¹⁴ Zřejmě ještě za jeho života, protože transakci nedoprovází šacuňk.

Závěr

V závěru se sluší a patří znovu shrnout veškeré nové poznatky, ke kterým jsem dospěl a jimiž jsem, alespoň doufám, rozšířil vědecké poznání středočeského venkova 18. století. Zabýval jsem se dvěma hlavními oblastmi – využitím zemědělské půdy a vrchnostenským a poddanským hospodařením. Východiskem práce jsou primární prameny, tj. archivní materiály, zejména zemské katastry a pozemkové knihy. Užíval jsem metod historické statistiky a pokoušel jsem se uplatnit přístup „zdola“, který staví obyčejné sedláky na přední příčky. Troufám si tvrdit, že se mi podařilo dosáhnout mých cílů,⁴¹⁵ tedy odpovědět na všechny otázky, které jsem si položil obecněji v úvodu, konkrétněji pak v metodice. V následujících řádcích se pokusím stručně shrnout všechny zodpovězené otázky.

Nejprve k analýze využití půdy na malešovském dominiu. Není jistě překvapením, že rozloha panství se v josefském katastru oproti tomu tereziánskému zvýšila, konkrétně z 8 258 jiter na 11 733 jiter. Využití této půdy bylo v katastrech poměrně podobné. Starší elaborát říká, že téměř $\frac{3}{4}$ rozlohy panství tvořila orná půda. V josefském elaborátu bylo orné půdy méně, rozšířily se totiž trvalé travní kultury. Lesů nebylo mnoho (cca 15 % rozlohy) a jejich podíl na výměře zůstal mezi oběma katastry téměř totožný, absolutně však plocha vzrostla. Překvapujícím pak bylo zjištění, že podíl dominikální a rustikální půdy byl téměř přesně padesát na padesát.⁴¹⁶ V tomto ohledu se panství Malešov vymyká dobovému standardu. Co se týče pěstovaných plodin, prokázal jsem mnohokrát prokázané, a sice že se výroba soustředila na čtyři druhy obilnin. Nemám pramenně doložené jiné plodiny, než zmíněné obiloviny. Na základě studia literatury však lze předpokládat pěstování lnu a konopí⁴¹⁷ či snad brambor.⁴¹⁸ Pokud jde o rozdíly v zaměření rustikální a dominikální půdy, tak existují. Půda poddaných byla mnohem více soustředěna na ornou půdu (83 %), přičemž panská pole tvořila pouze 46% podíl z celkové rozlohy vrchnostenské půdy. Data vrchnosti jsou však ovlivněna přítomností velkých lesních celků, které byly všechny panské. Zároveň se panská půda více zaměřovala na trvalé travní kultury, tedy na pastviny a louky, což nepochybně souviselo s nutností zajistit více potravy pro dobytek v panských dvorech. Změny v čase jsou, ale nejsou dle mého názoru zásadní. Porovnáním dat tereziánského a josefského katastru docházím ke zjištění, že zatímco ve starším katastru tvořily pole téměř $\frac{3}{4}$, v tom novější činily „pouze“ 65% podíl. Co tedy říci závěrem?

⁴¹⁵ Snad až na pěstované plodiny. Zde jsem příliš úspěšný nebyl.

⁴¹⁶ Srovnej s PEKAŘ, *O Kosti*, s. 219, kde píše, že „všechn rustikál vydal v Čechách ke konci 18. století přes 61 %, dominikál přes 38 %“.

⁴¹⁷ MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 20–40.

⁴¹⁸ VALENTA, *Grauparova mapa*, s. 20.

Asi postačí to, že panství Malešov se nijak zásadně nevymyká zjištěním jistě erudovanějších autorů než jsem já, pouze snad onen vyšší podíl dominikálu byl překvapením.

Analýza vrchnostenského a poddanského hospodaření byla jistě mnohem zábavnější než excerpce údajů z katastrů a další statistická práce s nimi. Byl jsem příjemně překvapen zjištěními, která jsem učinil. Teď možná lituji, že jsem analýzu půdního fondu vůbec do práce zařazoval, protože jen materiál z gruntovnic by vydal na celou práci. Předně tedy, panské provozy na panství byly značně diverzifikované, jistě více, než bych předpokládal. V katastrech i pozemkových knihách jsem našel téměř kompletní paletu podniků všemožného zaměření, od rybníků až po pekárnu. Panství Malešov v tomto ohledu jistě snese srovnání s nesrovnatelně větším celkem, kterým bylo dominium Černý Kostelec. V Malešově sice nějaké podniky scházely (např. pazderna), ale zase měl některé navíc (doly na železnou rudu, huť, hamr či slévárnu). Na druhou stranu je nutné podotknout, že Černokostelecko bylo analyzováno téměř výhradně na základě Zlatého urbáře a časově tedy předchází analýzu Malešovska cirká o 60 let. Za významné zjištění také považuji přítomnost mnoha mlýnů, přičemž část z nich jistě mlela hlavně pro Kutnou Horu. Velikost gruntů byla spíše menší, respektive průměrná. Nebyly zde žádné extra velké selské usedlosti jako v Polabí. Spíše zde byly třičtvrtě lánové, maximálně lánové statky, a také mnoho chalupnických stavení. Chalupníci jistě našli práci při mnoha panských dvorech nebo v jiných provozech. Cena gruntů odpovídala cirká jejich velikosti a úrodnosti zdejší půdy. Ve srovnání s panstvím Mělník byly malešovské statky podstatně levnější, při komparaci s jinými panstvími pak zhruba srovnatelné. Nebylo překvapivým zjištěním, že statek stál mnohem více než chalupa. Cena nemovitostí by si také zasloužila větší pozornost, snad někdy příště. Velmi zajímavou, asi nejzajímavější částí bylo studium živých a neživých inventářů gruntů na základě šacuňků. Podrobnější zpracování tématu by vydalo na samostatnou studii a zde bohužel nebyl prostor podrobněji se tématu věnovat. Hlavně v této a následující části jsem se pokoušel o přístup zdola, postavit do čela dějin obyčejné sedláky. Doufám, že se mi to alespoň částečně podařilo. Došel jsem k závěru, že větší statek byl vždy vybaven koňským nebo volským potahem. Mezi další typická zvířata patřily hlavně krávy, ale také prasata a ovce poskytující jistě zajímavé vedlejší příjmy, pokud toho sedláková žena dokázala využít. U všech analyzovaných statků se pak nacházelo běžné nářadí nutné k práci na poli, tedy pluhy, brány a vůz. V poslední části jsem byl velmi ovlivněn knihou prof. Čechury, kterou jsem zkracoval jako *Neklidné století*. Byla velmi inspirativní zejména svým popisem střídání hospodářů a celkový styl psaní je mi velmi blízký, a v této práci jsem se ho snažil alespoň napodobit. Takže tedy, k čemu jsem dospěl? Střídání hospodářů bylo velmi rozmanité. Některé grunty měly to štěstí, že byly příkladně vedeny a předávány z generace na generaci.

Nebylo jich mnoho, ale určitě bych jich našel více než deset. Na druhé straně pak stojí usedlosti, kde se vystřídalo až jedenáct hospodářů. Jedná se však o extrémy. Většinou se na gruntech během onoho 70letého sledovaného období „vyměnilo“ okolo pěti nebo šesti majitelů. Důvodem změny byla nejčastěji smrt nebo také dobrovolná dohoda, avšak pramen je zde poměrně skoupý na slovo, bohužel. Občas se stávalo, zejména ke konci 18. století, že majitel svůj grunt rozdělil mezi své syny. Takových případů však bylo spíše poskrovnu.

Na úplný závěr celé práce ještě nastíním určitá východiska, kam by bylo možné práci relativně snadno rozvinout. Předně se jedná o větší využití gruntovnic. Pokud jsem do této práce zahrnul dva až tři příklady daného jevu, měl jsem jich připraveno minimálně dvojnásob. Dále by bylo možné zmenšit badatelskou optiku a metodou sondy zpracovat několik vesnic podrobněji například s ohledem na cenu nemovitostí. Rovněž mám pocit, že každou výzkumnou otázku jsem tak spíše nakousl, jak se říká, a i když to pro diplomovou práci stačí, neuspokojuje to badatelskou část mého bytí. Poslední zastávka u dalších pramenů, které jsem neuvažoval, ale byly by jistě velmi přínosné. Klíčové jsou matriky a poddanské soupisy. Pokud vím, žádnými poddanskými soupisy malešovský fond nedisponuje. S matrikami je situace složitější, vůbec netuším zdali nějaké existují, protože jsem po nich nepátral. Posledním jistě velmi zajímavým materiálem jsou pak originální odpovědní fase tereziánského katastru, s nimiž často pracují autoři literatury, kterou jsem pro potřeby této práce načítal. Jsem si jist, že bych zde našel mnoho dalších užitečných informací, avšak nutno říci, že stále disponuji mnoha nevyužitými informacemi v gruntovnicích a nerad bych se dostal do situace, že budu neustále shromažďovat další a další archiválie, aniž bych měl zpracované ty, které „vlastním“.

Seznam použitých informačních zdrojů

Seznam literatury

- BALATKA, B. et. al. (1987): *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Academia, Praha, 584 s.
- BENEŠ, F. (1953): *Berní rula. [Sv.] 10, Kraj čáslavský*. Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, 454 s.
- BENEŠ, F. (1955): *Berní rula. [Sv.] 11, Kraj čáslavský*. Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, s. 463–1066.
- BENEŠ, F. (1963): *Josefský katastr: rozdělovací katastrální sumáře*. Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu, Praha, s. I a II.
- BÍLEK, J. (2018): *Báňskohistorický přehled jižní části kutnohorského revíru*. In: Kutnohorsko – vlastivědný sborník, č. 20, s. 1–22. Dostupné také online: https://www.cms-kh.cz/sites/default/files/books/kutnohorsko-vlastivedny_sbornik_20.pdf (citováno 7. 6. 2022)
- BISOVÁ, J. (2019): *Panství Malešov pod správou Osteinů, Dalbergů a Salmů*. Dačický vlastivědný sborník, sv. 10, s. 87–105.
- BORSKÁ–URBÁNKOVÁ, M. (1977): *Obilní trhy a ceny obilí v Čechách v 18. století*. AUC Philosophica et historica, r. 3, s. 109–138.
- BUMBA, J. (2007): *České katastry od 11. do 21. století*. Grada, Praha, 192 s.
- BŮŽEK, V. (1999): *Regionální dějiny v České republice. Stav a perspektivy bádání s důrazem na raný novověk*. In: PEŠEK, J. et. al.: *VIII. sjezd českých historiků Hradec Králové 10.–12. září 1999*. Praha, s. 33–47.
- ČECHURA, J. (1994): *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí*. Dějiny a současnost, r. 16, č. 1, s. 2–5.
- ČECHURA, J. (2014): *Staré a nové v agraristice raného novověku – česká reflexe*. Východočeské listy historické, r. 32, s. 7–26.
- ČECHURA, J. (2019): *Krizový management barokní ekonomiky? Panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*. Karolinum, Praha, 333 s.
- ČECHURA, J. (2019): *Marie Terezie Savojská, rozená z Liechtensteina, a její poddaní (Kostelec nad Černými lesy v letech 1712–1772)*. In: OULÍKOVÁ, P.: *Marie Terezie vévodkyně Savojská a české země*. KTF UK, Praha, s. 39–105.

- ČECHURA, J. (2021): *Mikrosvěty jihočeského venkova: Bošilec 1600–1750*. Historický ústav AV ČR, Praha, 496 s.
- ČECHURA, J. (2021): *Neklidné století. Třeboňsko v proměnách válečného věku (1590–1710)*. Karolinum, Praha, 413 s.
- DOSKOČIL, K. (1953): *Berní rula: Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k Berní rule*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 487 s.
- GREGOR, F., STRNIŠTĚ, J. (2018): *Ceny zboží a služeb na náměštském panství koncem sedmnáctého a počátkem osmnáctého století*. Západní Morava, vlastivědná revue, r. 22, s. 120–122.
- GRULICH, J. (2006): *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*. In: BŮŽEK, V., KRÁL, P.: *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. Opera historica, r. 11, s. 555–568.
- HÁS, J. (2007): *Stručné dějiny Suchdolu, Solopysk a Vysoké u Kutné Hory*. Onyx, Praha, 77 s.
- HAVRÁNEK, J. et. al. (1967): *Úvod do studia dějepisu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 209 s.
- HAVRÁNEK, J., PETRÁŇ, J. (1963): *Základy statistické metody pro historiky*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 219 s.
- HEREL, J. (2016): *Malešovské panství*. Dostupné online: <https://www.malesov-kh.cz/pamatky-mestyse/malesovske-panstvi/malesovske-panstvi-2016.pdf> (citováno 25.6.2022)
- HLAVÁČEK, I., KAŠPAR, J., NOVÝ, R. (1988): *Vademecum pomocných věd historických*. Rudé Právo, Praha, 494 s.
- HOFMANN, G. (1984): *Metrologická příručka*. Státní oblastní archiv v Plzni a Muzeum Šumavy v Sušici, Praha, 100 s.
- HONC, J. (1981): *Míra nepřesnosti josefského katastru z r. 1785 a plochy velkostatku v čáslavském a kouřimském kraji před rokem 1848*. Zpravodaj České heraldicko–genealogické společnosti, r. 8, č. 1–2, s. 91–115.

HORSKÝ, J. (1999): *Myšlenkový svět agrárního dějepisectví*. In HORSKÝ, J.: *Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení, příspěvky k dějinám českého dějepisectví Gollovy školy*. Albis International, Ústí nad Labem, s. 386–349.

HRADECKÝ, E. (1956): *Tereziánský katastr*. Sborník archivních prací, r. 6, č. 1, s. 105–135.

CHALUPA, A. (1964): *Tereziánský katastr český. Sv. 1, Rustikál (kraje A–CH)*. Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, edice berních katastrů českých, moravských a slezských, Praha, 323 s.

CHALUPA, A. (1970): *Tereziánský katastr český. Sv. 3, Dominikál*. Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, edice berních katastrů českých, moravských a slezských, Praha, 653 s.

CHLÁDEK, O., PETRÁČEK, T., SÍČ, J., STACHUROVÁ KUCROVÁ, V. eds. (2018): *Jdi svou cestou a nech lidi mluvit: variety sociálních a kulturních dějin*. Katolická teologická fakulta UK v NLN, Praha, 743 s.

KAUCKÁ, K. (2020): *Osudy velkostatkářských archivů a historických kolekcí při první pozemkové reformě (1918–1938)*. *Paginae historiae* (sborník Národního archivu), sv. 28, č. 1, s. 94–104.

KEGLER, V. (2009): *Paměti Vojtěcha Keglera, aneb, Některé notata královského horního a svobodného města Hory Kutné sepsaná od Vojtěcha Keglera*. Vydáno jako edice. Kuttna, Kutná Hora, 191 s.

KESTRÁNEK, J. et. al. (1984): *Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže*. Academia, Praha, 315 s.

Kolektiv autorů (2014): *Úvod do studia dějepisu, 1. díl*. Masarykova univerzita, Brno, 164 s.

KOUMAR, J. (2011): *Má doplaceno, žádnému nic nedluží – finanční aspekty majetkového transferu poddanské nemovitosti na mělnickém panství v 17. století*. Ústecký sborník historický, č. 1, s. 7–43.

KOUMAR, J. (2020): *Velkostatek Zahořany v raném novověku*. In: PÁTEK, J. et. al.: *Zahořany: cesta časem a prostorem*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem, s. 51–75.

KUČA, K. (2002): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku / 3.díl Kolí–Mi*. Libri, Praha, 952 s.

- KUCHAŘ, K. (1967): *Mapové prameny ke geografii Československa*. Acta Universitatis Carolinae Geographica, Praha, r. 2, č. 1, s. 57–97.
- KUTNAR, F., MAREK, J. (2009): *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. NLN, Praha, 1087 s.
- LHOTÁK, J. (2018): *Město Sušice a jeho poddaní: k úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku*. Scriptorium, Praha, 941 s.
- LIPOVSKI, R., DOKOUPIL, L., ZÁŘICKÝ, A. (2012): *Lexikon českých historiků 2010*. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Ostrava, 632 s.
- MAŠEK, F. (1948): *Pozemkový katastr. Soupis popis a geografické zobrazení pozemků ČSR*. Ministerstvo financí ČSR, Praha, 223 s.
- MAUR, E. (1964): *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*. Sborník archivních prací, r. 14, č. 1, s. 57–87.
- MAUR, E. (1976): *Český komorní velkostatek v 17. století: příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*. AUC Philosophica et historica, Monographia, sv. 59, 156 s.
- MAUR, E. (1990): *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*. Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha, Prameny a studie r. 33, s. 4–124.
- MRVÍK, V. J. (2016): *Zahrada květná a melounice: Obraz českého venkova v raném novověku na příkladu středočeských lichtenštejnských panství*. Documenta Liechtensteiniana Series Nova, Ostrava, 156 s.
- MYSLIVEČEK, M. (2005): *Velký erbovník, encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny České, svazek 1*. Fraus, Praha, 392 s.
- MYSLIVEČEK, M. (2006): *Velký erbovník, encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny České, svazek 2*. Fraus, Praha, 383 s.
- MYŠKA, M., ZÁŘICKÝ A. et. al. (2008): *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 1*. Ostravská univerzita, Ostrava, 235 s.
- MYŠKA, M., ZÁŘICKÝ A. et. al. (2012): *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 2*. Ostravská univerzita, Ostrava, 310 s.
- NACHTMANNOVÁ, A. (2008): *Hospodářské budovy provozu barokního velkostatku na panství Kostelec nad Černými lesy*. Průzkumy památek, r. 15, č. 1, s. 3–38.

- PÁNEK, J., VOREL, P. (1999): *Lexikon současných českých historiků*. Historický ústav Akademie věd České republiky, Pardubice, 373 s.
- PAŘEZ, J. (1995): *Církevní správa na malešovském panství v pobělohorském století*. Časopis Národního muzea, řada historická, r. 163, č. 1–2, s. 34–38.
- PAZDEROVÁ, A. et. al. (2000): *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Archivní správa ministerstva vnitra ČR, Praha, s. 91–112.
- PEKAŘ, J. (1910): *Kniha o Kosti*. Melantrich, Praha, 433 s.
- PEKAŘ, J. (1915): *České katastry 1654–1789*. Historický klub, Praha, 363 s.
- PEKAŘ, J., ANTL, T. (1901): *Kojakovice: materiály k dějinám české vesnice*. Český časopis historický, r. 2, s. 163–187.
- PETRÁŇ, J. (1977): *Ceny obilí a tržní okruhy v Čechách v 18. a počátkem 19. století*. AUC Philosophica et historica, r. 3, s. 9–50.
- PETRÁŇ, J. (2003): *Mikrohistorie aneb o nedějínách*. In: KLÁPŠTĚ, J. et. al.: *Dějiny ve věku nejistot, sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, NLN, Praha, s. 201–208
- PROFOUS, A. (1951): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl III, M–Ř*. Česká akademie věd a umění, Praha, 629 s.
- PROFOUS, A. (1957): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV, S–Ž*. Československá akademie věd, Praha, 864 s.
- ROUBÍK, F. (1940): *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*. Nákladem Společnosti přátel starožitností, s. 26–29.
- ROUBÍK, F. (1941): *Průručka vlastivědné práce*. Tiskárna protektorátu Čechy a Morava, Praha, 127 s.
- ROUBÍK, F. (1954): *Ke vzniku Josefského katastru v Čechách v letech 1785–1789*. Sborník historický, sv. 2, s. 140–185.
- ROŽMBERSKÝ, P. (2014): *Horušany, Petrovice a Skalka*. Jižní Plzeňsko, historicko–vlastivědný sborník muzea jižního Plzeňska v Blovicích, r. 12, s. 18–34.
- RYANTOVÁ, M. (1998): *Josef Kalousek a počátky českého agrárního dějepisectví*. In: Kolektiv autorů: *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti*. Z Českého ráje a Podkrkonoší–Supplementum 4, Semily, s. 16–42.

- SEMOTÁNOVÁ, E. (2006): *Historická geografie českých zemí*. Historický ústav, Praha, 279 s.
- SCHALLER, J. (1787): *Topographie des Königreichs Böhmen, band 6: Czaslauer Kreis*. Praha a Vídeň, 241 s. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihgs&view=2up&seq=1&size=125> (13.6.2022)
- SCHNEIDER, J. (1941): *Zrušení roboty a vznik familií v 18. století*. Ročenka města Kolína a okresu, Kolín, s. 83–106.
- STACHUROVÁ KUCROVÁ, V. (2019): *Dolnobřežansko: pohled do krajiny 16.–19. století*. Scriptorium, Dolní Břežany, 168 s.
- STOČES, J. (2012): *Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět*. Český časopis historický, roč. 110, č. 3–4, s. 765–775.
- ŠIMŮNEK, R. (2007): *Eduard Maur sedmdesátiletý*. Mediaevalia Historica Bohemica, Historický ústav AV ČR, r. 11, s. 279–282.
- ŠPÉT, J. (1956): *Příspěvky k životopisu Jaroslava Schallera*. Časopis společnosti přátel starožitností, r. 64, č. 4, s. 214–218.
- TLAPÁK, J. (1977): *Tržní ceny základních druhů obilovin v některých městech ze středních, severních a severovýchodních Čech v letech 1767 až 1848*. AUC Philosophica et historica, r. 3, s. 139–192.
- ULLMANN, O. (1987): *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754–1918. Díl 1, 1754–1865*. Česká statistika, č. 13, řada demografická, č. 1, Praha.
- VALENTA, A. (2002): *Velkostatek Chlumec nad Cidlinou od konce 17. století do roku 1740*. Východočeský sborník historický, r. 11, s. 85–104.
- VALENTA, A. (2003): *Finanční poměry panství Litomyšl v polovině 18. století*. Časopis Národního muzea, řada historická, č. 3–4, s. 151–166.
- VALENTA, A. (2016): *Grauparova mapa velkostatku Jilemnice*. Správa Krkonošského národního parku, Vrchlabí, 176 s.
- ZAHRADNÍKOVÁ, M., ŠTREJNOVÁ, E. (2017): *Čáslavsko — Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Národní archiv, Praha, 632 s.
- ZAVADIL, A. J. (2000): *Kutnohorsko slovem i obrazem: Místopis okresního hejtmanství*. Nakladatelství Kuttna, Kutná Hora, 328 s.

ŽIŽKA, J. (2018): *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. Národní památkový ústav, Praha, 591 s.

Seznam primárních pramenů

Národní archiv Praha, *fond č. 55 (Josefský katastr)*

NA, *Josefský katastr*, i. č. 1193, fascikl 151, Rozdělovací sumáře patrimoníí.

NA, *Josefský katastr*, i. č. 1955, karton 839.

NA, *Josefský katastr*, i. č. 1955, karton 849.

NA, *Josefský katastr*, i. č. 1959, karton 841.

NA, *Josefský katastr*, i. č. 1961, karton 842.

NA, *Josefský katastr*, i. č. 1962, karton 843.

NA, *Josefský katastr*, i. č. 1963, karton 843.

NA, *Josefský katastr*, i. č. 1964, karton 844.

NA, *Josefský katastr*, i. č. 246, karton 71, Rozdělovací sumáře plodin.

NA, *fond Stará Manipulace*, signatura B 103/1, karton 205.

NA, *fond Stará Manipulace*, signatura D 6 / 77.

NA, *fond Desky Zemské*, signatura DZV 413, f. O 29 pr – P 23 pr.

Státní oblastní archiv Praha, *fond Velkostatek Malešov 1359–1945*

SoA Praha, *VS Malešov*, i. č. 392, Dobytčí účet pro rok 1789.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 427, folio 145.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 427, folio 146.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 427, folio 21.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 427, folio 215 a 216.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 108.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 241 a 257.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 297.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 299.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 31.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 403.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 404.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 419.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 428, folio 487.

SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 109–112.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 114.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 189.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 191.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 219.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 261.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 399–402.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 429, folio 503.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folia 1 až 164.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 110.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 112.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 113.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 129.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 140.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 142.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 153.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 205.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 207.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 207.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 210.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 213.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 259–261.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 269 a 270.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 289–294.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 321.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 374.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 443.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 430, folio 67.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folia 104–106.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folio 101.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folio 101.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folio 107.
SoA Praha, *VS Malešov*, PK i. č. 475, folio 80.

Ostatní

Mapa I. Vojenského mapování. List č. 145 dostupný online z:
http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c145 (18. 6. 2022)

Tabulka 1: Celkové rozlohy obcí v Tereziánském katastru

Katastrální obec (JK)	Rustikál			Suma	Dominikál					Suma	Suma obce
	Pole	Pastviny	Louky	Rustikál	Pole	Lada	Pastviny	Louky	Lesy	Dominikál	
Dobřeň	506,9	28,0	29,4	564,3	173,8		23,5	10,8		208,0	772,3
Chlístovice	619,1	51,0	29,8	699,9							699,9
Chroustkov	163,8	8,8	13,5	186,0	155,9			54,0		209,9	395,9
Košice	315,9	20,6	31,9	368,4	194,4		28,5	28,0		250,9	619,3
Malešov	349,3	16,0	40,1	405,4	480,5	50,5	10,0	29,8	989,0	1559,8	1965,1
Miskovice	690,9	0,0	25,6	716,5	307,4	12,0	17,0	7,3		343,6	1060,1
Roztěž	117,5	1,5	9,5	128,5	106,4		17,1	28,5		152,0	280,5
Suchdol	450,4	3,5	17,6	471,5	253,6		15,0	16,3	355,0	639,9	1111,4
Vidice	494,5	16,0	42,3	552,8	409,4	30,8	4,5	30,0		474,6	1027,4
Všesoky	288,4	6,8	31,5	326,6							326,6
Suma	3996,5	152,1	271,1	4419,8	2081,3	93,3	115,6	204,5	1344,0	3838,6	8258,4

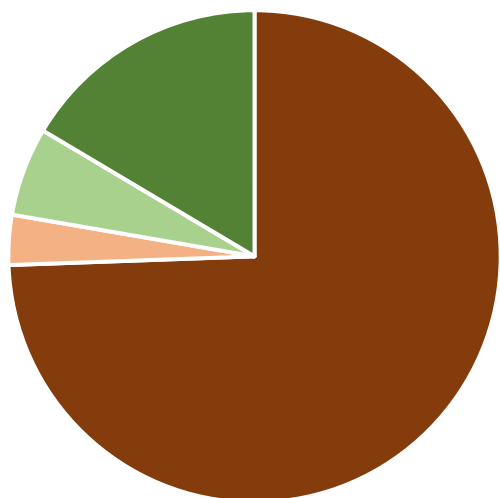
Tabulka 2: Celkové rozlohy obcí v Josefském katastru

Obce	Suma dominikál a rustikál						Suma obce	
	Pole		Louky		Lesy			
	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>
Dobřeň	908	794	211	159	27	623	1146	1576
Chlístovice	937	306	283	525	155	1296	1376	527
Chroustkov	406	1466	148	1444	672	902	1228	612
Košice	640	991	196	1169	278	1234	1116	194
Malešov	954	1527	288	1568	34	458	1278	353
Miskovice	1140	471	141	996			1281	1467
Roztěž	297	1543	159	1268	100	543	558	134
Suchdol	946	1098	310	713			1257	211
Vidice	827	1549	236	1545	111	1021	1176	915
Všesoky	569	309	310	138	434	738	1313	1185
Suma	7630	454	2288	228	1815	415	11733	1097

Tabulka 3: Podíly polí, luk a lesů na celkové rozloze obce (TK)

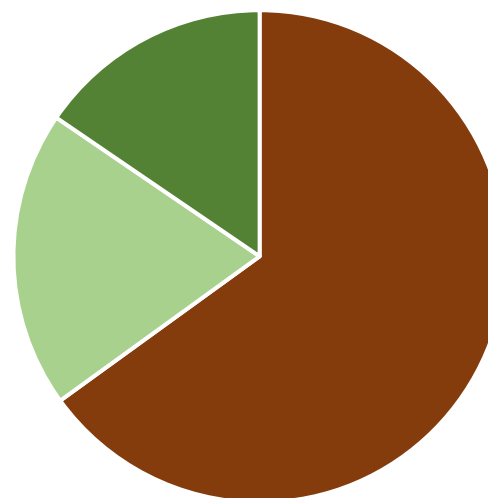
Katastrální obec (JK)	Podíly na celkové rozloze obce v %			
	Pole	Pastvin	Louky	Lesy
Dobřeň	88,1	6,7	5,2	
Chlístovice	88,5	7,3	4,3	
Chroustkov	80,7	2,2	17,1	
Košice	82,4	7,9	9,7	
Malešov	42,2	1,3	3,6	50,3
Miskovice	94,2	1,6	3,1	
Roztěž	79,8	6,6	13,5	
Suchdol	63,3	1,7	3,0	31,9
Vidice	88,0	2,0	7,0	
Všesoky	88,3	2,1	9,6	

Graf č. 1: Typy využití půdy, panství Malešov
(TK)

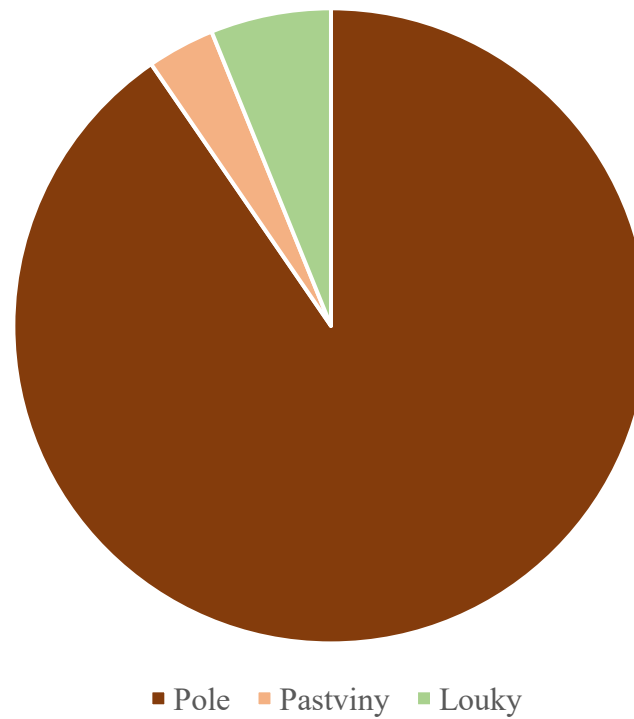
■ Pole ■ Pastviny ■ Louky ■ Lesy

Graf č. 2: Typy využití půdy, panství Malešov
(JK)

■ Pole ■ Louky ■ Lesy

Graf č. 3: Typy využití rustikální půdy, panství
Malešov (TK)

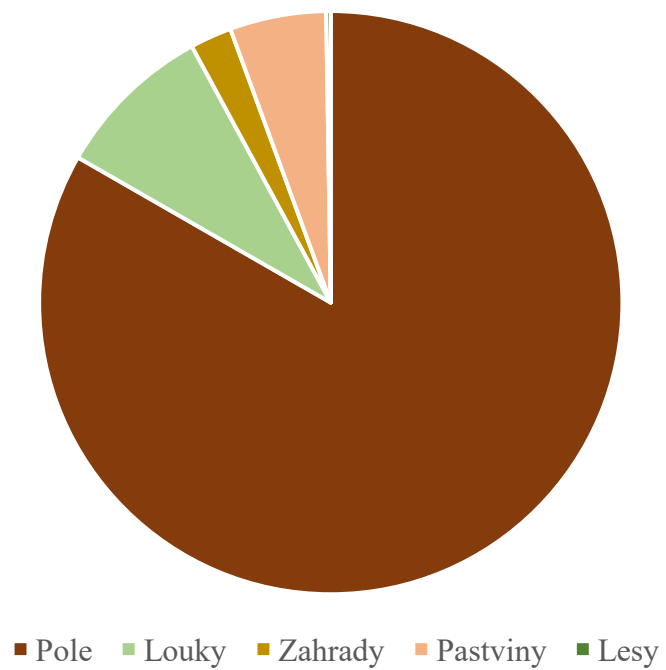
Tabulka 4: Podíl polí, luk a lesů na celkové rozloze obce (JK)

Obce	Podíly na celkové rozloze obce v %		
	Pole	Louky	Lesy
Dobřeň	79,2	18,4	2,4
Chlístovice	68,1	20,6	11,3
Chroustkov	33,1	12,1	54,7
Košice	57,3	17,6	24,9
Malešov	74,6	22,5	2,7
Miskovice	89,0	11,0	0,0
Roztěž	53,2	28,5	17,9
Suchdol	75,3	24,7	0,0
Vidice	70,3	20,1	9,4
Všesoky	43,3	23,6	33,1

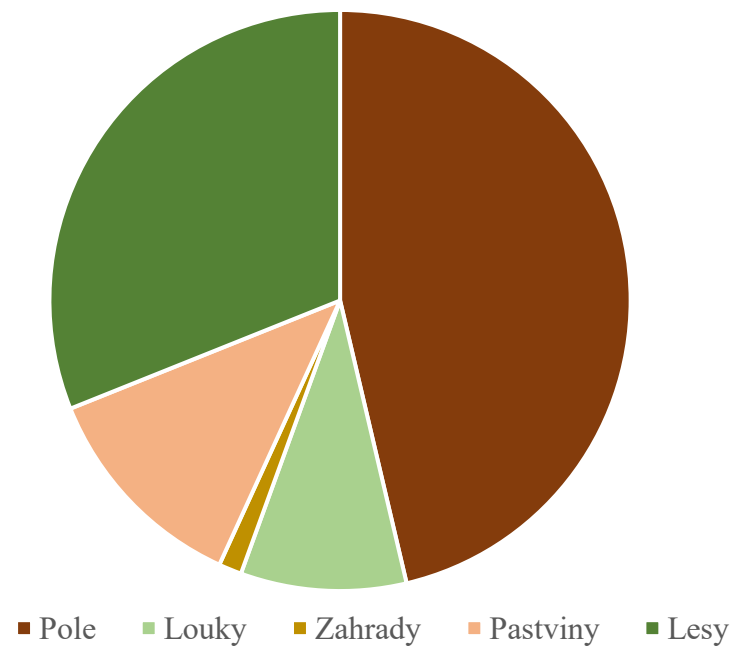
Tabulka 5: Podíly dominikální a rustikální půdy na celkové rozloze obce (TK)

Obce	Podíl dominikálu v %				Podíl rustikálu v %			
	Pole	Louky	Lesy	Celkem	Pole	Louky	Lesy	Celkem
Dobřeň	28,7	33,2	100,0	31,2	71,1	65,4		68,4
Chlístovice	17,3	36,4	93,5	29,8	82,6	61,8	6,5	69,7
Chroustkov	51,2	69,6	100,0	80,0	48,5	28,4		19,5
Košice	45,3	52,6	100,0	60,1	54,5	46,4		39,4
Malešov	61,8	77,8	100,0	66,4	38,2	21,5		33,3
Miskovice	32,2	56,7		34,9	67,7	41,8		64,9
Roztěž	48,8	78,6	100,0	66,3	50,8	18,9		32,4
Suchdol	35,9	67,4		43,7	64,0	31,6		55,9
Vidice	23,6	44,5	100,0	34,9	76,4	55,1		64,8
Všesoky	21,3	55,2	98,8	54,9	78,6	43,5	1,2	44,7

Graf č. 5: Typy využití rustikální půdy,
panství Malešov (JK)

Graf č. 4: Typy využití dominikální půdy,
panství Malešov (JK)

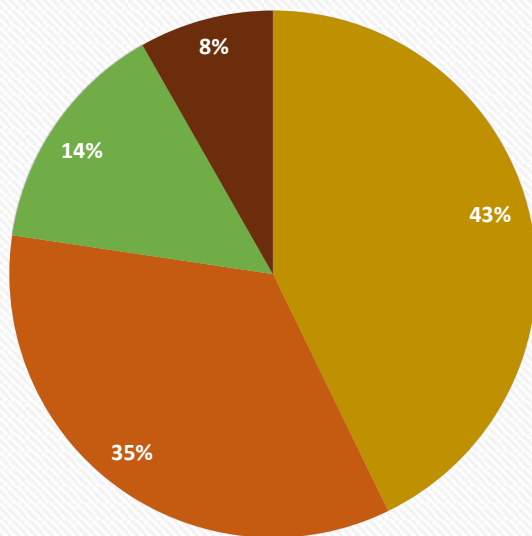
Tabulka 6: Podíl dominikální a rustikální půdy na celkové rozloze obce (josefský katastr)

Katastrální obec (JK)	Podíl dominikálu v %				Podíl rustikálu v %			
	Pole	Pastviny	Louky	Celkem	Pole	Louky	Louky	Celkem
Dobřeň	25,5	45,6	26,8	26,9	74,5	54,4	73,2	73,1
Chlístovice					100,0	100,0	100,0	100,0
Chroustkov	48,8		80,0	53,0	51,2	100,0	20,0	47,0
Košice	38,1	58,0	46,8	40,5	61,9	42,0	53,2	59,5
Malešov	57,9	38,5	42,6	79,4	42,1	61,5	57,4	20,6
Miskovice	30,8	100,0	22,1	32,4	69,2	0,0	77,9	67,6
Roztěž	47,5	91,9	75,0	54,2	52,5	8,1	25,0	45,8
Suchdol	36,0	81,1	48,0	57,6	64,0	18,9	52,0	42,4
Vidice	45,3	22,0	41,5	46,2	54,7	78,0	58,5	53,8
Všesoky					100,0	100,0	100,0	100,0

Tabulka 7: Celkové obilní výnosy hospodaření v jednotlivých obcích (josefský katastr)

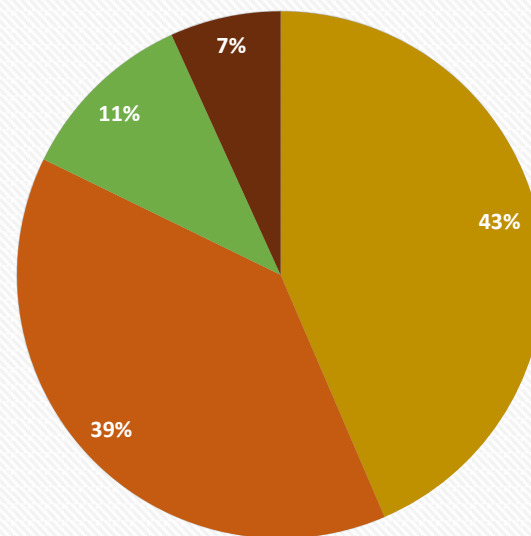
Obce	Suma obce									
	Pole				Louky		Zahrady		Pastviny	
	<i>Pšenice</i>	<i>Žito</i>	<i>Ječmen</i>	<i>Oves</i>	<i>Seno</i>	<i>Otava</i>	<i>Seno</i>	<i>Otava</i>	<i>Seno</i>	<i>Otava</i>
Dobřeň	2369	8079	2655	5967	639	176	87	28	70	7
Chlístovice		6221	104	7207	354	123	98	40	139	
Chroustkov		2974		3644	419	125	79	38	28	
Košice		5371	999	5108	491	280	90	52	42	
Malešov	3550	8681	6805	3869	863	259	178	66	49	1
Miskovice	3388	11766	6613	5090	423	182	189	47	38	
Roztěž		2746	315	3084	269	68	88	34	24	
Suchdol	2975	7949	3957	5884	471	159	293	88	144	
Vidice		6216	37	6926	706	294	92	36	44	13
Všesoky		3796		4756	810	492	68	19	121	36
Suma	12282	63799	21485	51535	5445	2158	1262	448	699	57

Graf č. 6: Podíly obiloviny na celkové produkci v celém panství

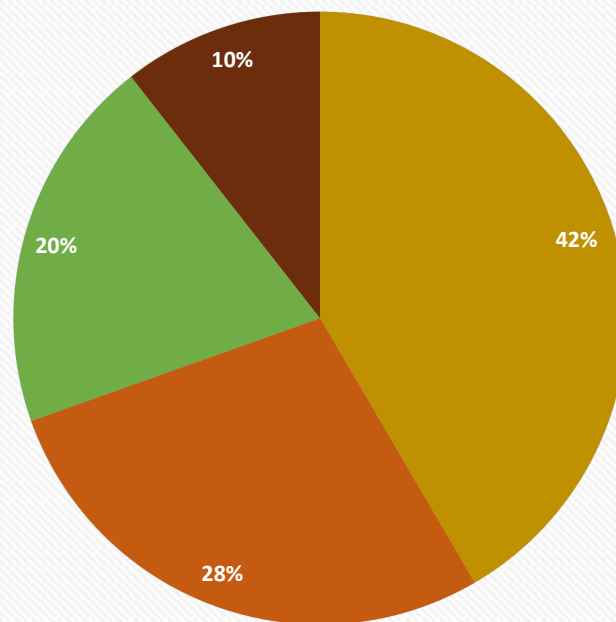
■ Žito ■ Oves ■ Ječmen ■ Pšenice

Graf č. 7: Podíly obiloviny na celkové produkci, rustikál

■ Žito ■ Oves ■ Ječmen ■ Pšenice

**Graf č. 8: Podíly obiloviny na celkové produkci,
dominikál**

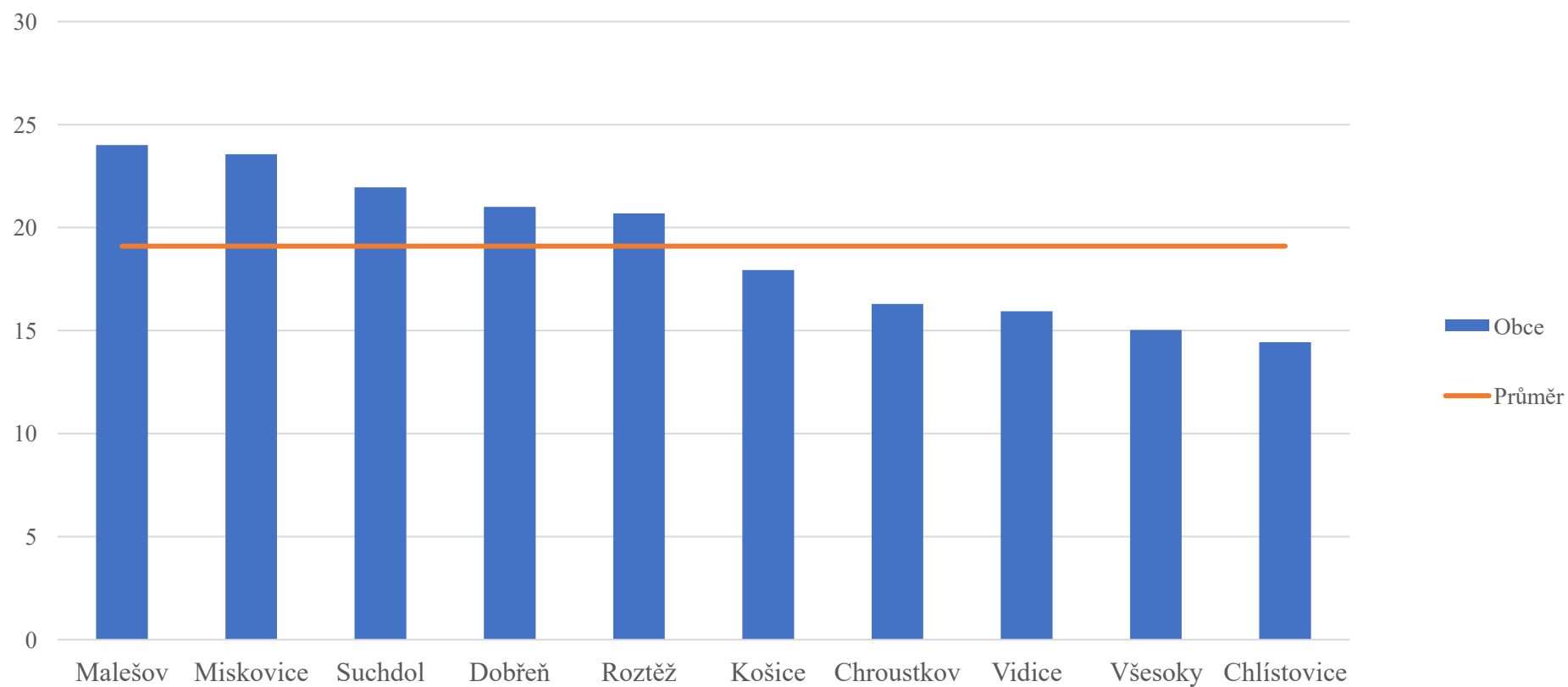

■ Žito ■ Oves ■ Ječmen ■ Pšenice

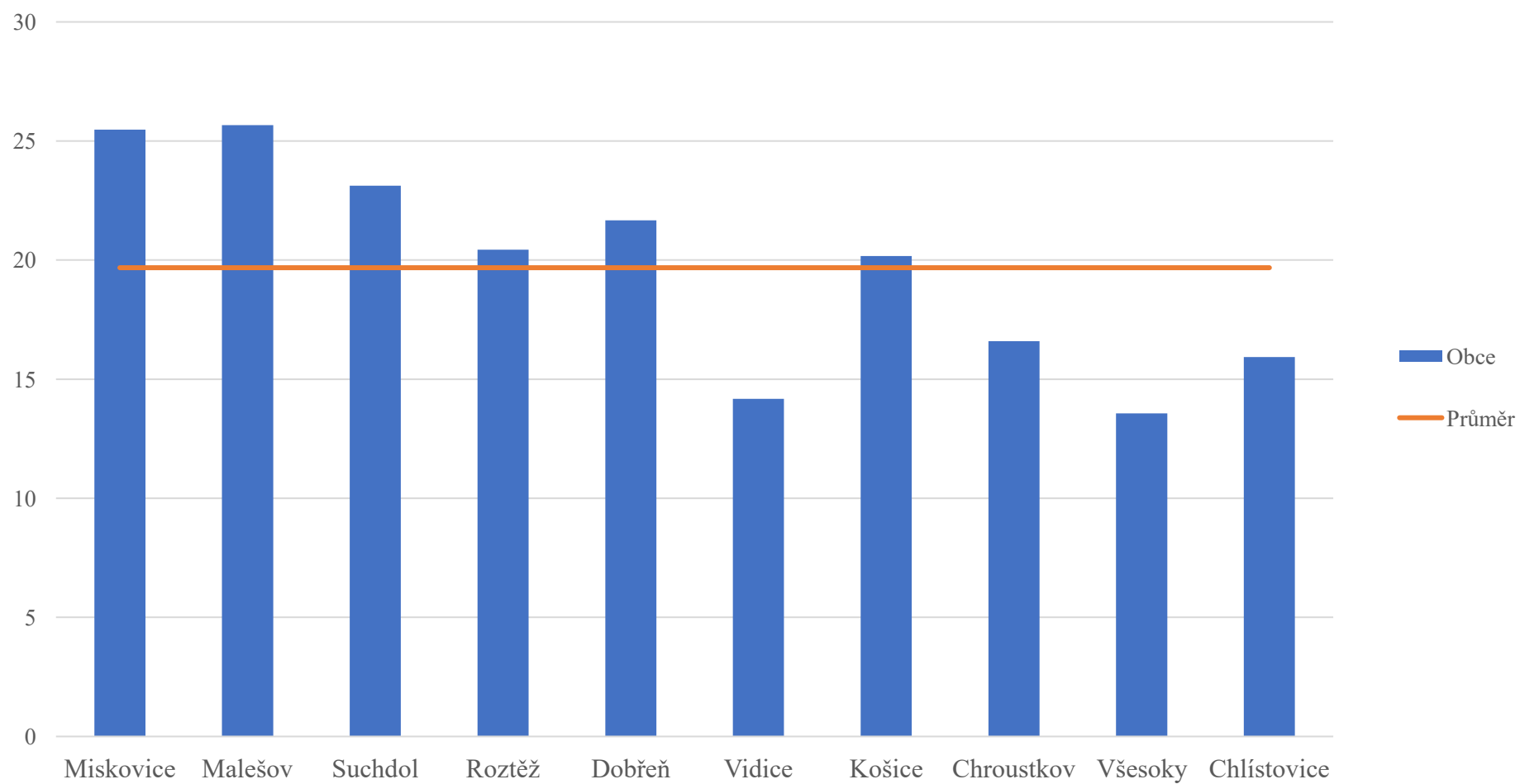
Tabulka 8: Jiterní výnosy obilovin ve sledovaných obcích (josefský katastr)

Obce	Jiterní výnosy obilovin		
	Výnosy dominikál	Výnosy rustikál	Výnosy celkem
Malešov	25,7	21,3	24,0
Chlístovice	15,9	14,1	14,4
Chroustkov	16,6	16,1	16,3
Všesoky	13,6	15,5	15,0
Košice	20,2	16,1	17,9
Roztěž	20,4	21,1	20,7
Vidice	14,2	16,5	15,9
Dobřeň	21,7	20,7	21,0
Suchdol	23,1	21,3	22,0
Miskovice	25,5	22,7	23,6

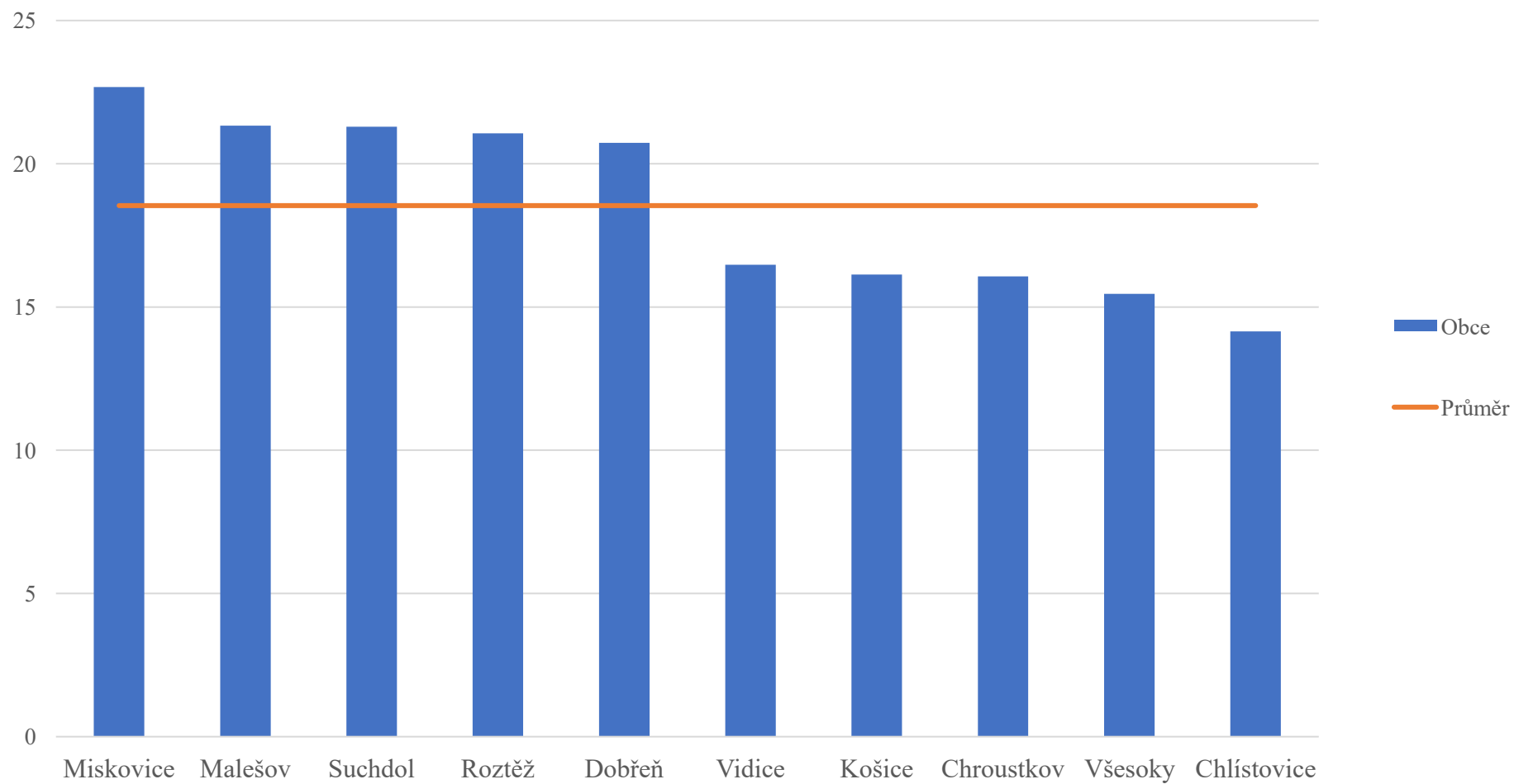
Graf č. 9: Celkové jaterní výnosy obilovin v katastrálních obcích panství Malešov dle josefského katastru

Graf č. 10: Jiterní výnosy obilovin v jednotlivých obcích na dominikální půdě (JK)

Graf č. 11: Jiterní výnosy obilovin v jednotlivých obcích na rustikální půdě (josefský katastr)

Tabulka 9: Výměry půdy panských dvorů na malešovském panství

Panský dvůr	Pole		Louky		Zahrady		Pastviny		Lesy		Suma	
	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>	<i>jitra</i>	<i>sáhy</i>
Malešov	392	173	98	1177	16	293	86	817	34	458	627	1318
Zdeslavice	289	145	119	1136	7	319	157	758	1006	992	1580	150
Suchdol	262	988	26	1362	13	1327	157	571			460	1048
Miskovice	274	800	14	1315	4	153	54	70			347	738
Albrechtice	247	1431	51	1412	1	488	27	1489	248	879	577	899
Dobřeň	253	595	36	1504	7	214	27	419	27	623	352	155
Roztěž	134	1244	45	797	15	1422	63	1280	100	543	360	486
Rozkoš	145	1076	53	1578	1	378	36	889	83	939	321	60
Bílijov	182	636	15	1317	3	430					202	783
Suma	2182	658	464	398	70	224	610	1493	1500	1234		

Graf č. 12: Výměra půdy panských dvorů na malešovském panství dle josefského katastru (bez lesů)

